

במעגלי ההלכה

עולים חדשים

דינים ומבוא

(1 יח"ל חובה)

על פי התכנית החדשה של מבחני הברורות לעולים חדשים

במסלול תושבע"פ החל משנת הלימודים תשע"ד

ירושלים תשע"ג

התאמת יחידת דינים ומבוא ע"פ פרקים מיחידת במעגלי ההלכה - תושבע"פ, ועל פי הספר:
שערי הלכה מאת הרב זאב גרינולד:
ר' רונן לובשיץ, אולפנת תהילה, ירושלים

התאמת יחידת בית חינוך ומשפחה:
הגב' גילה שניוויס, מדריכה ארצית ליחידת בית חינוך ומשפחה; אולפנת בהר"ן, גדרה
הגב' יעל ניסנבאום, אולפנת גילה, בית שמש

עריכת לשון: ***

עיצוב וכריכה: שולמית, סטודיו זוהר

סידור והדפסה: ****

© כל הזכויות שמורות למרכז ההלכה והוראה
© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, ירושלים, התשע"ג

הוצאת מרכז ההלכה והוראה, ת.ד. 230 אלון שבות 90433

025474542

halachaed.org

mhalacha@gmail.com

תוכן העניינים

שער א'

מבוא לתורה שבעל פה.....?

הלכות כשרות??

הלכות בין אדם לחברו.....??

שער ב'

שערי הלכה - מעגל השנה ומעגל החיים.....??

מקראה - ציר זמן

גאונים וראשונים

בני זמננו

תנ"ך - אמוראים

אחרונים

יחידת דינים ומבוא, ובית חינוך ומשפחה לעולים חדשים מסלול תושבע"פ

(2 יחידות חובה)

התלמוד בבלי (נדה עג ע"א) מסתיים בדברי תנא דבי אליהו:
תנא דבי אליהו: כל השונה הלכות בכל יום - מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שנאמר: "הליכות
עולם לו" (חבקוק ג, ו), אל תקרי הליכות אלא הלכות.

האדמו"ר מגור, השפת אמת (פרשת בא, שנת תר"ס) הסביר שהקב"ה מוליך ומוביל את עולמו,
ומחדש את העולם כל יום בטובו. "כן צריך האדם לחדש הילוך בעבודת הבורא בכל יום ויום. וזה
נקרא שונה הלכות". שינון ההלכות, העמקה בהן ובמקורותיהן, ההתנסות וההתחדשות בקיומן,
היא הליכה בדרכי ה'.

ההלכה מוליכה ומדריכה אותנו כפרטים, במסגרת המשפחה, החברה, הקהילה, והמדינה. בעיצוב
חיי היום יום, בזמנים המיוחדים בשבת ובמועד; בתחומים שבין אדם למקום - כשרות, טהרת
המשפחה, חינוך, ברית מילה, מזוזה, אבלות; בין אדם לחברו וסביבתו- שכנים, עובד מעביד,
מלווה ולווה, מזיק וניזק; בין איש לאשתו- כתובה, קידושין, גיטין; ובין אדם לארצו, למדינתו,
ולסביבתו.

קשה להקיף במסגרת הזמן המוקדש ללימוד דינים ומבוא, ולימוד עניני בית חינוך ומשפחה, את
כל נושאי ההלכה. הם רבים מאד, ובכל יום נוספות שאלות חדשות המצריכות לימוד ועיון, כיצד
יש לנהוג ולפעול. בכל זאת, אנו מבקשים ללמוד משהו ממכלול נושאי ההלכה שצוינו.

חוברת זו ייחודית. זו הפעם הראשונה שהותאמה תכנית מיוחדת במסגרת לימודי תושבע"פ,
לתלמידים שעלו לארץ בשנים האחרונות. דורנו זוכה לראות במימוש הנבואות, וכיצד הקב"ה
"מקבץ נדחי ישראל, עוד אקבץ עליו לנקבציו" (ישעיהו נו, ח). קיבוץ הגלויות לארץ ישראל, נקרא
"עליה":

ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. מנא ליה [מנין]? דכתיב (ירמיהו כג, ז-ח): "לכן הנה ימים
באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים. כי אם חי ה' אשר
העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על
אדמתם" (סנהדרין פז ע"א)

יתכן ויש מהעולים לארץ שבאו ממקומות גבוהים יותר מארץ ישראל מבחינה פיזית, אך העלייה
היא ביסודה רוחנית. לספוג מהאווירה והקדושה של ארץ ישראל ומקיום התורה והמצוות בה.
המבוקש הוא שהתכנים שביחידות הללו, יסייעו ויקדמו עוד במעלות התורה והמצווה את
הלומדים והלומדות.

התחבטנו והתלבטנו זמן רב בשאלה מה הכי נכון ללמד ביחידות אלו ובאיזה דרך. ולאחר מחשבות והתייעצויות התגבש המתווה הבא:

יחידת דינים ומבוא: חלק מסוים ממנה יהיה תואם לתכנים שנלמדים ביחידת הבגרות דינים ומבוא- במעגלי ההלכה מסלול תושבע"פ. הנושאים הם: מבוא לתושבע"פ- השתלשלות התורה שבעל פה, מספר נושאים מהלכות כשרות, ומדיני בין אדם לחברו. נושאים אחרים העוסקים במעגל החיים- תפילות, ברכות, מצוות ועוד, וכן נושאים העוסקים במעגל השנה- שבתות וחגים, התבססו על הכתוב בספר: שערי הלכה, מאת הרב זאב גרינוולד.

יחידת בית, חינוך ומשפחה: יחידה זו תואמת באופן מלא ליחידת בית, חינוך ומשפחה הרגילה, אלא שהיא הותאמה ליחידת עולים חדשים. חוברת זו היא מסע לימודי בעקבות העמודים והשורשים שהבית היהודי נשען עליהם. המקום האישי של כל אחד מבני הזוג, מקומם המשותף של זוג כגוף אחד, וכהורים לילדים. העיון והלמידה של הנושא, מתחיל בפסוקי המקרא, ממשיך למקורות חז"ל ולפרשנים ופוסקים בני זמננו, שעסקו בבנין האמוני ערכי של הבית, וההלכות הייחודיות של המשפחה.

בהזדמנות זו נודה לצוות הכותבים של היחידות המקוריות, ולא לה שיעמלו קשה והתאימו את היחידות לעולים חדשים: ר' רונן לובשיץ (דינים ומבוא), לגב' גילה שניוויס, ולגב' יעל ניסנבאום (בית חינוך ומשפחה). כמו כן תודה גדולה לכל מדריכי תושבע"פ, למורים ולמורות שהיו שותפים במחשבות ובלבטים כיצד יש לבנות את היחידות הללו, ואת אלו שראו אותה בשלבים מוקדמים והעירו את הערותיהם.

תודה גדולה ומיוחדת לרב זאב גרינוולד, מחבר הספר: שערי הלכה, שהסכים לכך שספרו יהיה ספר הבסיס ליחידת דינים ומבוא, והיה שותף מלא בהתאמתו ליחידה זו. הרב גרינוולד עבר והתקין את הספר מבחינה הלכתית.

ברכת הצלחה גדולה למורים ולמורות המלמדים יחידה זו, וכמובן לכל התלמידים והתלמידות שלומדים יחידות אלו (2 יחידות חובה). "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (קידושין מ ע"ב). לימוד תורה והלכה הוא ערך עצמי, ומעלתו הוא שהוא גם מביא לידי מעשה- מוליך ומדריך כיצד יש להתהלך לפי רצון ה'.

בברכה רבה והצלחה לכל

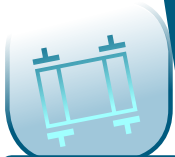
הרב יהודה זולדן

מפמ"ר להוראת תלמוד ותושבע"פ

שער אי

מבוא לתורה שבעל פה

תורה שבעל פה

השתלשלות תורה שבעל פה

הסקירה תעסוק בתחומים הבאים:

- א. חלוקה לתקופות היסטוריות
- ב. ספרים מרכזיים ומחבריהם
- ג. לימוד תורה שבעל פה בדורנו

א. חלוקה לתקופות היסטוריות

מסיני ועד אנשי כנסת הגדולה

התורה שבכתב היא חמשת חומשי התורה. התורה ניתנה בהר סיני. חכמים קבעו י"ג מידות, שלושה עשר כללים בהם חכמים השתמשו כדי לפרש או לדרוש בתורה הלכות שלא נכתבו במפורש. לדוגמה: קל וחומר וגזרה שווה. הפרשנות הבלעדית של התורה שבכתב הם הדברים שנאמרו בעל פה למשה רבינו בהר סיני.

רצף מסירת התורה לאורך מאות השנים, מימי משה רבנו ועד ימי התנאים המופיעים במשנה, מתואר בקצרה במשנה הראשונה של מסכת אבות: "משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה" (מסכת אבות פרק א משנה א).

המשנה סוקרת את מסורת העברת התורה והפרשנות שלה: משה קבל אותה בהר סיני, ומסר אותה ליהושע בן נון. מסורת זו המשיכה בימי השופטים שהם ה"זקנים" והם העבירו

אותה הלאה **לנביאים**. תקופת הנביאים מתחילה בסוף תקופת השופטים בימי שמואל הנביא והיא המשיכה עד חורבן בית המקדש הראשון וגלות בבל. בימי שיבת ציון בתחילת תקופת בית המקדש השני, נמסרה התורה לידי **אנשי הכנסת הגדולה**.

אנשי כנסת הגדולה ותקופתם - מאחרוני הנביאים ועד ימי שמעון הצדיק

אנשי כנסת הגדולה היו מועצה של מאה ועשרים נביאים וזקנים שחיו בימי שיבת ציון בתחילת ימי הבית השני. בין הנמנים על ראשוני מועצה זו היו אחרוני הנביאים: חגי, זכריה ומלאכי, וכן מרדכי היהודי, וזרובבל בן שאלתיאל, עזרא הסופר, נחמיה בן חכליה, דניאל, חנניה מישאל ועזריה.

תקופת אנשי כנסת הגדולה ארכה כמאתיים שנה עד לימיו של **שמעון הצדיק**, שהיה "משִׁירי (מאחרוני) כנסת הגדולה" (מסכת אבות פרק א הלכה ב).

אנשי כנסת הגדולה תיקנו תקנות וגזרו גזירות לחיזוק התורה והאמונה. אחת הפעולות שנקטו אנשי כנסת הגדולה היא **קביעת נוסח תפילה אחיד לכל ישראל**. הם קבעו את המבנה והנוסח של תפילת שמונה עשרה הפותחת בשלוש ברכות שבח לה', ממשיכה בבקשות אישיות וציבוריות ומסיימת בהודאה לה'.

תקופת הזוגות - מימי יוסי בן יועזר עד ימי הלל ושמאי

עם סיום תקופת ההנהגה של אנשי הכנסת הגדולה, צמח מוסד ה**סנהדרין הגדול** (סנהדרין-מילה יוונית שפירושה: מועצה או כינוס).

הסנהדרין הגדול הוא **בית דין המורכב משבעים ואחד דיינים** שהיווה את ההנהגה ההלכתית העליונה בעם ישראל. באותה תקופה עמדו בראש הסנהדרין שני חכמים: האחד - נשיא הסנהדרין שכונה גם ראש הישיבה והוא היה הגדול יותר בחכמה, ובן זוגו - המשנה שלו - שתפקידו היה אב בית דין. בשל כך, נקראת תקופה זו בשם "**תקופת הזוגות**".

פירוט הזוגות:

הזוג הראשון: יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים.

הזוג השני: יהושע בן פרחיה וניתאי הארכלי. הם פעלו בימיו של המלך החשמונאי יוחנן הורקנוס שהרחיב מאד את גבולותיה של המדינה היהודית.

הזוג השלישי: יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח. שמעון בן שטח היה אחיה של שלומציון המלכה, אשתו של אלכסנדר ינאי שנחשב גדול מלכי בית חשמונאי.

הזוג הרביעי: שמעיה ואבטליון. הם פעלו בימי התפוררות מלכות החשמונאים.

הזוג החמישי: הלל ושמאי. הם פעלו בימיו של המלך הורדוס והמעבר לשלטון הנציבים הרומי. תקופה זו התאפיינה בצרות רבות לישראל - "עול שעבוד מלכויות וגזירות שהיו גוזרין עליהן" (רש"י על תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא דף לג ע"ב). הורדוס רדף את החכמים. בגלל הצרות לא יכלו התלמידים ללמוד בנחת וכתוצאה מכך התרבו מחלוקות בישראל.

תקופת התנאים (חכמי המשנה) - מימי רבן גמליאל הזקן עד ימי רבי יהודה הנשיא

לאחר תקופת הזוגות התחילה תקופת "התנאים" שנמשכה ששה דורות:

הדור הראשון - דורו של רבן גמליאל הזקן. הוא פעל בירושלים בימי בית המקדש השני.

הדור השני - דורו של רבן שמעון בן גמליאל הראשון. פעל אף הוא בירושלים בימי בית המקדש השני.

הדור השלישי - דורו של רבן יוחנן בן זכאי נשיא הסנהדרין ואחריו רבי אליעזר ורבי יהושע.

רבן יוחנן בן זכאי עזב את ירושלים לפני חורבן בית המקדש השני והקים מרכז תורני חדש **ביבנה** שבדרום הארץ. הוא תיקן תקנות שונות, בהן תקנות שמטרתן לזכור את המקדש ולעורר את הרצון לשוב אליו וגם להמשיך את עבודת הבורא במציאות בה אין מקדש. למשל: בזמן שבית המקדש היה קיים נטלו את ארבעת המינים במשך כל שבעת ימי חג הסוכות רק במקדש. לעומת זאת, מחוץ למקדש נטלו את ארבעת המינים רק ביום הראשון של החג. לאחר החורבן רבן יוחנן בן זכאי תיקן שייטלו את ארבעת המינים בכל ימי חג הסוכות גם מחוץ למקדש - "זכר למקדש".

הדור הרביעי - דורו של רבן גמליאל נשיא הסנהדרין ורבי עקיבא, שאף הם פעלו **ביבנה**. בדור זה פרץ **מרד בר כוכבא** (135-132 לספירה) שסופו הביא לחורבן גדול בישראל. בעקבות כישלון המרד הסנהדרין ומרכז התורה גלו לגליל.

הדור החמישי - דורו של רבן שמעון בן גמליאל השני ושל תלמידיו הבולטים של רבי עקיבא: רבי מאיר, רבי יהודה, רבי שמעון בן יוחאי ורבי יוסי. הם פעלו **באושא** שבגליל.

הדור השישי - דורו של רבי יהודה הנשיא (רבי) - עורך המשנה (שנת 200 לספירה). בתקופתו נדדה הסנהדרין מבית שערים לציפורי, ומציפורי לטבריה.

המשנה ומדרשי ההלכה

התנאים חיברו וערכו שתי יצירות במסגרת התורה שבעל פה:

1. המשנה

חיבור המקיף כמעט את כל הנושאים ההלכתיים שקיימים. המשנה נכתבה **בעברית** והיא מחולקת ל**ששה סדרים** כשכל סדר מחולק למסכתות, פרקים ומשניות. הסדרים הם:

סדר זרעים - עוסק בעיקר במצוות התלויות בארץ (מסכת שביעית, מסכת מעשרות ועוד).

סדר מועד - עוסק בשבת ובמועדי ישראל (מסכת שבת, מסכת ראש השנה, מסכת סוכה ועוד).

סדר נשים - עוסק בעיקר בבניית המשפחה (מסכת כתובות, מסכת קידושין) ובפירוקה בעת הצורך (מסכת כתובות, מסכת גיטין ועוד).

סדר נזיקין - עוסק בעיקר ביחסים שבין אדם לחברו מבחינת נזקים, יחסי שכנות, ועיני ממונות - הלוואות, מסחר, מערכת המשפט ועוד (מסכת בבא קמא, מסכת סנהדרין, מסכת שבועות ועוד).

סדר קדשים - עוסק בעיקר בהלכות המקדש והקרבנות (מסכת זבחים, מסכת מנחות ועוד).

סדר טהרות - עוסק בדיני טומאה וטהרה (מסכת כלים, מסכת אהלות, מסכת פרה ועוד).

מהפכת הלימוד שערך רבי יהודה הנשיא בריכוז כל החומר ההלכתי על פי נושאים איחדה את כל ישראל סביב ספר אחד - המשנה.

חומר רב שנותר מחוץ למשנה נקרא "**ברייתות**", כלומר משניות חיצוניות, משניות שנותרו מחוץ למשנתו של רבי. בנוסף לכך, קובץ גדול של ברייתות נערך על ידי רבי חייא תלמידו של רבי. קובץ זה, הבנוי בעיקרו כמו המשנה ומהווה הרחבה שלה, נקרא: "**תוספתא**". ברייתות רבות נוספות שלא נכללו בתוספתא עברו במסורת והן מצויות בתלמוד.

2. מדרשי הלכה

במקביל למשנה התפתחה ספרות המדרש. מדרשים אלו מסודרים על פי סדר פסוקי התורה והם עוסקים בעיקר בנושאים ההלכתיים שבתורה. לארבעה מתוך חמשת חומשי התורה קיימים מדרשי הלכה:

"**מכילתא**" - מדרש לספר שמות (בידינו "מכילתא" מבית מדרשו של ר' ישמעאל, ו"מכילתא" מבית מדרשו של ר' עקיבא), "**ספרא**" לספר ויקרא, ו-"**ספרי**" לספר במדבר ולספר דברים.

תקופת האמוראים (חכמי התלמוד) - מימי רב עד ימי רבינא ורב אשי

גם האמוראים חיברו וערכו שני סוגי יצירות במסגרת התורה שבעל פה:

1. תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי

המשנה נכתבה בקצרה ובתמציתיות והיא הייתה זקוקה לביאורים ולהרחבות. אלו נעשו במקביל על ידי **האמוראים** בשני מרכזים ששמרו על קשר הדוק ביניהם, האחד בארץ ישראל והשני בבבל.

עיקר פועלם של האמוראים היה **לפרש את תורתם של התנאים**: משניות, ברייתות ומדרשי הלכה. האמוראים נמנעו מלחלוק בצורה ישירה על מה שהיה מוסכם על התנאים. הם הסבירו את דבריהם, תירצו סתירות בין מקורות של תנאים, הסיקו מן המשניות עקרונות והלכות, תיקנו תקנות, קבעו הלכות ומנהגים ועסקו גם בתחומי האגדה. דברי האמוראים מרוכזים בתלמודים - הירושלמי והבבלי.

תלמוד ירושלמי

עורכים וחכמים בולטים - תלמידיו של רבי יהודה הנשיא שגורו בארץ ישראל, בעיקר רבי חייה ותלמידו רבי אושעיא שלימדו את משנתו של רבי וביארו אותה. **רבי יוחנן**- תלמידו של רבי אושעיא, הוא החכם המרכזי של תקופת האמוראים בארץ ישראל ודברי תורתו הרבים נמצאים בשני התלמודים, הן הירושלמי והן הבבלי. בית מדרשו היה בטבריה. תלמידיו וחבריו הם רבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש) ורבי אלעזר בן פדת.

זמן החתימה - התלמוד הירושלמי, שהוא היצירה הגדולה של אמוראי ארץ ישראל, נחתם **בטבריה בראשית המאה החמישית**. עם זאת מפני כבוד של ירושלים הוא נקרא תלמוד "ירושלמי".

התוכן - בתלמוד הירושלמי מפורשים ארבעה סדרים מן המשנה: זרעים, מועד, נשים וגזיקין. כמו כן יש בו מסכת אחת מסדר טהרות - מסכת נידה.

השפה - שפתו של תלמוד זה היא ארמית ארץ ישראלית.

איכות העריכה - בגלל הגזרות שהיו בארץ ישראל באותה תקופה **לא הייתה עריכה סופית של התלמוד הירושלמי**. בשל כך, התלמוד הירושלמי לא זכה לפירוש רציף במשך מאות שנים והעוסקים בו היו מעטים. בשנים האחרונות, יתכן שבהשפעת חזרת עם ישראל לארצו, יש התעוררות מסוימת בלימוד התלמוד הירושלמי - תלמודה של ארץ ישראל.

תלמוד בבלי

עורכים וחכמים בולטים - ראשוני האמוראים בבבל היו **רב ושמואל**. רב, או בשמו המלא רבי אבא, היה תלמידו של רבי יהודה הנשיא. הוא ירד לבבל וייסד ישיבה בעיר

סורא. שמואל ייסד ישיבה בעיר נהרדעא שעברה בהמשך לעיר פומבדיתא. ישיבות אלו התקיימו במשך מאות שנים.

החשובים שבאמוראי בבל, שדברים רבים בתלמוד נאמרו בשמם, היו: רב הונא, רב חסדא, רב יהודה, רבה, רב יוסף ורב נחמן.

כמו כן בלטו במיוחד האמוראים **אביי ורבא**. התלמוד מכנה את עצמו בביטוי: "הוויות דאביי ורבא" (סוכה כח ע"א), כלומר הסוגיות (העניינים) של אביי ורבא. זמן פעילותם מקביל פחות או יותר לחתימת התלמוד הירושלמי בארץ ישראל. התלמוד הבבלי המשיך להתפתח עוד כמה דורות לאחר חתימתו של התלמוד הירושלמי.

בתלמוד (בבא מציעא פו ע"א) נאמר ש"רב אשי ורבינא סוף הוראה", כלומר שהגמרא רואה בהם את חותמי התקופה ועורכי התלמוד.

זמן החתימה - רב אשי ורבינא חיו **במאה הששית לספירה**.

התוכן - בתלמוד הבבלי מפורשים ארבעה סדרים מהמשנה, אך לא אותם סדרים כמו התלמוד הירושלמי. הסדרים הם: מועד, נשים, נזיקין וקדשים. בנוסף, מפורשת מסכת אחת מסדר זרעים - מסכת ברכות, ומסכת אחת מסדר טהרות - מסכת גידה.

השפה - שפתו של התלמוד הבבלי היא ארמית בבלית.

עריכה - השלטון בבבל היה נוח והיהודים נהנו משקט. על כן זכה התלמוד הבבלי **לעריכה סופית טובה**. לכן רבו הלומדים בו במשך הדורות ופירושים רבים נכתבו עליו.

2. מדרשי אגדה

שני התלמודים אינם מכילים רק נושאים הלכתיים. לצד הדיונים ההלכתיים, ולעיתים אף במהלכם, מופיעים דברי אגדה. יש שדברים אלו באים כדרשות לפסוקי המקרא ויש שהם מופיעים באופן עצמאי כסיפור, משל או פתגמי חכמה.

במקביל לתלמודים נוצרו גם יצירות עצמאיות המכילות אגדות - **מדרשי האגדה**. מדרשים אלו מסודרים על פי סדר פסוקי התורה והם כוללים בתוכם דרשות ופרשנויות לכתובים, מעשי חכמים ועוד. בידינו מדרשי אגדה לחמשת חומשי תורה, חמש המגילות (שיר השירים, רות, איכה, קהלת ואסתר) וליקוטים לספרי התנ"ך האחרים. מדרשי האגדה הם המקור לדיון ביסודות האמונה ובמוסר, בהגות ובדרך ארץ.

תקופת הסבוראים

המסורת הבבליה המשיכה להתקיים ברציפות גם במאות השנים הבאות. התקופה שלאחר ימי האמוראים - **המאה השביעית לספירה**, נקראת **תקופת הסבוראים**. הסבוראים נקראו כך מפני שהם הסבירו את ההוראות וההלכות בתלמוד. הם לא הוסיפו עוד הלכות ושמועות מעבר למה שכבר היה בתלמוד.

תקופת הגאונים - מימי רב עמרם גאון עד ימי רב האי גאון

לאחר תקופת הסבוראים החלה **תקופת הגאונים** שנמשכה עד מחצית המאה ה-11 לספירה. היא נקראה כך על שם ראשי הישיבות שבבל שכונו בתואר "גאון". חכמים בולטים בתקופת הגאונים: רב עמרם גאון, רב סעדיה גאון, רב שרירא גאון ורב האי גאון. הפעולות שעשו הגאונים:

הם כתבו בעיקר **תשובות לשאלות (שו"ת)** שהופנו אליהם בענייני התלמוד ממקומות רבים ואף מרוחקים. מאות רבות של תשובות גאונים מצויות בידינו כיום בקבצים שונים. לפני כמאה שנים סודרו תשובות רבות לפי סדר התלמוד והן כיום גישות לכל לומד.

חיבור משמעותי ביותר, שנכתב אף הוא כתשובה לשאלה, הוא **סידור** שנכתב על ידי **רב עמרם גאון**. סידור זה מהווה מקור מרכזי להלכות תפילה ולנוסחאות התפילה כמו גם לנושאים רבים אחרים. סידור חשוב נוסף בן התקופה הוא סידורו של **רב סעדיה גאון** שאף הוא מצוי בידינו כיום.

חיבור חשוב נוסף מתקופה זו הוא "**שאלות דרב אחאי גאון**" הבנוי לפי סדר פרשות השבוע והוא כולל בתוכו דברי הלכה ודברי אגדה.

חיבור משמעותי נוסף היא תשובתו של רב שרירא גאון הידועה בשם "**איגרת רב שרירא גאון**". האיגרת מכילה ידיעות חשובות ביותר על דרך העברת התורה שבעל פה והחכמים המרכזיים שבכל דור עד סוף תקופת הגאונים.

לעובדה שהסבוראים והגאונים עסקו בתלמוד בבלי הייתה השפעה מכרעת על התקבלותו של התלמוד הבבלי בכל תפוצות ישראל. פירושים רבים נכתבו לתלמוד הבבלי כבר בתקופות קדומות בצפון אפריקה, בצרפת, בספרד ובמקומות רבים נוספים. כיום, התלמוד הבבלי הוא אבן יסוד מרכזית בעולמה של ההלכה.

תקופת הראשונים - מימי רבנו חננאל עד ימי רבי יוסף קארו והרמ"א

במחצית השנייה של המאה ה-11 המרכז שבבבל הפסיק להתקיים ותקופת הגאונים הסתיימה. מכאן ואילך, מתחילה תקופת הראשונים, שנמשכה עד סוף ימי הביניים (סוף המאה ה-15) בגירוש ספרד.

החל מתקופה זו אין מרכז יהודי גדול ומוביל, אלא מתפתחים מרכזי תורה קטנים יותר במצרים, צפון אפריקה, ספרד ואשכנז (צרפת וגרמניה של היום). לאופן שבו אירעה צמיחה זו של מרכזי תורה שהחליפו את מרכז התורה הבבלי, יש אגדה על ארבעה חכמים גדולים שהפליגו בספינה לדבר מצווה ונפלו בשבי, וכל אחד מהם הורד על ידי השוברים בארץ אחרת. חכמים אלו הם שהקימו את מרכזי התורה בארצות הנזכרות.

מפרשי התלמוד הבבלי המרכזיים שפעלו בתקופה זו היו:

רבנו חננאל (המאות 10-11) - התגורר בצפון אפריקה. כתב **פירוש מקיף לתלמוד הבבלי**. הפירוש מודפס בתלמוד הבבלי מהדורת ווילנא בצד העמוד.

רבי שלמה יצחקי, רש"י (המאה ה-11) - פעל במרכז התורה שבאשכנז. רש"י חיבר פירוש לתורה ולשאר ספרי התנ"ך, וכן פירוש מקיף לתלמוד. פירושו משמשים עד היום אבני יסוד לכל לומד תנ"ך ותלמוד. פירושו לתלמוד מודפס כיום סביב הגמרא בכל עמוד בתלמוד הבבלי.

בעלי התוספות - ביניהם נכדיו של רש"י, ובמיוחד רבנו תם, תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם. הם ייסדו שיטת לימוד המבדרת לעומק את דברי הגמרא תוך עימות בין סוגיות ממסכתות שונות עד להעמדת שיטה אחת כוללת. דברי בעלי התוספות מודפסים כיום סביב הגמרא בכל עמוד בתלמוד הבבלי.

בנוסף, נכתבו **ספרי חידושים לתלמוד הבבלי** במשך ארבעה דורות בספרד (המאות 13-14), ועד היום הם מהווים את הבסיס ללימוד העיוני בגמרא. מפעל זה החל ברבי משה בן נחמן (**רמב"ן**) והמשיך אצל תלמידיו ותלמידי תלמידיו: רבי שלמה בן אדרת (**רשב"א**), רבי יום טוב בן אברהם (**ריטב"א**) רבינו ניסים (**ר"ן**) ועוד.

ספרי ההלכה המרכזיים בתקופת הראשונים - הרי"ף, הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך:

רבי יצחק אלפסי (המאה ה-11) - נודע בכינויו **הרי"ף** (ראשי תיבות: ר' יצחק פס). הרי"ף נולד בצפון אפריקה ועבר בגיל מבוגר לספרד. הוא חיבר **חיבור הלכתי על פי סדר התלמוד אשר מסכם את המסקנות ההלכתיות היוצאות מסוגיות התלמוד הנוהגות כיום**. חיבור זה, המכונה **"תלמוד קטן"**, היה לספר יסוד. כיום מודפס חיבור זה בסוף כל מסכת מהתלמוד הבבלי.

במהלך השנים נכתבו חיבורים הלכתיים נוספים המיוסדים על חיבורו של הר"ף. הבולט שבהם הוא חיבורו של רבנו אשר, הרא"ש (המאות 13-14). גם חיבור זה מסודר על פי סדר התלמוד והוא מסכם את המסקנות ההלכתיות היוצאות מסוגיות התלמוד הנהוגות כיום. כיום הוא מודפס בסוף כל מסכת מהתלמוד בבלי.

הרב משה בן מימון, הרמב"ם (המאה ה-12) - נולד בספרד, עבר למרוקו והמשיך לארץ ישראל ולמצרים. תחילה חיבר פירוש מקיף לששת סדרי המשנה. בהמשך חיבר הרמב"ם את "משנה תורה" - חיבור המקיף את כל הנושאים ההלכתיים בתורה שבעל-פה. החיבור נחלק לארבעה עשר (י"ד) ספרים, ומכאן כינויו "הי"ד החזקה". "משנה תורה" לרמב"ם נכתב בעברית משובחת והוא מסודר על פי נושאים שהגדיר המחבר (ולא לפי סדר התלמוד).

"משנה תורה" הוא חיבור הלכתי מקיף. הוא עוסק בכל תרי"ג מצוות: בהלכות הנהוגות בזמן הזה, כמו תפילה וברכות, שבת ומועדים, ובהלכות שנהגו בזמן שבית המקדש היה קיים, כמו קרבנות, טומאה וטהרה, וכן בהלכות סנהדרין ובהלכות מלכים ומלחמותיהם. הרמב"ם לא הביא מקור לפסיקותיו ולכן על חיבורו נכתבו פרושים רבים העוסקים בניסיון למצוא את מקורותיו ובפירוש העקרונות העולים מפסיקותיו.

בהקדמתו ל"משנה תורה" פירט הרמב"ם את הבעיות שהוא ראה לנגד עיניו בספרים שהיו קיימים בימיו, בעיות אשר עוררוהו לחבר את "משנה תורה":

(1) בחלק מהספרים שהיו קיימים בימיו - לא היה ניתן להסיק הלכה למעשה מתוך הספר.

(2) בחלק אחר מהספרים - כדי להגיע להלכה למעשה מתוכם היה צורך ללמוד

חומר רב ומסובך, דבר שהצריך זמן רב.

הרמב"ם ראה בחיבורו ספר שכל יהודי יוכל לדעת ממנו את ההלכה למעשה במהירות וללא צורך בעיון בשום ספר אחר.

רבנו יעקב "בעל הטורים" (המאות 13-14) - בנו של רבנו אשר (הרא"ש). נולד בגרמניה ונפטר בספרד. חיבר את ספר "הטור". חיבור זה מתחלק לארבעה חלקים (טורים):

אורח חיים - דיני ציצית ותפילין, קריאת שמע, תפילה, ברכות, שבת ומועדים.

יורה דעה - עניני איסור והיתר כמו: דיני כשרות, נידה, ריבית, אבלות.

אבן העזר - דיני כתובות, קידושין וגיטין.

חושן משפט - דיני בית דין, עדות, הלוואות, שכנים, שומרים, מקח וממכר ונזיקין.

רבי יוסף קארו (המאה ה-16), נולד בספרד זמן קצר לפני גירוש היהודים משם (בשנת 1492) וגלה משם עד שהגיע לבסוף לעיר צפת שבארץ ישראל.

תחילה הוא חיבר פרוש לספר "הטור" שנקרא בשם "בית יוסף". חיבור מקיף זה תומצת על ידי מחברו לספר "שולחן ערוך" הבנוי במתכונת החיבור "הטור". כינויו של רבי יוסף קארו הוא "מרן" או "המחבר". הספר "שולחן ערוך" משקף את מנהגי עדות הספרדים.

רבי משה איסרליש (המאה ה-16) חי בפולין. הוא כתב הגהות על ה"שולחן ערוך" המכונות **"המפה"**. בהגהות אלו נוספו מנהגי **האשכנזים**.

ה"שולחן ערוך" ו"המפה" שעליו, הם החיבור המשפיע ביותר על ההלכה הנוהגת עד ימינו. על ה"שולחן ערוך" נכתבו במהלך הדורות פירושים רבים של חכמים מכל תפוצות ישראל.

תקופת האחרונים - ספרות ההלכה מחתימת "השולחן ערוך" ועד זמננו

את התקופה שלאחר גירוש ספרד אנו מכנים "תקופת האחרונים" והיא התקופה בה אנו נמצאים.

במהלך הדורות שלאחר פרסום השולחן ערוך ומפרשיו, חוברו ספרים נוספים שמטרתם הייתה להכריע ולסכם את ההלכות המעשיות. נציין כמה מהם ומקהילות שונות:

"שולחן ערוך הרב" - ספרו של **הרב שניאור זלמן מלאדי**, האדמו"ר הזקן, מייסד חסידות חב"ד (רוסיה, המאה ה-18). ערוך לפי סדר השולחן ערוך.

"שתילי זיתים" - פירושו של **הרב דוד מזרחי** (משריקי) (תימן, המאה ה-18). החיבור כולל פירוש, תוספות והסברים לשולחן ערוך חלק "אורח חיים". ספר זה נפוץ ומקובל אצל יוצאי **תימן**.

"קיצור שולחן ערוך" - ספרו של **הרב שלמה גאנצפריד** (הונגריה, המאה ה-19). זהו ספר בו סיכום קצר ובסגנון בהיר של ההלכות המרכזיות הנחוצות לכל יהודי מכל חלקי השולחן ערוך (הלכות יום יום, שבת, בשר בחלב ועוד). ספר זה היה נפוץ ומקובל ביותר בקהילות **אשכנז**.

"בן איש חי" - ספרו של **הרב יוסף חיים** (בגדד, המאה ה-19). הספר ערוך על פי **סדר פרשות השבוע** ומשולבות בו הלכות מ"שולחן ערוך" חלק אורח חיים וחלק יורה דעה. ספר זה מקובל מאד אצל יוצאי קהילות **ספרד**.

"כף החיים" - סדרת ספריו של **הרב יעקב חיים סופר** (בגדד-ארץ ישראל, המאות ה-18-20) שנכתבה סביב "שולחן ערוך" חלק אורח חיים ותחילת חלק יורה דעה. בספר שילוב של פסיקה הלכתית עם **תורת הנסתר**. גם ספר זה מקובל מאד אצל יוצאי קהילות **ספרד**.

"משנה ברורה" - פסיקותיו והכרעותיו של **הרב ישראל מאיר הכהן מראדין**, החפץ חיים (פולין, המאות ה-19-20), על "שולחן ערוך" חלק אורח חיים. ספר זה התקבל אצל יוצאי קהילות **אשכנז**.

מאז שבע עם ישראל לארצו נכתבו ספרי פסיקה רבים. ספרים אלו מתמודדים עם מגוון שאלות חדשות מחיי היום יום שלא נידונו בעבר. נציין שני ספרים ידועים שהתפרסמו והתקבלו אצל רבים:

"שמירת שבת כהלכתה" - ספרו של הרב יהושע נויבירט, על פי פסקיו של הרב שלמה זלמן אויערבך, ראש ישיבת 'קול תורה' בירושלים. בשער הספר נכתב שהוא "כולל הלכות שבת ויום טוב בשים לב לבעיות שהתעוררו בזמננו- לאלה הנוהגים כשיטת הרמ"א". ספר זה התקבל אצל יוצאי קהילות אשכנז.

"ילקוט יוסף" - סדרת ספריו של הרב יצחק יוסף (בנו של הרב עובדיה יוסף). הספרים הם על הלכות מ"שולחן ערוך" חלק אורח חיים וחלק יורה דעה. ספרים אלו התקבלו אצל יוצאי קהילות ספרד.

ספרות השאלות והתשובות (השו"ת) במהלך הדורות

ספרי ההלכה שהוזכרו עד כה נכתבו כחיבורים מסודרים שנועדו להורות הלכות פסקות לציבור. לצד חיבורים אלו התפתחה ספרות השאלות והתשובות. ספרות זו היא אוסף של תשובות שרבנים השיבו לשואלים ששאלו על כל תחומי החיים. ספרות השאלות והתשובות מהווה מקור משמעותי ומרכזי ללימוד הלכה. כשהתעוררו שאלות אישיות, חברתיות וקהילתיות בתחומים שונים, כמו: דיני שבת ומועד, דיני אישות ומשפחה, דיני ממונות, דיני איסור והיתר, ולא היה מענה מפורש לבעיה באחד מספרי ההלכה, היה צורך למצוא את הפתרונות מתוך הספרות הקיימת - המשנה, הגמרא, ספרי הפוסקים ומפרשיהם. רבנים ופוסקים נשאו ונתנו בפרטי ההלכה עליהם נשאלו וקבעו את ההלכה. במהלך הדורות נכתבו עשרות אלפי תשובות. בידינו מצויות חלק מתשובות אלו.

ספרות השו"ת לדורותיה

ספרות השו"ת מוכרת לנו החל מתקופת הגאונים.

גם הראשונים באשכנז ובספרד כתבו תשובות הלכתיות רבות. נציין שני ספרי שו"ת מבין רבים:

שו"ת הרשב"א - ספריו של הרב שלמה בן אדרת מברצלונה (המאה ה-13). השו"ת מכיל שבעה חלקים ובהם אלפי תשובות. מאות מפסקיו התקבלו להלכה בספר "שולחן ערוך".

שו"ת המהר"ם מרוטנברג - ספריו של הרב מאיר מרוטנברג (גרמניה, המאה ה-13), שכתב אלפי תשובות. בסוף ימיו נכלא המהר"ם במבצר בגרמניה. גם משם הוא השיב תשובות עד שנפטר.

בתקופת **האחרונים**, לאחר פרוסום השולחן ערוך, המשיכו להיכתב מאות ספרי שו"ת. נציין שלושה מהם:

שו"ת הרדב"ז - ספריו של הרב דוד בן שלמה בן זמרא (ספרד, מצרים וצפת, המאה ה-16). הוא כתב למעלה מעשרת אלפים תשובות בהלכה. כמו כן, פירש את כתבי הרמב"ם.

ספרי שו"ת של החיד"א - הרב חיים יוסף דוד אזולאי, נולד בירושלים (המאה ה-18). ביהדות המזרח ובאיטליה הוא נחשב כגדול רבני דורו. בין ספריו המרובים: ספרי השו"ת - שו"ת "יוסף אומץ" ושו"ת "חיים שאל".

שו"ת חת"ם סופר - (חת"ם - חידושי תורת משה) - ספריו של הרב משה סופר (הונגריה, המאות ה-18-19). תשובותיו המעמיקות התפרסמו מאד, יחד עם חידושיו לתלמוד ודרשותיו.

גם **בדורנו** נכתבים ספרי שאלות ותשובות על ידי פוסקים רבים. השאלות עוסקות במגוון עצום של נושאים ומשמשים אבן יסוד לפסיקת ההלכה כיום. נציין שנים מהם:

שו"ת אגרות משה של הרב משה פיינשטיין - מארצות הברית, שתשובותיו המעמיקות והמקוריות מופצות בעולם היהודי כולו.

שו"ת יביע אומר ושו"ת יחוה דעת - של הרב **עובדיה יוסף**, לשעבר הרב הראשי לישראל והראשון לציון. הוא נחשב יחיד בדורו בבקיאותו המיוחדת בספרי ההלכה מהם הוא מצטט או אליהם הוא מפנה בתשובותיו.

עולם התורה בימינו: מאמרים, ביאורים חדשים, מכוני מחקר ומאגרי מידע

מאמרים ואנציקלופדיות

פוסקים ורבנים בני זמננו מרבים להוציא ספרים העוסקים בנושאים חדשים שמיעטו לעסוק בהם בעבר, כמו: רפואה ופוריות, חברה ומדינה, משק וכלכלה, שלטון ומשפט, צבא וביטחון, טכנולוגיה ומדע, ישוב ארץ ישראל והמצוות התלויות בה, גיור, חינוך, מקדש ועוד. נציין שניים מהם:

תחומין - ספר שנתי זה יוצא לאור מידי שנה מאז שנת תש"מ (1980) ובו מאמרים בשאלות אקטואליות בנושאים של תורה, חברה ומדינה.

אנציקלופדיה הלכתית-רפואית - סדרה בת שבעה כרכים שחיבר הרב פרופ' אברהם שטיינברג. יש בה ערכים רבים שבהם רקע רפואי-מדעי וסיכום הלכתי בשאלות שונות.

ענף ספרותי נוסף הם **כתבי העת** - חוברות וספרים שיוצאים מעת לעת (מזמן לזמן) בהם מתפרסמים חידושי תורה סביב התלמוד, ענייני הלכה, התמודדות עם שאלות אקטואליות חדשות, מחקרים על תולדות ההלכה ועוד. כתבי עת אלה נפוצים בישיבות, כוללים, מכללות, מוסדות אקדמאיים ועוד.

ביאורים חדשים בני זמננו למשנה ולתלמוד

במשך שנים רבות למדו **משנה** בעזרת פירושו של **רבי עובדיה מברטנורא** (איטליה וירושלים, המאה ה-15) שהודפס בצד המשניות. את **התלמוד** למדו (מאז אמצע המאה ה-19) **במהדורת וילנא** שבה פרושי רש"י ותוספות מודפסים בצדי דף הגמרא, ובסוף המסכת הודפסו פוסקים ופרשנים נוספים. במשנה ובתלמוד אין סימני פיסוק, אין ניקוד ואין חלוקה לפסקאות, הם מודפסים בגופן רש"י ולא בגופן עברי רגיל, והפירושים למשנה ולגמרא נכתבו בלשון בה דברו בעבר.

כיום נפוצים ספרי פרשנות נוספים שהודפסו בגופן עברי רגיל עם ניקוד, סימני פיסוק וחלוקה לפסקאות. בספרים אלו נוסף פירוש על המשנה והתלמוד בעברית של ימינו. להלן מספר ספרים ידועים:

משניות מבוארות קהתי - פירושו של הרב פנחס קהתי לכל המשנה. זהו פירוש קל לקריאה והבנה, שמיועד גם למי שלא מכיר את דברי התלמוד על המשנה. למסכתות ולפרקים נכתב מבוא המשמש רקע קצר ומתמצת לנושא הנלמד במסכת ובפרק.

תלמוד בבלי מהדורת שטיינזלץ - פירושו של הרב עדין שטיינזלץ (אבן ישראל) לכל התלמוד הבבלי. התלמוד במהדורה זו מנוקד, מפוסק ומחולק לפסקאות, ובנוסף לפירושים המקובלים - רש"י (בגופן רש"י) ותוספות (בגופן אותיות מרובעות), נכלל בו גם תרגום לעברית מודרנית, הסברים קלים, סיכומים, תרשימים וביוגרפיות.

ש"ס מהדורת שוטנשטיין - פירוש נרחב לתלמוד בעברית מודרנית שנכתב ע"י צוות רבנים ועורכים. הוא מבוסס על עיקרי דברי הראשונים והאחרונים המרכזיים על התלמוד. בהערות השוליים של הפירוש יש הרחבה והעמקה.

לימוד יומי של ספרי יסוד ביהדות

בשנת תרפ"ג (1923) הכריז הרב מאיר שפירא ראש ישיבת חכמי לובלין, על מפעל "**הדף היומי**" - לימוד של אותו דף גמרא בכל יום בכל רחבי העולם היהודי. לימוד כל התלמוד הבבלי אורך כשבע שנים וחצי. כיום, רבים לומדים מדי יום את הדף היומי.

מלבד ללימוד הדף היומי, נוסדו מפעלים דומים בהם לומדים מדי יום ספרי יסוד ביהדות: **פרק יומי בתנ"ך**, **משנה יומית**, **הלכה יומית**, **רמב"ם יומי** ועוד.

מכוני מחקר תורניים

ההלכה מוליכה ומדריכה אותנו כיצד לנהוג בחיי המעשה. יש תחומים בהם נדרש להכיר היטב את המתחדש והמתפתח ועל פיהם למצוא את ההכוונה והפתרונות ההלכתיים לשאלה או הבעיה שהתעוררה. התחומים הם: **טכנולוגיה, רפואה, חקלאות, מזון, כלכלה, משפט עברי** ועוד. קיימים בארץ גופים שבהם אנשי מקצוע יחד עם רבנים, מתעדכנים בפיתוחים ובחידושים בכל תחום, מלבנים ומבררים את הדברים ומציעים פתרונות למצבים הלכתיים שונים.

להלן מספר תחומים ומכוני מחקר יישומיים בולטים:

בתחום הטכנולוגיה - מכוני המחקר המרכזיים הם:

מכון צומ"ת (צוותי מדע ותורה) באלון שבות.

המכון הטכנולוגי-מדעי להלכה בירושלים.

הם עוסקים במגוון שאלות, כמו:

כיצד ניתן להשתמש במכשירי חשמל מסוימים בשבת (מקרר, מעליות ועוד)?

כיצד ניתן להכשיר לפסח או מבשר לחלב מכשירי חשמל (תנור, מיקרוגל ועוד)?

כיצד ניתן להתאים מכשור רפואי לשימוש בשבת בבתי חולים?

כיצד ניתן להתאים מכשור צבאי לשימוש בשבת עבור כוחות הביטחון בצבא

ובמשטרה?

חקלאות ומצוות התלויות בארץ - מכוני המחקר המרכזיים הם:

מכון התורה והארץ באשקלון (בעבר בכפר דרום שבגוש קטיף).

המכון למצוות התלויות בארץ במושב בית עוזיאל.

המכון לחקר החקלאות על פי התורה בירושלים.

הם עוסקים במגוון שאלות, כמו:

כיצד ישמרו חקלאים את מצוות השמיטה פעם בשבע שנים מבלי לאבד את פרנסתם

ומבלי שמדינת ישראל תפסיד את שווקי היצוא שלה לחו"ל?

כיצד יהיו לצרכנים פירות וירקות שניתן לאוכלם בשנת השמיטה ללא כל חשש?

כיצד נוודא שהשווקים לא מוצפים בפירות ערלה (הפרי בשלוש השנים הראשונות

של העץ האסור באכילה)?

- כיצד נתמודד עם איסור כלאיים (האיסור לזרוע שני סוגי ירק לצד זה)?

- איך נמנע מלאכול ירקות- עלים (כמו חסה וכרוב) שנגועים בחרקים?

רפואה - מכוני המחקר המרכזיים הם:

המכון ע"ש שלזינגר לחקר הרפואה על פי ההלכה ליד המרכז הרפואי "שערי צדק" בירושלים.

מכון זה עוסק בשאלות, כמו:

מה הם הטיפולים הרפואיים שניתן לעשות בשבת ובחג?
באילו תנאים לא יצום חולה ביום כיפור ובתשעה באב?
מהו סדר הקדימויות בין חולים להגשת טיפול רפואי?
כיצד מטפלים בחולה סופני (חולה במחלה חשוכת מרפא העתיד למות תוך זמן קצר)?
איך קובעים את רגע המוות?
האם ניתן לתרום איברים ולהשתילם אצל אחרים?

מכון נוסף הוא:

מכון פוע"ה - רפואה ופוריות על פי ההלכה בירושלים.

מכון זה עוסק במגוון של שאלות הקשורות לפוריות, הריון ולידה.

מאגרי מידע מתוקשבים

עם התפתחות הטכנולוגיה המתקדמת, פותחו מאגרים אלקטרוניים המכילים אוסף גדול של ספרים מכל ספרות התורה שבעל פה. הם כוללים מנוע חיפוש שבעזרתו ניתן למצוא מקורות בנושא המבוקש. בדרך זו ניתן להגיע למקורות רבים ומגוונים מאד.

המאגרים הבולטים הם:

"פרויקט השו"ת" של אוניברסיטת בר אילן שברמת גן. זהו מאגר של מקורות מוקלדים. המאגר מכיל את ספרי התנ"ך עם מפרשים רבים, המשנה והתלמודים, מדרשי הלכה ואגדה, ספרי הלכה וספרי שו"ת, ספרי מחשבה מוסר וחסידות, אנציקלופדיה תלמודית ועוד.

"אוצר החכמה" - מאגר ובו עשרות אלפי ספרים, כתבי עת ומאמרים סרוקים מכל מקצועות היהדות.

HebrewBooks (היברובוקס - ספרים עבריים). ספריה דיגיטלית חינוכית מקוונת לספרים וכתבי עת תורניים. גם בה יש עשרות אלפי ספרים, כתבי עת ומאמרים סרוקים מכל מקצועות היהדות.

כל המאגרים הללו מתעדכנים מעת לעת ונוספים להם עוד חומרים.

הלכות כשרות

מתוך הספר "ואכלת ושבעת"

פרק א (מתוך הספר "ואכלת ושבעת")

תמונת מצב - עולם הכשרות בעידן המודרני

הקדמה - המצב בימינו מול המצב בעבר בתחום המזון

עם התפתחות הטכנולוגיה בעולם, קיבלה גם טכנולוגיית המזון פנים חדשות. תעשיית האוכל - הייצור (גידולי קרקע ובעלי חיים), העיבוד, האריזה והשיווק (המכירה) ודרכי הטיפול במזון בבית הפרטי - עברה ועוברת כל הזמן שינויים גדולים, שלחלקן גם משמעויות מבחינה הלכתית.

גם המכשירים השונים המסייעים בהכנת האוכל משתנים ומשתכללים ואף הם דורשים התייחסות הלכתית לשאלות שונות הקשורות לשימוש בהם.

יסודות ההלכה אינם משתנים, אבל היישום שלהם מחייב בדיקה ועדכון באופן תמידי: תפקידם של העוסקים בתחום הכשרות הוא להתעדכן בשינויים החלים במציאות, להביא את השינויים אלו בפני פוסקי ההלכה ולגבש איתם את דרך הפעולה המתאימה.

מחלקת הכשרות ברבנות הראשית

הרבנות הראשית לישראל היא האחראית במדינת ישראל על צביון החיים ההלכתיים במדינה בכלל ועל תחום הכשרות בפרט. לכן היא הקימה אגף שעניינו- הדאגה לכשרות המזון ברחבי המדינה. האגף מחולק לתתי-אגפים שכל אחד מהם אחראי על תחום אחד מתוך התחומים השונים הקשורים לענייני הכשרות. להלן חלק מתתי-אגפים אלו:

1. תחום הבשר - תת-אגף זה אמור לפקח על:

שחיטה של בעלי חיים כשרים בלבד (פרות, כבשים, תרנגולים וכד').

שחיטה של בהמות בריאות ולא טריפות (טריפה- בהמה שיש בה מום שעלול לגרום למותה תוך זמן קצר. בהמה זו אסורה באכילה גם אם נשחטה כראוי).

שחיטה בהתאם להלכה בבתי המטבחיים בהם שוחטים בהמות.

כשרות בשר מיובא: רוב בשר הבקר המשוק בארץ מיובא מחו"ל. יש לדאוג לצוותי שחיטה, הכשרה (מליחה) והקפאה במפעל בחו"ל.

פיקוח: לדאוג שהבשר שמגיע לארץ יהיה כשר ושלא יחדירו לארץ גם בשר טריפות ונבלות (**נבילה** - בהמה שמתה ולא נשחטה כראוי).

2. מצוות התלויות בארץ - תת-אגף זה מפקח על:

עורלה: פירות עץ אסורים באכילה בשלוש השנים הראשונות. הרבנות מפקחת בעזרת אגרונומים (מומחים לחקלאות) על המטעים בארץ, כדי למנוע חדירת פרות עורלה לשווקים ולחנויות.

הפרשת תרומות ומעשרות: בזמן שבית המקדש היה קיים וכשרוב עם ישראל היה בארץ, חלק מהיבול היה ניתן לכהנים וללוויים וחלק היה נאכל ע"י בעלי הפירות או ניתן לעניים. חכמים קבעו שכיום יש להפריש קצת יותר ממאה מכל פרי או פירות.

אגף זה דואג להפריש תרומות ומעשרות בעיקר מהיבולים הנאספים לריכוזים ארציים כמו חיטה. בשווקים ובחנויות האחריות להפרשה היא על הרבנות המקומית.

שמיטה: פעם בשבע שנים אסור לעבוד בקרקע ויש דינים מיוחדים הקשורים לקדושת הפירות. תת-אגף זה אחראי על שמירת ההלכות בעבודות האדמה בשנת השמיטה ובפיקוח על התוצרת החקלאית בשווקים.

3. תעשייה: אחריות על הכשרות בכל מפעלי המזון, בתי האריזה, היקבים וטחנות הקמח.

4. יבוא:

אחריות לפיקוח על כשרות מוצרי המזון המגיעים מחו"ל. מוצרים אלו מגיעים גם כמוצרים מוגמרים וגם כחומרי גלם והם מצריכים פיקוח שונה בכל תחום. פעמים רבות פיקוח כזה חייב להיות במקום הייצור עצמו, גם אם זו אניית דיג אי שם בלב ים, שהיא בעצם מפעל לעיבוד דגים המחייב השגחה במקום כדי לתת הכשר לתוצרת או כל מפעל אחר המצוי ברחבי העולם ומעוניינים לייבא ממנו מוצרים כשרים לישראל.

5. בתי אוכל:

אחריות על הכשרות בכל מקום בו מוכרים אוכל. בתי האוכל עצמם מתחלקים לתתי קבוצות: מסעדות וחנויות לממכר מזון מוכן, מפעלי קייטרינג, בתי מלון ועוד. ההשגחה בפועל במקומות אלו היא על ידי הרבנות המקומית (הרבנות שבכל עיר). לחלקם תעודת הכשר גם מגופי כשרות פרטיים כמו הבד"צ. קבוצה נוספת היא מוסדות ציבוריים כמו: בתי חולים, צה"ל וכדומה. הפיקוח על אלה נעשה על ידי גופי

כשרות של המוסדות עצמם, כמו אגף הכשרות של קופת חולים, הרבנות הצבאית וכדומה.

6. פיקוח על הונאה בכשרות (שקרים וזיופים):

בדיקה שיצרני מזון ומוכרי מזון אינם מטעים את הציבור ומציגים לפניו מוצר שאינו כשר כאילו הוא כשר (הונאה).

הגופים הנותנים כשרות למוצרי מזון

במדינת ישראל קיימים כיום שלושה גופים הנותנים הכשר:

1. הרבנות הראשית לישראל.
2. הרבנויות המקומיות - כל אחת למקומות ולמפעלים שבתחומה.
3. גופי כשרות פרטיים כמו הבד"צ השונים.

ההבדלים המרכזים בין כשרות רגילה לכשרות "מהדרין"

כאשר מדובר על 'כשרות מהודרת' מדובר על שני מישורים:

- א. השגחה קפדנית יותר על ייצור המזון. כגון: דרישה שהמשגיח יימצא במסעדה כל היום או רק לעתים ובתדירות מסוימת.
- ב. הכרעה לחומרה במחלוקות הלכתיות שונות.

מה עושים למעשה?

על כל אדם מוטל לברר בשעת רכישת אוכל מוכן, אם יש למקום תעודת כשרות בתוקף מגוף כשרות מוכר.

רבים המקומות שבהם מצויה תעודת כשרות שאינה בתוקף או שבעל המקום טוען שהוא דתי ושומר כשרות ולכן הוא אינו זקוק לתעודת הכשר או שתעודת הכשרות תגיע בימים הקרובים ועוד טענות מסוג זה. כלל ברזל הוא - אין לקנות שום אוכל מוכן ללא תעודת הכשר מוכרת ובתוקף!¹

ההבדל בין מוצר ארוז למוצר לאוכל פתוח - בחנויות של מוצרים ארוזים אין צורך בתעודת הכשר על החנות בכללה, כי כל מוצר ארוז וחתום והוא נושא את חותמת ההכשר שלו. לעומת זאת, בחנויות לממכר מזון מוכן, כגון: מסעדה, פיצרייה, פלאפל וכדומה, אסור לרכוש מוצרי מזון ללא תעודת הכשר בתוקף המעידה על הכשרות של אותה חנות. לדוגמא: ניתן לקנות בקבוק יין חתום עם סימון כשרות על התווית שעליו, גם בחנות שאין

1 לעיתים מחזיק בעל החנות בתעודת הכשר שפג תוקפה (עבר הזמן שלה), אלא שעבר רק זמן קצר מרגע שפג התוקף של התעודה. כיוון שבדרך כלל הרבנויות ממשיכות במתן ההשגחה גם בתקופת המעבר עד להנפקת התעודה החדשה. ניתן לסמוך על תעודה ישנה אם לא עבר יותר מחודש מהתאריך האחרון שבה.

לה תעודת הכשר כללית. לעומת זאת, אי אפשר לאכול במסעדה, בפיצרייה, בחנות לממכר גלידה וכדומה, אם אין לה תעודת הכשר מתאימה.²

האם ניתן לסמוך על תעודת הכשרות?

על פי הדין יכול הקונה לסמוך על סימון הכשרות המצוי על המוצר או על התעודה, כל עוד סימון הכשרות נראה בסדר. כלל גדול הוא בהלכה שיעד אחד נאמן באיסורין¹ (מספיק עד אחד כדי לקבוע האם דבר מסוים מותר או אסור מבחינה הלכתית) ולכן אם רב מסוים חותם על מוצר ומעיד על כך שהוא כשר, ניתן לסמוך עליו. העובדה שמתרחשות לעתים תקלות, ובציבור נפוצים לא פעם סיפורים על תקלות במערכת כשרות זו או אחרת, אינה מבטלת את הנאמנות הבסיסית של מערכת הכשרות. כשם שהתורה מצווה על בית הדין להאמין לשני עדים, אף שהתורה עצמה מתייחסת גם לאפשרות שישנם עדי שקר, כך גם בתחום הכשרות- קיימת נאמנות בסיסית של כל תעודת כשרות. שום מערכת אינה יכולה להבטיח בביטחון מלא שלא תהיינה בה תקלות או אפילו רמאויות - לא בתחום הרפואה, לא בביטחון וגם לא בכשרות. גם ההלכה אינה דורשת ביטחון מלא של מאה אחוז. ובכל זאת, עקב תקלות רבות המתרחשות בחלק מהמקומות, נראה שיש בכל זאת מקום להנחיות בסיסיות כיצד עלינו לרכוש מוצרי מזון בימינו:

צריכת מזון בבית ומחוצה לו - יש להבחין בין צריכת מזון מחוץ לבית לבין צריכת מזון בבית. כשאדם אינו רוכש את המזון על פי בחירתו אלא מקבל אותו כפי שהוא, כגון שהוא מוזמן לאירוע, או כשהוא נמצא מחוץ לביתו והוא זקוק לקניית אוכל מוכן בדוכנים או במסעדות וכדומה, הוא יכול לסמוך על כללי הנאמנות הבסיסיים המצויים בהלכה ולרכוש כל אוכל שיש עליו סימון כשרות מקובל. לעומת זאת, בביתו, רצוי מאוד לאדם לברר את טיב הכשרות של המוצרים אותם הוא רוכש באופן קבוע. לשם כך כדאי לו להתעניין אצל הרב במקומו (רב השכונה, רב בית הכנסת, רב היישוב וכדומה) או אצל כל איש הבקי בתחום זה ויש לו קשר עמו - חבר, קרוב משפחה או סתם שכן טוב. ניתן גם להיכנס לאתר האינטרנט של המשרד לשירותי דת - אגף הכשרות, ולמצוא שם מידע רב.

העדפת מוצרים ברמת השגחה גבוהה ("מהדרין") - ככל שרמת ההשגחה גבוהה יותר, כך גדל הביטחון שהמזון הוא אכן כשר ולא קרו בהכנתו תקלות כל שהן. לכן ראוי להעדיף מוצרים ובתי אוכל ברמת השגחה גבוהה.

קיצורו של דבר: **על כל אדם מוטלת החובה לקחת אחריות בנושא הכשרות.** חובה עלינו לפקוח את עינינו כדי לדעת מה לקנות והיכן לקנות.

² מעיקר הדין, במקום כזה ניתן לקנות מאכלים ומשקאות ארוזים וחתומים, שאינם מיוצרים במקום אלא נרכשים ממפעלים שונים ונושאים חותמת כשרות. אולם אולי יש מקום להימנע מכך, כדי לחזק את המקומות שומרי הכשרות ולא את שאינם כאלה.

פרק ה (מתוך הספר "ואכלת ושבעת")

תערובת בשר וחלב והשלכותיה הפרדה בין מוצרי ומאכלי בשר וחלב

ההבדל שבין איסור בשר וחלב לשאר האיסורים

בניגוד למאכלי איסור אחרים (כמו: בשר בהמה לא כשרה) שבדרך כלל אינם מצויים בבית יהודי, החלב והבשר, כל אחד בפני עצמו, מותרים ונמצאים כמעט בכל בית ולפיכך בקלות אנו עלולים להגיע תוך כדי השימוש בהם לידי מכשול. משום כך נוצרו בעם ישראל מנהגי הפרדה שונים, כדי למנוע תערובת בשר בחלב. נביא לכך מספר דוגמאות:

1. הפרדה ואבחנה בין כלי בשר לכלי חלב - נהגו לקנות לבשר ולחלב כלי בישול וכלי אכילה השונים במראה שלהם זה מזה, כדי שלא יתערבו זה בזה:

1. מנהג זה מומלץ לגבי כל מערכות הכלים: צלחות וסכו"ם, כלי עבודה שונים כסכינים וקולפנים, סירים, תבניות ושאר כלי הבישול.

2. הוא הדין לגבי מכשירי חשמל שונים (כגון: כוס למעבד מזון [בלנדר] המשמשת לטחינת בשר לתינוקות וכוס להכנת מילקשייק חלבי).

3. יש שנהגו להקל בכוסות לשתייה קרה ולהשתמש באותן הכוסות לארוחה בשרית וחלבית. אך לכתחילה, כדאי יותר שיהיו כוסות נפרדים לארוחה בשרית ולארוחה חלבית.

4. לגבי כלים שלא משתמשים בהם לאכילה, אלא משמשים ככלי הגשה מרכזיים למאכלי 'פרווה' (מאכלים סתמיים- לא חלב ולא בשר), כגון: קערות לסלטים, קנקנים, משטח לחיתוך לחם וכדומה - מותר להשתמש בהם בארוחות חלביות ובשריות ובלבד שיקפידו שלא ייפול לתוך הכלי מן החלב או מן הבשר.

5. במטבחים ציבוריים התקלות מצויות יותר, ולפיכך יש להקפיד על הפרדה של כל הכלים.

2. אחסון הכלים - נהגו לאחסן כלי בשר וחלב בארונות ומגרות שונים כדי למנוע בלבול. במטבחים ציבוריים נדרשות הרחקות גדולות עוד יותר, משום שהעובדים רבים ומתחלפים ולא תמיד הם מכירים את כל הכלים וחלקם אינם מודעים ואינם רגילים להפרדה בין בשר לחלב.

3. כיור ושיש נפרדים - בבתים רבים מקובל היום לבנות מטבחים עם משטחי שיש וכיורים נפרדים לבשר ולחלב, דבר שמקל על השימוש השוטף במטבח, עם זאת יש לדעת שמעיקר הדין ניתן להשתמש באותו כיור לבשר ולחלב.

4. הפרדה בין מאכלי בשר לחלב בזמן האחסון -

1. מותר לקנות ולאחסן מוצרי בשר וחלב ביחד, כאשר כל אחד מהם סגור בכלי או עטוף בניילון וכדומה. אין שום איסור שכלים כאלה עם בשר וחלב, כשכל אחד מהם ארוז היטב, יעמדו באחסון ביחד, ואפילו זה על זה או זה לצד זה.
2. עם זאת, בעת קניית מצרכים או בעת אחסונם בבית יש לדאוג לאחסנם כך שלא יישפך מהבשר לחלב ולהפך. יש גם להיזהר שלא יישפך מהאוכל החלבי או הבשרי על מאכל פרווה שרגילים לאכול אותו גם עם בשר וגם עם חלב, כמו לחם וכדומה. במטבחים ציבוריים או בחנויות שבהן ישנה נגישות לכל אדם אל המצרכים, יש להפריד היטב בין המוצרים כדי למנוע בלבול אצל הקונים והעובדים.

5. הפרדה בין מאכלי בשר לחלב בעת האכילה -

1. שני אנשים המכירים זה את זה, אסור להם לאכול על שולחן אחד זה בשר וזה חלב באותו זמן שמא ייקחו זה ממאכלו של זה. רק אם לכל אחד מהם יש מפה נפרדת או שמניחים ביניהם חפץ בולט כתזכורת, מותר להם לאכול ביחד.
2. כאשר אדם אוכל בשר, אין לו להניח על השולחן מאכלי חלב (או להיפך), שמא ישכח ויבוא לאכול מהם ביחד.

הרחקות בין אכילת בשר לאכילת חלב

הסיבה להרחקות בין בשר ולחלב

מדין תורה אסור לאכול רק בשר וחלב שבושלו ביחד.

חכמים אסרו לאוכלם יחד בכל אופן שהוא ואף חייבו בהרחקות שונות בין אכילת בשר לאכילת חלב או להפך. מטרת איסורים אלה היא להרחיק את האדם מכישלון בעניין זה. דווקא מפני שאכילת בשר ואכילת חלב הם מעשים יומיומיים אצל רוב בני האדם, חכמים ראו צורך לאסור דברים רבים כדי להרחיק את האדם מן העברה.

הטעמים להרחקה הגדולה בין אכילת בשר לאכילת חלב

היסוד למנהגים השונים בדבר ההרחקות בין אכילת בשר לאכילת חלב נמצא בתלמוד (חולין קה ע"א-ע"ב). התלמוד שם אומר, שמי שאכל בשר אסור לו לאכול גבינה לאחר מכן. שני טעמים מופיעים בדברי רבותינו לדין זה:

א. חשש לשאריות בשר שנשארו בין השיניים, ובשעת אכילת החלב יאכלו יחדיו.

ב. טעם הבשר מורגש בפה זמן מסוים לאחר אכילתו.

כמה זמן יש להמתין בין אכילת בשר לאכילת חלב?

התלמוד לא מגדיר במפורש כמה זמן יש להמתין בין אכילת בשר לאכילת חלב. אך הוא מביא את האמרה הבאה (בתרגום לעברית):

”אמר מר עוקבא: אני כלפי אבי, כחומץ בן יין בדבר זה (יין הוא משקה משובח. חומץ הוא משקה מקולקל. אני אינוי מחמיר כמוהו ולכן אני נחשב כמקולקל ביחס לאבי). אבא היה מחכה בין בשר לחלב יממה שלמה ואילו אני ממתין רק מסעודה לסעודה.”
אמרה זו היא הבסיס לדעות השונות בעניין זמן ההרחקה בין אכילת בשר לאכילת חלב.

מנהג אביו של מר עוקבא, **להמתין יממה (24 שעות)** בין בשר לחלב, הוא מנהג חסידות שלא נוהגים כמוהו. כיצד יש לפרש את דבריו של מר עוקבא לגבי עצמו, שהוא ממתין מארוחה לארוחה? יש מספר דעות בנושא:

1. **בלא המתנת זמן** - מי שבירך ברכת המזון, ניקה את הידיים והפה משאריות המזון וסילק את שיירי הסעודה - סיים בכך את הסעודה הבשרית ומותר לו לפתוח מיד בסעודה חדשה שבה יוכל לאכול מאכלי חלב.
2. **שעה אחת** - רק חסידים נוהגים להמתין שש שעות ואילו המנהג הנפוץ הוא להמתין בין בשר לחלב שעה אחת בלבד.
3. **שלוש שעות**.
4. **כשש שעות** - מרחק הזמן בין ארוחה לארוחה הוא בערך שש שעות. כך כתב הרמב"ם: "מי שאכל בשר בתחילה, בין בשר בהמה בין בשר עוף, לא יאכל אחריו חלב, עד שיהיה ביניהן כדי שיעור סעודה אחרת, והוא כמו שש שעות...".
5. **שש שעות שלמות** - השולחן ערוך פסק כמו הרמב"ם אך כתב: "שש שעות".

הלכה למעשה

הרב יוסף קארו פסק בשולחן ערוך כרמב"ם שיש להמתין **שש שעות**. לעומתו, הרמ"א, הרב משה איסרליש, מביא את מנהג אשכנז בזמנו להמתין **שעה אחת** אך הוא מציין גם את מנהגם של המדקדקים להמתין **שש שעות** ומסיים: "וכן נכון לעשות".

אולם ישנן קהילות שעדיין אוחזות במנהגים של המתנת שלוש שעות או אף שעה אחת או קרוב לשש שעות. לכן ינהג כל אדם בנושא זה כמנהג אבותיו.

ראוי להדגיש שמלבד החובה להמתין משך זמן מסוים בין אכילת בשר לאכילת חלב, יש להוציא שאריות בשר, אם נשארו בין השיניים. לכן, אם מגלים בתום ההמתנה שאריות בשר בפה, צריך להסירן ולשטוף את הפה. אין צורך לחפש אחריהן, משום שמן הסתם לאחר ההמתנה כבר אין בפה שאריות.

חישוב זמן ההמתנה בין בשר לחלב

זמן ההמתנה מחושב מסיום אכילת הבשר לתחילת אכילת החלב ואינו תלוי בסיום הסעודה. דהיינו: אם לאחר אכילת הבשר נמשכה הסעודה במאכלים אחרים שאינם בשריים (למשל: ליפתן) - מחשבים את ההמתנה מסיום אכילת הבשר ולא מסיום הסעודה. כך גם להפך - ניתן להתחיל את הסעודה הבאה בתוך זמן ההמתנה ובלבד שאת מאכלי החלב יאכלו לאחר הזמן.

הקלות בזמן ההמתנה בין בשר לחלב

א. ילדים - ילדים שאינם בני מצווה, ניתן להקל שהם ימתינו זמן קצר יותר לאחר אכילת בשר. בפרטי העניין נראה לנהוג כך:

1. ילדים קטנים עד גיל שלוש - ניתן להקל ולאכול ללא הפסקת זמן. אך לא יאכלו בשר וחלב יחדיו.

2. ילדים בני חינוך (ארבע עד עשר) - בין הארוחות של הילד, ניתן להקל ולהמתין שעה אחת. אם מדובר בממתקים וכדומה, ראוי לחכות יותר זמן.

3. ילדים מגיל אחת עשרה עד גיל מצוות - ראוי שיקפידו על הפרדה בין בשר לחלב כמו מבוגרים.

ב. חולים - גם חולה שמחכה בדרך כלל שש שעות, יכול להקל בהמתנה של שעה בלבד בין בשר לחלב. כמו כן יש מקום להקל אצל אישה בהריון, אישה לאחר לידה או מניקה וכדומה.

ג. ספק - המסופק אם עבר כבר זמן ההמתנה בין בשר לחלב על פי מנהגו, יכול להקל ולאכול מיד חלב, שהרי כל דין ההמתנה בין בשר לחלב הוא מדרבנן, ובספק דרבנן מותר להקל.

המתנה במאכלים שהתבשלו עם בשר או בכלי בשרי

1. מאכל פרווה שהתבשל עם בשר או חלב

האוכל מאכל פרווה שהתבשל עם בשר (למשל: תפוח אדמה) יש לחכות אחריו את הזמן שנזכר למעלה בין בשר לחלב.

לאחר אכילת בשר, יש להמתין את הזמן שנזכר למעלה לפני שאוכלים מאכל פרווה שבושל עם חלב (למשל: בורקס תרד שבושל עם בורקס גבינה).

2. מאכל פרווה שהתבשל בכלי בשרי או חלבי ריק ונקי

אם התבשיל (למשל: תפוח אדמה) לא התבשל עם בשר ממש אלא רק בכלי בשרי- אין צורך להמתין לאחר אכילתו וניתן לאכול אחריו מאכלי חלב מיד.

לאחר אכילת בשר, מותר לאכול מיד מאכל פרווה שבושל בכלי חלבי, כל עוד לא מורגש בו טעם החלב. לדוגמא: מותר לאכול בשר ומיד אחריו שוקולד מריר פרווה שהוכן במערכת ייצור שמייצרים בה גם שוקולד חלבי.

3. **טעימה של אוכל בשרי ופליטתו**, ללא לעיסה בשיניים וללא בליעה כלל, אינה מצריכה אחר כך המתנה אלא די בשטיפת הפה.

אכילת בשר אחרי חלב

בתלמוד (חולין קה ע"א) אומר רב חסדא: "אכל בשר - אסור לאכול גבינה, גבינה - מותר לאכול בשר". דהיינו, שלאחר אכילת גבינה מותר לאכול בשר מיד. לפני כן נאמר שבין גבינה לבשר יש לנקות את הפה והידיים. כך נפסק בשולחן ערוך וכך יש לנהוג.

1. האוכל מאכלי חלב ורוצה לאכול אחריהם בשר-

1. ינקה את ידיו משאריות האוכל החלבי. הדבר הרצוי ביותר הוא לשטוף את הידיים

במים. אם אין לו מים והוא במקום מואר, ניתן להסתפק בבדיקת ניקיון הידיים.

2. ישטוף את פיו היטב ויסיר מהפה את כל שאריות החלב. רצוי לצחצח שיניים.

2. **המתנה של חצי שעה**- יש שנהגו להמתין חצי שעה בין חלב לבשר, אך זוהי רק

חומרה שאינה מעיקר הדין.

3. **המתנה אחרי אכילת גבינה קשה**- הרמ"א מביא מנהג שעל אכילת גבינה קשה

צריך להחמיר ולהמתין לאחר אכילתה לפני אכילת בשר כמו שממתנים בין בשר לחלב.

הכוונה היא רק לגבינות הקשות שהוכנו במשך כחצי שנה (כמו פרמזן, גבינת צאן

קצ'קבל, גלעד מרעה). אין צורך להמתין כמו בין בשר לחלב לאחר אכילת גבינות

צהובות רגילות (כמו ירושלים, טירן, עמק, גוש חלב, גלבוע ודומיהן). אלו נחשבות כמו

גבינות רגילות.

רבים מן הפוסקים של בני קהילות ספרד לא קיבלו חומרה זו.

שימוש באותו שולחן לארוחות בשריות וחלביות

כאשר אדם אכל חלב ועתה הוא רוצה לאכול בשר או להפך, מלבד ההמתנה או שטיפת הפה, הוא צריך גם לנקות את השולחן משאריות הארוחה הקודמת.

זהו המקור למנהג לפרוס מפה מיוחדת על השולחן לצורך אכילת בשר או לצורך אכילת חלב.

כיום, שהאוכל מוגש בצלחות ולא על השולחן עצמו, אין הכרח במפה, אלא ניתן להסתפק בניקוי יסודי של השולחן בין ארוחה לארוחה.

כך גם לגבי המפה עצמה - אם לא מדובר במפת בד אלא בשעוונית או מפת ניילון, ניתן לנקותה ואין צורך להחליף אותה בין בשר לחלב.

הוא הדין במקומות ציבוריים שבהם האוכל נאכל על גבי מגש אישי, די בהחלפת המגשים בין הבשר לחלב ובניקוי השולחן משאריות הארוחה הקודמת.

הלכות בין אדם לחברו (ע"פ ספר ילקוט יוסף)

הלכות גניבה וגזלה

א. איסור גניבה

אסור לגנוב או לגזול **הן מיהודי והן מגוי** ואפילו פחות משהו פרוטה. ואסור לגנוב או לגזול בין מאדם מבוגר ובין מילד. ואפילו **בצחוק אסור לגנוב**, וכן אסור לגנוב על מנת להחזיר כי זה עלול להרגיל את האדם לגנוב. גם **לילד קטן אסור לגנוב**. ואם הוא גונב מההורים שלו. אסור להורים להתעלם מכך. הם חייבים לחנך אותו ולהפסיק את מעשיו כדי שלא יתרגל לגנוב.

ב. ההבדל בין גנב לגזלן

גנב - לוקח ממון חברו בסתר, כשחבר לא רואה ולא יודע מי עשה זאת.
גזלן - לוקח ממון חברו בגלוי, בכוח, כשהחבר רואה. כגון: מי שחוטף תיק מיד חבר.

ג. טעימה בחנות

מי שנכנס לחנות פיצוחים וטועם מכל מין ומין: אם כוונתו באמת לקנות, מותר לו לטעום תחלה לדעת אם הסחורה טובה או לא. אבל אם אין כוונתו לקנות כלל, אלא מעמיד פנים כאילו ברצונו לקנות וטועם מכל מין, הרי הוא עובר גם על איסור של **גניבת דעת** (גונב את דעת בעל החנות שחושב שהוא רוצה לקנות) וגם על איסור של **גזל**, כיוון שהמוכר מרשה רק למי שמתכוון לקנות לטעום מהסחורה.

ד. קניית חפץ החשוד כגנוב

אסור לקנות מהגנב את החפץ שגנב, וכל הקונה ממנו הרי הוא מסייע לעוברי עבירה, וגורם לגנב להוסיף לגנוב.
אין לקנות גם חפץ החשוד כגנוב (כגון: חפץ הנמכר במחיר זול מאוד יחסית לערכו האמיתי)

וכן הקונה מילד קטן - יש לבדוק היטב שאכן מדובר בחפץ השייך לילד ומותר לו למכור אותו.

ה. הימורים ומשחקי מזל

המשקיעים כסף בסכום שווה לכל אחד, ואחר כך עושים גורל, והאיש שעולה בגורל מקבל את כל הסכום - עוברים על איסור גזל מדברי חכמים אך מותר לקבוצת אנשים לעשות גורל על חפץ מסוים והאיש אשר יעלה בגורל יזכה בו

ו. העמדה בניסיון של עוזרת בית

אסור לנסות עוזרת בית שאינו בטוח בנאמנותה, כגון להניח כסף או חפץ יקר בבית בעת שעוזרת הבית מנקה אותו כדי לבדוק אם היא תגנוב את החפץ או לא. כי ויתכן שיתגבר עליה היצר הרע, ולא תעמוד בניסיון. העושה זאת עובר על הציווי " לפני עיור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד) (אל תגרום לחברך להגיע למצב בו הוא עלול לעבור עבירה)

ז. זכויות יוצרים

סופר שהוציא לאור ספר, אין רשות לאחרים להדפיס עותקים נוספים של ספרו בלי רשותו. וכל הזכויות שמורות לו. קלטות ודיסקים שכתוב עליהם "כל הזכויות שמורות" אסור לאדם להעתיק את הקלטת אפילו עבור עצמו, וכל שכן שאסור לעשות זאת לצורך מסחרי. אבל מותר להקליט שירים מהרדיו, או להקליט שירים ששרו אותם בהופעות ציבוריות.

ח. שימוש בחפץ של חבר בלא רשותו

אין להשתמש בחפץ של החבר בלא רשותו ואפילו לצורכי מצווה, כגון מישנטלידיאסורלולנגב במגבת של חברו בלי רשותו. וכל שכן מי שאצבעו נוטפת דם, שאסור לו לקנח הדם בבגד חברו

ט. "החרמת" חפצים על ידי מורה

מורה שרואה שאחד התלמידים מחזיק בידו חפץ או מעות ובכך נמנע הוא מללמוד או מפריע לאחרים, מותר לו לקחת מהילד את החפץ או את המעות על מנת להחזיר לו, אבל לקחת על מנת שלא להחזיר כלל, וכל שכן לשבור אותם, אסור.

הלכות פריקה וטעינה

א. סיוע לרכב תקוע
הרואה רכב שנתקלקל ונתקע בדרך, **מצוה וחובה עליו להגיש עזרה** בכל מה שאפשר, ויש בזה מצות גמילות חסדים.

הלכות מעקה

א. המצווה והברכה

מצוות עשה מהתורה לעשות מעקה לגג שנאמר: "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך" (דברים כב, ח). ולכן יש לכל אחד לעשות מעקה לגגו, וזו מצות עשה מן התורה. וכל המניח גגו ולא עושה בו מעקה, מלבד שמבטל מצות עשה, עובר בלא תעשה, שנאמר "ולא תשים דמים בביתך" (דברים שם), וגם על מצוות "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (דברים ד, טו). והעושה מעקה לגגו צריך לברך על עשיית המעקה, "**אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות מעקה**". אין לברך "שהחיינו" בעת עשיית המעקה.

ב. איזה גג חייב במעקה

מדין תורה חייבים רק בגג של בית פרטי שמשתמשים בו באופן קבוע.
לכן במקרה כזה יבנה מעקה וגם יברך
מדרבנן חייבים במעקה:

בגג שמשתמשים בו באופן עראי (לא קבוע)
בגגות של מחסנים, בתי כנסת, מבני ציבור כמו בית ספר וכד' שמשתמשים בהם
באופן קבוע או ארעי. בשעת עשיית המעקה - לא יברך
גג שאין משתמשים בו (כמו: גג רעפים שאין נוהגים לעלות עליו), אין צורך במעקה.

ג. גובה המעקה והחוזק שלו

גובה המעקה צריך להיות לפחות **80 ס"מ** (10 טפחים) ורצוי שיהיה בגובה **מטר**. זהו הגובה המינימלי (הקטן ביותר). אך כל מעקה צריך להיות בגובה המתאים לפי התנאים בשטח. צריך שהמעקה יהיה **חזק** שלא ייפול הנופל ממנו בעת שנשענים עליו.

ד. החיוב לעשות מעקה ולגדר כל מקום של סכנה

החיוב לעשות מעקה הוא לאו דווקא בגג, אלא בכל מקום שאפשר להיכשל בו ולבוא לידי סכנה יש לעשות בו מעקה וגדר. זהו חיוב מדרבנן ולכן לא יברך למשל:

- מי שיש לו בור בחצרו, בין שיש בו מים בין שאין בו מים, חייב לעשות לו גדר גבוהה או לעשות לו כיסוי כדי שלא ייפול אדם שם.
- אם יש בבית הכנסת או בבית המדרש בימה גבוהה יש לעשות לה מעקה
- כשיש ילדים קטנים בבית, צריכים לעשות סורגים על החלונות, וכן במעקה של מרפסת צריכים לעשות מעקה, באופן שהילדים לא יבואו לידי סכנה

ה. החיוב להסיר כל דבר העלול לגרום לנזק או לתקלה

בכלל מצוות מעקה להסיר כל דבר שיכול לגרום היזק לאחרים, או סכנה. כגון:
אין להשאיר חוט חשמל פתוח בחצרו, שמא יגע בו אחר ויתחשמל.
לא ישאיר סולם רעוע בתוך ביתו, או גדר הנוטה ליפול.

ו. מכונית

מי שיש לו מכונית חייב לתחזק אותה בצורה טובה: ליזהר שהבלמים יהיו טובים, ושההגה יהיה תקין וכן ושאר המערכות הבטיחותיות יפעלו בצורה תקינה
אין לסע במהירות מופרזת (גבוהה מדי) כדי שלא יביא עצמו ואחרים לידי סכנה.
אין לחנות על המדרכה ולגרום להולכי הרגל לרדת לכביש ולסכן את חייהם.
לא לנהוג אם הנהג חולה במחלה העלולה להביא לידי תאונה.

ז. עשיית סוכה על גג בלי מעקה

העושה סוכה בגג ולסוכה דפנות חזקות שניתן להישען עליהם, מקיים בכך מצוות סוכה ומותר לעלות ולשבת בה.
אם הדפנות אינם חזקים ויפלו כאשר ישענו עליהם, והסוכה סמוכה לשפת הגג מסתבר שאסור ליישב בסוכה זו כיוון שמסתכן בנפילה מהגג, ומביא עצמו לידי סכנה. זו "מצווה הבאה בעבירה" (קיום מצווה תוך כדי עשיית עבירה) ולכן לא קיים מצוות סוכה.

שער בי'

תפילה

תפילה

תפילות וברכות

פרק א' - קימה

א. מבוא

מחבר השולחן ערוך, רבי יוסף קארו, פתח את חלק "אורח-חיים" במילים: **"יתגבר כארי" (כמו אריה) לעמוד בבוקר לעבודת בוראו (לעבודת ה')**.

החל משעת הקימה האדם מתייצב לפני הקב"ה, כדי לקיים את מצוותיו באמונה. המצוות מרוממות את האדם מחיי החומר אל מסגרת בעלת משמעות ותוכן רוחני. בקיום המצוות בעת הקימה בבוקר, מבטא האדם את כניסתו לעבודת ה':

הוא **מודה לקב"ה** שהחזיר לו את הנשמה כשהיא רעננה ורגועה ("מודה אני").

נוטל את ידיו במים, כדי להיטהר לעבודת ה'.

מתלבש בצניעות, שהרי הקדוש ברוך הוא "מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיהו ו', ג'). הוא נמצא ורואה את הכל.

בנים: מכסים את הראש ב**כיספה** או בכובע משום כבוד השכינה. מובא במסכת שבת (דף קנ"ו ע"ב) שכיסוי ראש מרגיל את האדם ליראת-שמיים ולהכנעה מלפני ה', ומסייע לו לשפר את מידות נפשו. לובשים ציצית (טלית קטנה) שדינה מובאים להלן בפרק מ'.

ראוי לשים כיפה בגודל מתאים, כך שהיא **תראה מכל הצדדים**.

ב. מודה אני

בשעת השינה אנו מפקידים (מוסרים) את נשמתנו ביד ה', ובבוקר ה' מחזיר לנו את הנשמה. לכן כאשר האדם מתעורר מהשינה הוא מודה לקב"ה ואומר: **"מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך"**.

ג. נטילת ידיים של שחרית

לאחר מכן, נוטלים את שתי הידיים במים בצורה הבאה:

לוקחים **כלי עם מים** ביד ימין ומעבירים אותו ליד שמאל, כדי לשפוך את המים תחילה על יד ימין. **את המים שופכים על כל יד שלוש פעמים לסירוגין**, לפי הסדר הבא: יד ימין, יד שמאל, יד

ימין, יד שמאל, יד ימין ויד שמאל. נטילה זו נקראת: "נטילת ידיים של שחרית".
יש להשתדל שלא ללכת ד' אמות (כ-2 מטר) לפני שנוטלים נטילה זו.

ד. טעמים לנטילת הידיים בשחרית

בספרי הפוסקים מובאים הטעמים לנטילה זו:

1. הכהנים בבית המקדש היו מקדשים (רוחצים) בכל בוקר את ידיהם במים לפני עבודת הקורבנות. אף אנחנו בתחילת היום, לפני שאנו ניגשים לקיום המצוות, עלינו ליטול את ידינו במים.
2. בשעת השינה הידיים נגעו בגוף והן **אינן נקיות**. לכן, תיקנו חז"ל שניטול את ידינו ונברך על נטילה זו, לפני שאנו ניגשים להתפלל לה'.
3. על הידיים יש בעת הקימה מהשינה "**רוח רעה**". כדי להסיר אותה אנו שופכים מים שלוש פעמים על כל יד.

פרק ב - מבוא לתפילה

1. מבוא

התפילה היא עמידה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, לפיכך **על האדם להכין את עצמו לקראת התפילה**. נאמר בדברי הנביאים: "היכון לקראת א-להיך ישראל" (עמוס ד, יב). העמידה לפני ה' מחייבת הכנה והתבוננות. על האדם להתכונן לתפילה כמו שהוא מתכונן לפגישה עם שר חשוב ולהיערך כראוי.

א. טעמים לנוסח תפילה קבוע:

הרצון להתפלל הוא תכונה טבעית אצל האדם. כל אדם חש ברצון להודות לבורא על הטוב שהוא גמל אתו ולבקש בקשה בעת צרה. למרות זאת, **אנשי כנסת הגדולה** קבעו נוסח קבוע לתפילה, מהסיבות הבאות:

- כדי שהתפילה תנוסח **באופן ראוי ובשפה יפה ועמוקה**.
- כדי שהאדם יבקש את **כל מה שהוא צריך באמת** (לדוגמה: כמה אנשים היו חשימים בצורך להתפלל על השבת מלכות בית דוד לולא קבעו זאת חכמים בתפילה?)
- כדי שהאדם **יתפלל על צרכי הציבור** ולא רק על צרכיו האישיים.

ב. תפילות פרטיות-אישיות

קיים ערך רב **לתפילה הפרטית**, תפילה בה האדם מביע את רצונותיו במילים משלו. בתפילתו הפרטית כל אדם יכול "לשפוך את ליבו" לפני הבורא ולבקש ממנו את כל בקשותיו

ומשאלות ליבו. תפילה זו רצויה בכל עת ובכל שעה, גם שלא בזמן התפילות הקבועות. ניתן לשלב אותה גם בנוסח התפילה הקבוע.

ג. המקור לחיוב בתפילה

כך כתב הרמב"ם (הלכות תפילה פרק א' הלכות א'-ב'): **מצות עשה** להתפלל בכל יום שנאמר: "ועבדתם את ה' אלוהיכם" (שמות כ"ג, כ"ה). מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפילה, שנאמר: "ולעבדו בכל לבבכם" (דברים י"א, י"ג). אמרו חכמים: אי זו היא עבודה שבלב? זו **תפילה**. חיוב מצוה זו כך הוא. שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום: ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך שואל **צרכיו** שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה, ואחר כך **נותן שבח והודיה** לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כוחו" (כך אמנם מסודרת תפילת שמונה עשרה, כפי שנלמד בהמשך).

ד. מועדי (זמני) התפילות

מועדי התפילות בפרקי היום השונים, נקבעו על ידי שלושת האבות: אברהם - בבקר (שחרית), יצחק - בצהריים (מנחה) ויעקב - בערב (ערבית).

בדברי הנביאים נאמר: "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע י"ד, ג'), התפילות שאנו מתפללים בשפתנו, הן כנגד הקרבנות שהוקרבו ב בית המקדש: תפילת **שחרית** - כנגד קרבן תמיד של שחר (בוקר), הקורבן הראשון ביום. תפילת **מנחה** - כנגד קרבן תמיד של בין הערביים (לפנות ערב), הקורבן האחרון ביום. תפילת **ערבית** - כנגד איברי הקרבנות שהוקרבו ביום, והיו נשרפים כל הלילה. תפילת **מוסף** - נאמרת לאחר תפילת שחרית בשבתות, בחגים ובראשי-חדשים, כנגד קורבן נוסף מיוחד: קרבן מוסף שהוקרב בימים אלו ב בית המקדש.

בתפילותינו כלולה בקשה לה' שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ונשוב לעבוד אותו גם על ידי עבודת הקרבנות. בכך יזכה העם כולו להתעלות רוחנית גדולה ולקרבת האלוהים.

פרק ג - כללי התפילה

א. מבוא

התפילה היא עמידה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, לפיכך **על האדם להכין את עצמו לקראת התפילה**. נאמר בדברי הנביאים: "היכון לקראת אלוהיך ישראל" (עמוס

ד', י"ב). העמידה לפני ה' מחייבת הכנה והתבוננות. על האדם להתכונן לתפילה כמו שהוא מתכונן לפגישה עם שר חשוב ולהתלבש כראוי.

ב. הכוונה בתפילה

התפילה דומה ל"סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (בראשית כ"ח, י"ב). ככל שהתפילה טהורה יותר ונובעת מנקודת הלב הפנימית היא מתקבלת יותר על ידי ה' השוכן במרומים. לפני התפילה האדם צריך להחדיר לליבו מחשבות על גדולתו של הקב"ה ועל שפלותו שלו מול הבורא. יחד עם זאת, יש ערך לכל תפילה. על האדם לדעת שגם כאשר קשה לו להתפלל מעומק הלב, ה' מקשיב תמיד לתפילת עמו ישראל.

ג. תפילה בפה

את מילות התפילה יש לומר בפה, ולא להתפלל בלב ובמחשבה בלבד, מבלי להוציא את הדברים בשפתיים. הסיבות לכך הן:

- ייחודו של האדם משאר בעלי החיים הוא בכוח הדיבור.
- אמירה בפה מסייעת לכוונת הלב.

ד. הבנת נוסח התפילה והכוונות שלה

ראוי מאוד ללמוד ולעיין בפירושי התפילה ובכוונותיה. מצויים ספרים מיוחדים בנושא זה. כמו כן, מצויים פירושים המשולבים בסידור התפילה.

ה. תפילה בציבור (ב"מניין" של עשרה אנשים)

על כל אדם להשתדל להתפלל את כל התפילות עם הציבור. הסיבות לכך:

- תפילת ציבור מתקבלת תמיד והערך שלה רב יותר. במסכת ברכות (דף ז' עמוד א'). חז"ל דרשו: "ואני תפילת לך ה' עת רצון" (תהילים ס"ט, י"ד). אימתי עת רצון? בשעה שהציבור מתפללים. מי שאינו יכול לבוא ולהתפלל בציבור בבית הכנסת, ישתדל להתפלל באותה שעה שהציבור מתפללים בו, כי אותה שעה היא עת רצון, זמן בו ה' מקבל את התפילות.
- רק בתפילה בציבור נאמרים דברי הקדושה הבאים: קדיש, קדושה בשמונה עשרה, "ברכו", ברכת-כהנים, קריאת התורה ועוד.

לכן, על האדם להשתדל מאוד לבוא בזמן לבית-הכנסת, כדי להתפלל את כל התפילה עם הציבור. עיקרה של תפילה בציבור הוא תפילת שמונה עשרה בלחש הנאמרת עם הציבור.

ו. תפילה בבית הכנסת

בית כנסת הוא מקום המיוחד לתפילה. ערך התפילה הנאמרת במקום זה הוא גדול מאוד. לכן, **על כל אדם להשתדל להתפלל בבית הכנסת עם הציבור**. גם מי שאינו מוצא מניין והוא מתפלל ביחידות, ישתדל להתפלל בבית הכנסת, משום שבית כנסת קבוע לקדושה והתפילה מתקבלת שם יותר.

ז. קדושת בית הכנסת

קדושת בית כנסת דומה לקדושת בית המקדש ומוזהרים אנו לירא (לפחד) משכינת ה' השוכן במקומות אלו, שנאמר: "ומקדשי תיראו" (ויקרא יט, ל). יש לנהוג בבית הכנסת בצורה ההולמת את קדושת המקום:

אין לדבר בו שיחות בטלות (סתם שיחות), וכל שכן, שיש להיזהר בבית הכנסת ובבית המדרש **מדיבורים אסורים** כגון: לשון-הרע, רכילות ודברי מחלוקת. מלבד החטא העצמי החמור של דיבורים אלו, החטא במקום קדוש זה גדול יותר, כי זה מבטא זלזול בכבוד השכינה. על בית הכנסת להיות מיוחד רק **לתורה ולתפילה**.

ח. קדושת ספרי קודש ותשמישי קדושה

יש להיזהר בכבודם של ספרי קודש ותשמישי קדושה. נציין כמה דינים שכיחים (מצויים):

- **אין לשבת על ספסל או כסא שמונחים עליהם ספרי קודש.**
- **אסור להשחית** (לקרוע, לקשקש וכד') כתבי קודש. ספרי קודש שהתבלו או דפים שכתובים עליהם דברי תורה, טעונים **גניזה** (קבורה באדמה בצורה מכובדת) ואסור לזרוק אותם לפח אשפה. בבתי-כנסת רבים מצוי מיכל מיוחד בו שמים דפים עם דברי תורה, כדי להעבירם לגניזה.
- **אין להניח ספרי קודש כשהם הפוכים**. אם מצאם הפוכים, צריך להניחם כראוי.
- **מותר להניח חומשים** (תורה) על גבי נביאים וכתובים אך **אין להניח נביאים וכתובים על גבי חומשים**. את שאר ספרי הקודש אין להניח על גבי אחד מספרי התנ"ך.
- **אין לשים ניירות חולין ושאר דברי חול בין דפים של ספרי קודש.**
- אדם הלומד בספר קודש ועליו לצאת החוצה באמצע הלימוד, יסגור את הספר **ולא ישאיר אותו פתוח** בעת שהוא יוצא.

פרק ד - תפילת שחרית

א. טלית ותפילין בעת תפילת שחרית

בבוקר מתפללים תפילת שחרית. נוסח התפילה מופיע בסידורים. **בנים: לפני התפילה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין**. פרטי הדינים מובאים להלן בפרק מ'.

ב. חלקי תפילת שחרית

התפילה כוללת את:

- ברכות השחר וברכות התורה.
- פסוקי דזמרה.
- קריאת שמע וברכותיה.
- תפילת שמונה עשרה (וחזרת הש"ץ בתפילה בציבור).
- תחנון.
- קריאת בתורה (בימים שני וחמישי, ראשי חודשים ועוד).
- סיום התפילה: "אשרי", "ובא לציון גואל", שיר של יום ו"עלינו לשבח".

ג. ברכות השחר

בכל בוקר מברכים ברכות בהן אנו מודים לה' על חסדיו עמנו ועל הטובה שהוא מעניק לנו באופן תמידי. הן נקראות: **"ברכות השחר"**.
לברכות אלו, שחז"ל תיקנו שנברך אותן בכל בוקר מספר מטרות:
- הן מכניסות ללב את הידיעה שכל מה שיש לנו, מה' הוא.
- הן מבטאות את הכרת הטובה שלנו לבורא.

ברכות השחר פותחות בברכה: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת ידיים".

- לאחר מכן מברכים את ברכת **"אשר יצר"**. בברכת **"אשר יצר"** אנו מודים לה' על שיצר את גופו של האדם בחכמה נפלאה, שהוא ממשיך לקיים את גוף האדם במהלך כל חייו, ודואג שכל האיברים יפעלו כראוי. אם אחד האיברים לא יפעל חס ושלום כראוי, אי אפשר יהיה להמשיך להתקיים. רק בחסדו של ה' **"רופא כל בשר ומפליא לעשות"**, אנו מתקיימים. נוסח ברכת **"אשר יצר"** מופיע בסידורים.

ברכה זו אומרים במשך היום **בכל פעם לאחר שיוצאים מהשירותים ונוטלים את הידיים במים**.

לאחר אמירת ברכת **"אשר יצר"** בבוקר, אומרים את ברכת **"אלקי, נשמה שנתת בי"**, על בריאת הנשמה. בעת אמירת **"אלוקי, נשמה"**, יש להפסיק מעט בין המילה **"אלוקי"** לבין המילה **"נשמה"**.

לאחר מכן אומרים מספר ברכות הודאה: **"שלא עשני גוי"**, **"שלא עשני עבד"**, **"שלא עשני אשה"** (והנשים מברכות **"שעשני כרצונו"**), **"פוקח עיוורים"**, **"מלביש ערומים"**, **"הנותן ליעף כוח"** ועוד, כמובא בסידורים.

ד. ברכות התורה

בכל בוקר מברכים ביחד עם ברכות השחר את **"ברכות התורה"**: **"לעסוק בדברי תורה"**, **"המלמד תורה לעמו ישראל"**, **"נותן התורה"**. הנוסח המלא מובא בסידורים. לימוד התורה מהווה את היסוד לקיום כל המצוות. כל אדם חייב ללמוד תורה כל ימי חייו, כדברי ה' ליהושע: **"והגית בו יומם ולילה"** (יהושע א', ח'). גם שכרה של מצוה זו רב הוא ביותר ועליה נאמר: **"ותלמוד תורה כנגד כולם"** (משנה, מסכת פאה פרק א' משנה א').

ה. פסוקי דזמרה

לפני שאנו מבקשים מה' את בקשותינו עבור עצמנו, עם ישראל והעולם כולו, אנו פותחים בפסוקי דזמרה בהם אנו משבחים את ה'. פסוקי דזמרה הם **פרקי תהלים** ו**פסוקים נוספים**, שתוכנם הוא שבח ותהילה לה'. הם נפתחים בברכת **"ברוך שאמר"**, ממשיכים בפרקי תהלים שהמרכזי שבהם הוא המזמור **"אשרי יושבי ביתך"**. קיימת חשיבות רבה לכוונה בפסוק **"פותח את ידך"** שב"אשרי". מסיימים ב**"שירת הים"** ולאחריה אומרים את ברכת **"שתבח"**.

ו. קריאת שמע

1. הברכות שלפני קריאת שמע והפרשות של "שמע"

לאחר פסוקי דזמרה (ובתפילה בציבור לאחר קדיש ו"ברכו") אומרים את קריאת שמע וברכותיה.

לפני קריאת שמע מברכים **שתי ברכות**:

- הברכה הראשונה מסתיימת ב**"ברוך אתה ה' יוצר המאורות"**.

- השנייה מסתיימת ב**"ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל באהבה"**.

לאחר מכן, קוראים את קריאת שמע.

בקריאת שמע יש שלוש פרשות: **"שמע ישראל"** (דברים ו', ד'-ט'), **"והיה אם שמע"** (דברים י"א, י"ג-כ"א) ו**פרשת ציצית** (במדבר ט"ו, ל"ז-מ"א). בפרשות אלו כלולים יסודות האמונה: קבלת עול מלכות שמיים (קבלת ה' למלך עלינו), קבלת עול מצוות, ויצאת מצרים.

לכן, בעת שקוראים את קריאת שמע, יש להבין את פרוש המילים ולכוון היטב את הלב, כדי לצאת ידי חובת המצווה.

בפסוק: **"ודברת בם... ובשכבך ובקומך"** (דברים ו', ז') כתובה המצווה לקרוא את קריאת שמע פעמיים בכל יום, **בערב ובבוקר** (מסכת ברכות דף ב' עמ' א').

2. הפסוקים "שמע ישראל" ו"ברוך שם.."

- **כוונה** - יש לכוון במיוחד בפסוק הראשון של קריאת שמע ("שמע ישראל..."). אם לא מכוונים בפסוק זה לא יוצאים ידי חובה.
- נציין כאן את הכוונה בקצרה: **"שמע ישראל"** (עם ישראל צריך להאמין) ש"ה' (אדון-כל, הקיים תמיד), שהוא **"אלוקינו"** (בעל היכולת לעשות כל דבר), הוא גם **"ה' (אדון-כל, הקיים תמיד), "אחד"** (המלך האמיתי והיחיד של העולם, המושל בשמיים ובארץ ובארבע רוחות השמיים).
- נוהגים לקרוא את הפסוק הראשון של קריאת שמע **בקול רם** כדי לעורר את הכוונה וגם **לשים יד ימין על העיניים**.
- את הפסוק **"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**, **אומרים בלחש**.
- בקריאת הפסוק: **"שמע ישראל, ה' אלוקינו ה' אחד"** הביעו היהודים בכל הדורות את אמונתם ודביקותם בה', בתורתו ובמצוותיו.

3. תחילת זמן אמירת קריאת שמע

הזמן שבו אפשר לקיים את מצוות קריאת שמע של שחרית, מתחיל בשעה **שהאדם יכול לראות את חברו במרחק ארבע אמות** (שני מטרים לערך) **ולהכיר אותו**. זמן זה הוא גם הזמן בו ניתן להתחיל לברך על ציצית. מצווה מהמובחר לקרוא את קריאת שמע כ"**ותיקין**", כלומר מעט לפני הַנֶּגֶץ-הַחַמָּה (הזריחה), ובהנֶגֶץ-הַחַמָּה להתחיל להתפלל את תפילת שמונה עשרה.

4. סוף זמן קריאת שמע

שעה זמנית - מחלקים ל-12 חלקים שווים את היום מזריחת השמש ועד לשקיעה (ויש אומרים: מעלות השחר ועד צאת הכוכבים). כל חלק נקרא "שעה זמנית". אורכן של שעות אלו משתנה בהתאם לאורכו של היום: בחורף כאשר היום קצר גם השעה הזמנית קצרה, ואילו בקיץ השעה הזמנית ארוכה.

זמן קריאת שמע נמשך **עד סוף השעה הזמנית השלישית, שהוא לאחר שעבר רבע מהיום**. הזמנים לפי תאריכי השנה השונים מופיעים בלוחות השנה. על האדם להזדרז בבוקר ולהתפלל את תפילת שחרית לפני שיעבור זמן קריאת שמע. יש להשתדל בכך בעיקר בימי הקיץ בהם סוף זמן קריאת שמע מוקדם.

5. הברכה שלאחר קריאת שמע וסמיכת גאולה לתפילה

לאחר קריאת שמע מברכים ברכה אחת המסתיימת במילים: **"ברוך אתה ה' גאל ישראל"**. כאשר אומרים את המילים: **"תהילות לא-ל עליון"** נוהגים לעמוד ולהתכוון

לתפילת שמונה עשרה. לאחר ברכת "גאל ישראל" מתחילים להתפלל מיד, בלי לחכות כלל, את תפילת שמונה עשרה, כדי "לסמוך" (לומר ברצף אחד) גאולה (ברכת "גאל ישראל" המסיימת את קריאת שמע) לתפילה (תפילת שמונה עשרה)".

ז. תפילת שמונה-עשרה תפילת שמונה עשרה

1. מבוא

תפילת שמונה עשרה, הנקראת גם "תפילת עמידה" או "תפילת לחש". היא החלק המרכזי של התפילה. מתפללים אותה שלוש פעמים ביום: בבוקר (שחרית), בצהריים (מנחה) ובערב (ערבית).

2. נוסח התפילה ומספר הברכות

את נוסח תפילת שמונה עשרה קבעו אנשי כנסת הגדולה, בתחילת תקופת בית המקדש השני. ביניהם היו עזרא הסופר והנביאים האחרונים חגי, זכריה ומלאכי. כמו כן, אנשי כנסת הגדולה קבעו שתהינה שמונה עשרה ברכות בסדר התפילה (כמבואר במסכת מגילה דף י"ז).

בזמן שהייתה הסנהדרין ביבנה, לאחר חורבן בית המקדש השני, נוספה ברכת "ולמלשינים". כך שהיום ישנן תשע עשרה ברכות בתפילה. למרות זאת, שם התפילה, "שמונה עשרה", נשאר כשהיה.

3. חלקי תפילת שמונה עשרה ביום חול

תפילת שמונה עשרה נפתחת בפסוק: "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך" (תהילים נ"א, י"ז). בפסוק זה אנו מבקשים מה' שיעזור לנו להתפלל אליו. התפילה נחלקת לשלושה חלקים:

- ברכות השבח (שלוש ברכות ראשונות).
- הבקשות (שלוש עשרה ברכות אמצעיות).
- ברכות ההודאה (שלוש ברכות אחרונות).

ברכות השבח: בטרם בואנו לבקש את בקשותינו מה', אנו פותחים בכבוד ה' ובשבחויו. כך אמרו חז"ל: "לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל (יבקש בקשות)".

(מסכת ברכות דף ל"ב). שלוש ברכות השבח הן:

אבות ("מגן אברהם"), **גבורות** ("מחיה המתים") ו**קדושה** ("האל הקדוש").

הבקשות: בשלוש עשרה הברכות האמצעיות או מבקשים מה' את כל צרכינו. התפילה נאמרת **בלשון רבים** כי כל אחד מעם ישראל מתפלל גם עבור הכלל. או מבקשים **דברים אישיים:** הצלחה רוחנית ("חונן הדעת"), תשובה ("הרוצה בתשובה"), רפואה ("רופא חולי עמו ישראל"), פרנסה ("מברך השנים") ועוד. או מבקשים גם **דברים השייכים לכלל עם ישראל:** קיבוץ גלויות ("מקבץ נדחי עמו ישראל"), השבת משפט התורה ("השיבה שופטינו כבראשונה"), בניין ירושלים ("בונה ירושלים"), ביאת המשיח ("מצמיח קרן ישועה") ועוד. שלוש עשרה ברכות אלו מסתיימות בברכת "**שמע קולנו**", שבה או מבקשים מה' שתפילותינו תתקבלנה לפניו.

ברכות ההודאה: בברכות אלו או מביעים תודה לה' על שהוא שומע לתפילותינו ועל החסד שה' תמיד מעניק לנו. שלוש ברכות ההודאה הן: "**רצה**", "**מודים אנחנו לך**" ו"**שים שלום**".

בברכות אלו מבקשים גם בקשות כלליות: שה' ירצה בעמו ישראל, ששייב את עבודת בית המקדש, שיקבל את תפילתנו באהבה וברצון ושיעניק לעמנו שלום, טובה וברכה.

בספרי הפוסקים מבואר שבקשות כלליות אלו כלולות בברכות ההודאה, כי שבח הוא לה' שרבים הם הזקוקים לו ואינם יכולים לחיות בעולם ללא חסדיו (טור אורח חיים סימן קיב).

תפילת "**אלוקי, נצור לשוני מרע**", אותה או אומרים בסיום תפילת שמונה עשרה, חוברה בתקופת האמוראים (מסכת ברכות דף י"א ע"א). בתפילה זו או מבקשים מה' שיעזור לנו לתקן את מידות הנפש שלנו לטובה, שיפתח את ליבנו בתורתו, יפר את עצת האויבים, יושיע אותנו למען שמו ועוד.

4. הוספות בתפילה

בימים מיוחדים ובזמנים שונים במשך השנה מתווספים או מתחלפים קטעים שונים בתפילת שמונה עשרה. נפרט את ההוספות והשינויים העיקריים:

- **בקשת גשם וטל בברכת גבורות** ("מחייה המתים"):

- "**משיב הרוב ומוריד הגשם**" אומרים בחורף, משמחת תורה (כ"ב בתשרי) ועד היום הראשון של חג הפסח (ט"ו ניסן).

- **"מוריד הטל"** אומרים בקיץ, מהחג הראשון של פסח ועד לשמחת תורה.
 - **"אתה חוננתנו"** - במוצאי שבתות ובמוצאי חגים מוסיפים בתפילת ערבית בברכת
"חונן הדעת" את נוסח **"אתה חוננתנו"**.
 - **"יעלה ויבוא"**: בראשי חודשים ובחול המועד של פסח וסוכות מוסיפים בברכת **"רצה"**
 (בכל התפילות מלבד תפילת מוסף), את נוסח **"אלוקינו ואלוקי אבותינו יעלה ויבוא"**.
 - **על הניסים** - בחנוכה ובפורים מוסיפים בברכת **"מודים"** את נוסח **"על הניסים"**.
 - **עשרת ימי תשובה** - בעשרת ימי תשובה מצויות מספר הוספות במקומות שונים
 בתפילת שמונה עשרה. בנוסף, משנים את הסיימת של ברכת **"קדושת ה' "** ל-**"המלך
 הקדוש"** (במקום **"האל הקדוש"**) ואת הסיימת של ברכת **"השבת המשפט"** ל-**"המלך
 המשפט"** (במקום **"מלך אוהב צדקה ומשפט"**).
 - **"נחם"** - בתפילת מנחה בתשעה באב מוסיפים **"נחם ה' אלוקינו את אבלי ציון..."**.
 בברכת **"בונה ירושלים"**.
 - **"עננו"** - בתפילת מנחה בתענית ציבור (צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר,
 י"ז בתמוז ותשעה באב) מוסיפים בברכת **"שמע קולנו"**, את נוסח **"עננו ה' עננו ביום
 צום תעניתנו..."**.

5. חלקי תפילת שמונה עשרה בשבת ובחג

בשבתות ובחגים כוללת התפילה **שבע ברכות בלבד**: שלוש ברכות השבח הראשונות,
 שלוש ברכות ההודאה האחרונות (כמו ביום חול) ו**באמצע** - **ברכה אחת**. בברכה זו
 מזכרים ענייניהם של השבת או החג ובקשות הקשורות לימים מיוחדים אלו.

6. בקשות פרטיות-אישיות

ניתן לבקש בקשות פרטיות-אישיות במקומות הבאים:
 - ברכת **"שומע תפילה"** שבשמונה עשרה כוללת את כל הבקשות, ולכן לפני המילים:
"כי אתה שומע תפילת עמך" - המתפלל רשאי להוסיף את כל סוגי הבקשות
 במילים שלו.
 - ב"אלוקי נצור", לפני המילים **"יהיו לרצון אמרי פי"** או אחריהן, ניתן לבקש בקשות
 בכל העניינים והתחומים.

7. כוונת המתפלל

יש צורך **בכוונה מיוחדת** בתפילת שמונה עשרה שהיא עיקר התפילה:
 על המתפלל לתת את דעתו (לחשוב ולהתבונן) על המילים היוצאות מפיו. כך כתוב
 בשולחן ערוך (אורח חיים סימן צ"ח, סעיף א):
**"המתפלל צריך שיכוון בליבו פירוש המילות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאילו שכינה
 כנגדו, ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו... ויחשוב כי אילו היה מדבר לפני מלך בשר**

ודם, היה מסדר דבריו ומכוון בהם יפה לבל ייכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא חוקר כל המחשבות. **אם תבוא לו מחשבה אחרת בתוך התפילה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה.**

8. תפילה בלחש

על המתפלל להתפלל בלחש את תפילת שמונה עשרה, באופן שאדם אחר לא ישמע את תפילתו, וכן נאמר על חנה, אמו של שמואל הנביא: "רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע" (שמואל א', א', י"ג).

9. כיוון התפילה

- המתפלל בחוץ לארץ צריך להפנות את פניו לכיוון ארץ ישראל.
- המתפלל בארץ ישראל צריך לעמוד באופן שפניו תהיינה מופנות לכיוון ירושלים.
- העומד בירושלים צריך להתפלל לכיוון מקום המקדש.
בכל מקום בו הוא מתפלל, המתפלל צריך לכוון את ליבו כאילו הוא עומד בבית המקדש שבירושלים במקום קודש הקודשים, כפי שנאמר בתפילת שלמה המלך: "...והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך" (מלכים א' ח', מ"ד).

10. צורת העמידה בתפילת שמונה עשרה

תפילת שמונה עשרה נאמרת בעמידה, ולכן אין להישען בעת תפילת העמידה על שולחן או על עמוד וכדומה.
יש להתפלל ברגליים צמודות כדי להדמות למלאכים שנאמר בהם: "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א', ז), כלומר, שרגליהם נראות כרגל אחת.

11. הכריעות

במהלך תפילת שמונה עשרה כורעים ארבע פעמים:
- בתחילת ברכת אבות ("ברוך אתה ה' אלוקינו...")
- בסוף ברכת אבות ("ברוך אתה ה' מגן אברהם")
- בתחילת ברכת "מודים" ("מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלוקינו...")
- בסוף ברכת "מודים" ("ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות").
אופן הכריעה הוא כזה:
- כשאומר "ברוך", המתפלל יכפוף את ברכיו, כשאומר "אתה" ישתחוה (כלומר, יכפוף את ראשו וגופו בבת-אחת) וכשמגיע לאמירת "ה'" יזדקף בנחת, תחילה את ראשו ואחר כך את גופו.

- בתחילת ברכת "מודים", כשאומר את תיבת "מודים" יכפוף בבת-אחת את ראשו וגופו וישאר כך בשחייה (כלומר: כשהוא עדיין כפוף), עד שיגיע לתיבת "ה' " ואז יזדקף. הכריעות מורות על הכנעה ויראת כבוד מה', השומע לתפילותינו. **אין לכרוע בתחילתן או בסופן של שאר הברכות שבתפילת שמונה עשרה.**

ח. חזרת הש"ץ בתפילה בציבור

1. התחלת חזרת הש"ץ

בתפילה בציבור, שליח הציבור (ש"ץ) חוזר על תפילת שמונה עשרה. לאחר שהוא סיים את תפילת שמונה עשרה בלחש, הש"ץ פוסע שלוש פסיעות וחוזר למקומו, אומר: "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך" ומתחיל את ברכות שמונה עשרה בקול רם.

2. התנהגות הציבור בעת חזרת הש"ץ

הציבור צריך להקשיב לחזרת הש"ץ ולכוון לברכות שהש"ץ אומר. **אסור לדבר** בשעת חזרת הש"ץ. בכל ברכה, לאחר שהש"ץ אומר: "**ברוך אתה ה'**", הציבור עונה: "**ברוך הוא וברוך שמו**", ולאחר סיום הברכה הם עונים מיד "**אמן**". כוונת המילה "אמן" היא **אמת**. לדוגמה, כאשר עונים "אמן" על ברכת "מגן אברהם", הכוונה היא ש"אמת, שברוך ה' מגן אברהם". כאשר עונים "אמן" אחרי ברכות שיש בהן בקשה, כגון ברכת "חונן הדעת", יש להוסיף בעניית "אמן" גם כוונה על העתיד: "שיתקיימו הדברים שבקשנו בברכה".

3. קדושה

לאחר ששליח הציבור מסיים את ברכת "**מחיה המתים**" הש"ץ והציבור אומרים "**קדושה**". נוסח הקדושה מובא בסידורים. בעת אמירת קדושה עומדים **ברגליים צמודות**, כמו שעומדים בעת תפילת שמונה עשרה. **אין לדבר** בזמן אמירת קדושה. על האדם להרים את עקביו וגופו כלפי מעלה בשעה שהוא אומר את הפסוקים: "**קדוש, קדוש, קדוש...'**", "**ברוך כבוד ה' ממקומו**" ו"**ימלוך ה' לעולם אלוקיך ציון...'**". מי שכבר אמר קדושה במנין אחר ואחר כך נכנס לבית הכנסת ושמע שהציבור עונים קדושה, עליו לענות עמהם. עלינו **לכוון** בעת אמירת הקדושה שאנו מוכנים לקדש את שם ה' ולקיים את דברי הפסוק "**ונקדשתי בתוך בני ישראל**" (ויקרא כ"ב, ל"ב). בזכות אמירת "קדושה" ה' משרה עלינו את קדושתו.

4. מודים דרבנן

כששליח הציבור מגיע לברכת "מודים", הציבור משתחווה ואומר את נוסח "מודים דרבנן": "מודים אנחנו לך שאתה הוא אלוקינו ואלוקי אבותינו, אלוקי כל בשר... ברוך א-ל הוודאות".

5. ברכת כהנים

מצוות עשה מהתורה שהכהנים יברכו את עם ישראל, שנאמר: "כה תברכו את בני ישראל" (במדבר ו', כ"ג). בזכות ברכה זו מתברכים ישראל מיד ה' בכל מעשי ידיהם. מי שאינו כהן - אסור לו לברך ברכת כהנים. לאחר סיום חזרת הש"ץ אומרים "תחנון", כמובא בסידורים.

ט. סיום התפילה

1. אמירת "אשרי", "למנצח", "ובא לציון גואל"

- בהמשך התפילה אומרים פעם נוספת את מזמור "אשרי יושבי ביתך" (תהילים פרק קמ"ה), גם כאן יש לכוון במיוחד בפסוק: "פותח את ירך ומשביע לכל חי רצון" (שה' משגיח על כל הברואים ודואג שיהיה להם אוכל).

- לאחר מכן אומרים את: "למנצח מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה" (תהילים פרק כ'). אין אומרים מזמור זה בימים כמו: ראש חודש, חול המועד, חנוכה, פורים, תשעה באב, ועוד.

- לאחר מכן אומרים את תפילת "ובא לציון". בה נמצא הפסוקים החשובים: "קדוש, קדוש, קדוש ה' צבאות מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיהו ו', ג') ו"ברוך כבוד ה' ממקומו" (יחזקאל ג', ב'). פסוקים אלו נקראים "קדושה דסידרא". בגלל חשיבותם הציבור אומר אותם ביחד בקול רם.

2. "שיר של יום", "אין כאלוקינו", "עלינו לשבח"

- לאחר אמירת "אשרי" "ובא לציון", אומרים "שיר של יום". זהו מזמור מספר תהלים, שאותו היו הלויים אומרים ב בית המקדש, בזמן הקרבת קרבן התמיד. לכל אחד משבעת ימי השבוע נקבע מזמור אחר.

- לאחר מכן אומרים את "אין כאלוקינו" - דברי שבח לבורא עולם. ומיד אחריו את "פיטום הקטורת" - בו פירוט מרכיבי הקטורת אותה היו מקטירים בבית המקדש.

"פיטום הקטורת" מסתיים במילים "ה' עוז לעמו ייתן, ה' יברך את עמו בשלום" - בסיום התפילה אומרים את "עלינו לשבח". בתפילה זו אנו מביעים שבח גדול לה' על שבחר בעם ישראל מכל העמים ומתפללים שבמהרה יבואו ימות המשיח שבהם כל העמים יכירו במלכות ה'.

כאשר המתפלל מגיע למילים: **"ואנחנו כורעים ומשתחוים"**, עליו להשתחוות. בדברי חז"ל מובא שתפילה זו תוקנה על ידי יהושע בן נון בשעה שכבש את יריחו. (בחלק מנוסחי התפילה - נוסח אשכנז, אומרים את "עלינו לשבח" לפני שיר של יום).

י. קדיש

1. מבוא

במקומות קבועים בתפילה **בציבור** כגון: לאחר **פסוקי דזמרה**, לאחר **"ובא לציון"** ועוד, נאמר בתפילה בציבור **"קדיש"**. הקדיש הוא תפילה הנאמרת בשפה **הארמית**. בתפילה זו אנו מקדשים את שם ה' ומתפללים ששמו יתגדל ויתקדש במהרה בפי כל אומות העולם, וכולם יכירו במלכותו ויודו לשמו. במהלך אמירת הקדיש כל המתפללים עונים בקול רם: **"אמן"**, ו**"אמן, יהא שמייה רבה מבורך"**... בדברי חז"ל מובא שהאומר: **"אמן, יהא שמייה רבה מבורך"** בכל כוח כוונתו, שכרו יהיה גדול מאוד. **אסור לדבר באמצע שמיעת קדיש.**

2. סוגי הקדיש

קיימים סוגים שונים של קדיש הנאמרים על ידי **שליח הציבור**: **"חצי קדיש"**, **קדיש שלם**, **"קדיש תתקבל"**, ו**"קדיש דרבנן"**. נוסחים אלו מופיעים בסידורים במקומות המתאים.

קדיש הנאמר **על ידי יתום** לעילוי נשמת הוריו שנפטרו, נקרא **"קדיש יתום"** במדרש מובא שכאשר הבן הולך בדרך טובה וישרה וגם מקפיד לומר קדיש על אביו ואמו, הוא מקיים בכך מצוות כיבוד הורים ועושה להם נחת רוח גם לאחר מותם.

פרק ה - תפילת מנחה

א. חשיבות תפילת מנחה

א. **"אמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם ייזהר אדם בתפילת המנחה, שהרי לא נענה אליהו בהר הכרמל (כשירדה אש מהשמיים) אלא בזמן המנחה, שנאמר: "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו" (מלכים א' י"ח, ל"ו).**

לתפילת מנחה יש חשיבות גדולה: תפילת שחרית מתפלל האדם לפני לכתו לעבודה או ללימודים, תפילת ערבית הוא מתפלל בערב כשהוא פנוי מעסקיו, ואילו תפילת מנחה

האדם מתפלל באמצע יום העבודה. מי שמתפנה מכל עסקיו ומתפלל בכוונה את תפילת מנחה - שכרו גדול.

ב. זמן תפילת מנחה

תפילת מנחה היא כנגד קרבן התמיד של בין הערביים שהיו מקריבים בבית המקדש (הקרבן האחרון ביום). עיקר זמנה של תפילת מנחה מתחיל מתשע שעות וחצי מתחילת היום (כלומר, שתיים וחצי שעות זמניות לפני סוף היום). היא נקראת **"מנחה קטנה"**. תפילת מנחה שמתפללים לפני כן (החל ממשש וחצי שעות זמניות), נקראת **"מנחה גדולה"**. הזמנים משתנים בהתאם לתאריכים השונים מובאים בלוחות השנה.

ג. סדר תפילת מנחה

התפילה מתחילה באמירת המזמור **"אשרי יושבי ביתך"**, ממשיכה בתפילת **שמונה עשרה**, אמירת **"תחנון"** וסיום ב**"עלינו לשבח"**.

פרק ו - תפילת ערבית

א. מבנה תפילת ערבית

פתיחה - בימי חול פותחים את תפילת ערבית במילים **"והוא רחום יכפר עוון..."**. לאחר מכן הש"ץ אומר **"ברכו את ה' המבורך"**, והציבור עונה **"ברוך ה' המבורך לעולם ועד"**.

קריאת שמע של ערבית וברכותיה

לאחר מכן קוראים קריאת שמע:

לפניה מברכים שתי ברכות: הברכה הראשונה מסתיימת במילים **"ברוך אתה ה'**

המעריב ערבים" והשנייה מסתיימת במילים **"ברוך אתה ה' אוהב עמו ישראל"**.

לאחר מכן קוראים את שלושת הפרשות של **קריאת שמע:** **"שמע ישראל"**

(דברים ו', ד'-ט'), **"והיה אם שמוע"** (דברים י"א, י"ג-כ"א) ו**פרשת ציצית** (במדבר

ט"ו, ל"ז-מ"א) (ראו בתפילת שחרית את הכוונה שיש לכוון בקריאת שמע).

לאחר אמירת הפרשות מברכים **שתי ברכות:** הברכה הראשונה מסתיימת

במילים **"ברוך אתה ה' גאל ישראל"**, והשנייה מסתיימת במילים **"ברוך אתה ה'**

שומר עמו ישראל לעד".

תפילת שמונה עשרה:

מתפללים תפילת שמונה עשרה. לאחר תפילת העמידה- שליח הציבור אינו חוזר עליה.

סיום התפילה:

בסיום תפילת ערבית אומרים את "עלינו לשבח" (יש האומרים לפני "עלינו לשבח" את מזמור "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים", כמובא בסידורים).

ב. זמן קריאת שמע של ערבית

לכתחילה (המצב הטוב ביותר) יש לקרוא את קריאת שמע של ערבית מיד בצאת הכוכבים. זמן צאת הכוכבים הוא הזמן בו נראים ברקיע שלושה כוכבים קטנים (כוכבים גדולים נראים גם קודם לכן).

פרק ז - הברכות

א. הברכות והכוונה בהן

אנו מברכים ברכות בעת אכילה, הנאה, קיום מצווה או במאורעות מיוחדים. קיימים מספר רעיונות העומדים בבסיס עניין הברכות:

- בברכה אנו נותנים **שבח לה'** שברא את ההנאה שאנו עומדים ליהנות ממנה או מביעים תודה על כך שנתן לנו את התורה וציווה אותנו במצוותיו ועוד.
 - בברכה אנו גם מביעים **הכרת טובה כלפי ה'**. אנו מכירים בעובדה שכל העולם כולו וכל מה שיש לנו באו מאת ה'.
- חובה על האדם לברך את כל הברכות בתשומת לב ולכוון בפירוש המילים.

ב. סוגי הברכות

הברכות נחלקות לשלושה סוגים עיקריים:

- **ברכות הנהנין:**
- מברכים אותן לפני הנאה כלשהי, כגון אכילה, שתייה או הרחת ריח טוב.
- **ברכות המצוות:**
- מברכים אותן לפני עשיית מצוות, כגון נטילת לולב, הנחת תפילין, הדלקת נרות שבת ועוד.
- **ברכות השבח:**
- בברכות אלו אנו מודים לה' על חסדיו ומשבחים אותו על גדולתו. בסוג זה נכללות ברכות, כגון ברכת "שהחיינו", ברכה בעת שמיעת רעם, ברכת "הגומל" ועוד.

ג. איסור הזכרת שם שמיים לבטלה וברכה לבטלה

כתוב בתורה: "את ה' אלוקיך תירא ואותו תעבוד ובשמו תשבע" (דברים ו', י"ג). מכאן למדו

שצריך לירא מה' ולא להזכיר שלא לצורך את שמו. כמו כן, למדו שאסור לברך "ברכה לבטלה", כגון: לברך ברכת הנהנין בלי לאכול משהו אחר כך.

פרק ח - ברכות הנהנין

א. מבוא

"לה' הארץ ומלואה" (תהילים כ"ד, א') - כל מה שנמצא בעולם שייך לקב"ה. לבני האדם ניתנה רשות ליהנות מעולמו של הקדוש ברוך הוא, בתנאי שיברכו לפני ההנאה. כפי שאמרו חז"ל: "אסור ליהנות מהעולם הזה בלי ברכה" (ברכות דף ל"ה ע"א). הברכות נחשבות למעין נטילת רשות מה' ליהנות מעולמו.

ב. כמות האכילה המחייבת בברכה

לפני אכילה ושתייה, גם כאשר כמות האכילה או השתייה מועטת ביותר ("כל שהוא"), מברכים את הברכה המתאימה.

ג. כיצד מברכים

בשעת הברכה **אוחזים את המאכל** או את הכלי עם המשקה ביד **ימין** (איטר יאחז את המאכל או את המשקה ביד שמאל).
אין להפסיק בין הברכה לאכילה. אם האדם הפסיק בשתיקה בין הברכה לאכילה, כל עוד לא הסיח את דעתו מהאכילה, אינו צריך לברך פעם נוספת. אולם אם דיבר דיבורים שאינם לצורך האכילה בין הברכה לאכילה, צריך לחזור ולברך.

ד. נוסח ברכה ראשונה על מאכלים

נוסח הברכות משתנה בהתאם לסוגי המאכלים השונים. נפרט את ברכות הנהנין השכיחות, ואת המאכלים עליהם מברכים אותן:

- על פת **לחם**, חלות, פיתות, לחמניות, כעכים וכדומה מברכים "**המוציא**".
(לגבי **מצות**: בני קהילות **אשכנז** מברכים עליהן "**המוציא**" במשך כל השנה. בני קהילות **ספרד** מברכים עליהן "המוציא" רק בחג הפסח. בשאר ימות השנה הם מברכים על מצות "**בורא מיני מזונות**").
- לפני ברכת המוציא **נוטלים ידיים** (על כך להלן בסעיף ו).
- על **עוגות**, אטריות, ופלים ושאר מיני המאכלים הנעשים מקמח של חמשת מיני דגן, מברכים: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם **בורא מיני מזונות**".
חמשת מיני דגן הם: חיטה, שעורה, כוסמין (ולא כוסמת), שיבולת-שועל ושיפון.

- על יין מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **בורא פרי הגפן**". מפאת חשיבותו של היין, נקבעה לו ברכה מיוחדת.
- על **פירות האילן** מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **בורא פרי העץ**".
- על **ירקות** ועל פירות הגדלים על האדמה (אבטיח, מלון) מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **בורא פרי האדמה**". גם על **בונה** מברכים את ברכת "בורא פרי האדמה".
- על **מאכלים שאין גידולם מן הארץ**, כגון: גבינה, ביצים, דגים, בשר ועוד, וכן, על משקאות (כולל מיצים מפירות או מירקות), מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **שהכל נהיה בדברו**".

ה. ברכות הריח

- לפני שמריחים ריח טוב שמקורו **בצומח** (ולא בושם סינטטי), מברכים את ברכת-הריח:
- אם הריח בא מעצים מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **בורא עצי בשמים**".
 - אם הריח בא מעשבים מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **בורא עשבי בשמים**".
 - אם הריח בא מפרי מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **הנותן ריח טוב בפירות**".
 - לפני שמריחים ריחות טובים שאינם באים מעצים, מעשבים או מפירות מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **בורא מיני בשמים**".
 - **בדיעבד**, אם בירך על אחד מכל סוגי הריחות את ברכת: "**בורא מיני בשמים**", יצא ידי חובה.

ו. נטילת ידיים

לפני אכילת פת (לחם) נוטלים את הידיים במים.

1. אופן הנטילה

נוטלים את הידיים **מכלי**:

- על הכלי להיות שלם ללא נקב.
- שפתו העליונה של הכלי צריכה להיות **ישרה** ושלא תהיינה בה פגימות.
- הכלי צריך להכיל לפחות כמות של "**רביעית**" מים (שיעור "רביעית" הוא מעט פחות מחצי כוס רגילה).
- שופכים את המים **על כל כף היד** עד פרק הזרוע. יש ליטול כל יד בשיעור "רביעית" מים. טוב ליטול את יד ימין תחילה ואחר כך את יד שמאל. יד שנטלו אותה כבר במים לא תיגע ביד שטרם נטלו אותה במים.

2. הברכה בעת נטילת ידיים

לאחר הנטילה מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת ידיים". לאחר הברכה **מנגבים** את הידיים. גם הניגוב הוא חלק ממצוות נטילת הידיים.

ז. דיני קדימה בברכות

כאשר עומדים לאכול מספר מאכלים, קיימים דינים מפורטים בנוגע לסדר הקדימות בברכות, כלומר על איזה מאכל יש לברך תחילה. נציין את עיקרי הדינים בהלכה זו:

- לפני אכילת מאכלים שברכותיהם שונות, יש לברך לפי הסדר הבא: "**המוציא**" "מזונות", "גפן", "עץ", "אדמה", "שהכל" (ראשי תיבות: "**המג"ע א"ש**"). לדוגמה: האוכל עוגה עם מיץ יברך קודם "מזונות" על העוגה ואחר כך "שהכל" על המיץ.
- **פירות משבעת המינים** שהשתבחה בהם ארץ ישראל, **קודמים לשאר הפירות**. לדוגמה: האוכל ענבים ותפוח יברך על הענבים "בורא פרי העץ" ויפטור את התפוח מברכה.
- כאשר מונחים לפני האדם כמה סוגי פירות משבעת המינים, הסדר הוא: זיתים, תמרים, ענבים, תאנים ורימונים. לדוגמה: האוכל זיתים ותאנים יברך על הזיתים "בורא פרי העץ" ויפטור את התאנים מברכה.

פרק ט - ברכות אחרונות

א. כמות האכילה המחייבת בברכה

לאחר אכילת מאכל בכמות של לפחות "כזית" (כגודל של קופסת גפרורים) ולאחר שתיית משקה בכמות של לפחות "רביעית", מברכים ברכה אחרונה. בברכות אלו **אנו מודים אנו לה' ומשבחים אותו** על הטובות והחסדים שעשה עמנו. מברכים ברכה אחרונה על מאכל בשיעור "כזית", רק אם אכלו אותו בתוך פרק זמן של "תוך כדי אכילת פרס" (כארבע דקות).

ב. נוסח ברכה אחרונה על מאכלים

- על פת לחם, חלות, פיתות, לחמניות, כעכים וכדומה מברכים "**ברכת המזון**".
- על עוגות, אטריות, ופלים, יין ופירות משבעת המינים מברכים "**ברכה אחת מעין שלוש**". שמה של ברכה זו, "מעין שלוש", נובע מכך שמזכירים בה בברכה אחת עניינים המופיעים בשלוש הברכות הראשונות של ברכת המזון.

- על פירות האילן, על ירקות ועל מאכלים שאין גידולם מן הארץ מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרון, על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי, ברוך חי העולמים". יש בברכה זו הודאה לה' שברא את ה"נפשות" וברא את "חסרון", כלומר, את הדברים ההכרחיים לקיום האנשים בעולם. בנוסף, מברכים "על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי" - שזו הודאה על ההנאות שאינן הכרחיות לקיום החיים.
- יוצא דופן הוא אורז מבושל, שברכתו הראשונה היא "מזונות", וברכתו האחרונה היא "בורא נפשות" (ראשי תיבות: "אמן").

ג. מקום הברכה והכוונה

יש לברך את הברכה האחרונה במקום האכילה. חשוב לברך בישיבה משום באופן זה ניתן לכוון באמירת הברכה בצורה טובה יותר.

ד. ברכת המזון

1. המקור למצווה

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוקיך" (דברים ח', י'). מכאן למדו שיש לברך את ברכת המזון לאחר אכילת לחם.

2. ברכת המזון פוטרת כל מה שנאכל בסעודה

ברכת המזון פוטרת את כל סוגי המאכלים והמשקאות שאוכלים ושותים בתוך הסעודה. לכן, אין לברך אחרונה לאחר אכילתם.

3. נוסח ברכת המזון

בברכת המזון יש ארבע ברכות:

- ברכת הזן:

ברכה זו כוללת הבעת תודה לה' על כך שהוא מעניק מזון לנו ולכל הברואים.

- ברכת הארץ:

ברכה זו פותחת במילים "גודה לך ה' אלוקינו". בברכה זו מצויה הודאה כללית לה' על שהוציא אותנו ממצרים, נתן לנו את התורה והנחיל לנו את ארץ ישראל. בחנוכה ובפורים מוסיפים בברכה זו את נוסח "על הניסים"

- ברכת בונה ירושלים:

פותחת במילים: "רחם (נא) ה' אלוקינו". היא כוללת תפילה לה' שירחם על עמו ישראל, על ירושלים ועל בית המקדש ושיבנה אותם במהרה.

בשבת מוסיפים בברכה זו את נוסח **"רצה והחליצנו"**. בראשי חודשים ובחגים מוסיפים את נוסח: **"אלוקינו ואלוקי אבותינו יעלה ויבוא"**.

- ברכת הטוב והמיטיב:

ברכה זו פותחת במילים: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם (לעד) הא-ל אבינו מלכנו"** ומסתיימת במילים: **"ורוח והצלה ו(מ)כל טוב (לעולם אל יחסרנו)"**.
ברכה זו כוללת הודאה לה' על הטוב שנתן לנו, ותפילה לה' שימשיך להעניק לנו מטובו.

לאחר מכן אומרים בקשות המתחילות במילה **"הרחמן"** בשבתות ובימים טובים מוסיפים **"הרחמן"** מיוחד ובו מזכירים את השבת או את החג כגון: **"הרחמן הוא ינחילנו יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים"**.
ברכת המזון מסתיימת במילים **"ה' עוז לעמו ייתן, ה' יברך את עמו בשלום"**.

ה. ברכה "מעין שלוש"

פתיחת הברכה וסיימה משתנים בהתאם לסוגי המאכלים השונים:
למזונות (מאכלים מחמשת מיני דגן, כגון, עוגות, ביסקוויטים, ופלים, אטריות, סולת, ועוד) הנוסח הוא: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם על המחיה ועל הכלכלה"**.
ליין הנוסח הוא: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן"**.
לפירות משבעת המינים הנוסח הוא: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם על העץ ועל פרי העץ"**.
אם אכל **כמה סוגי מאכלים ביחד**, כגון שאכל מזונות ושתה יין, כולל את כל מה שאכל בברכה אחת, כגון: **"על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן"**.
בשבתות, בחגים ובראשי-חודשים מזכירים בנוסח הברכה את **היום שנמצאים בו**. (לדוגמה: בשבת מוסיפים: **"ורצה והחליצנו"**).
נוסח הברכה נמצא בסידורים ובברכונים.

פרק י - ברכות השבח

א. מבוא

באירועים ובמקרים שונים מברכים ברכות מתאימות, בהתאם לאירוע.
ברכות אלו נקראות ברכות השבח (או **ברכות ההודאה**):
- חלק מברכות אלו הן: **ברכות ראייה** - מברכים אותן כשרואים משהו מיוחד, כגון: ברק, קשת, הרים גבוהים מאוד וכד'.
- חלק אחר הן: **ברכות שמיעה** - מברכים אותן כששומעים רעם, בשורות טובות, שמועות רעות וכדומה.

ב. ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"

ברכה זו מברכים במקרים הבאים:

- על אכילת פרי או ירק חדש שנאכל בפעם הראשונה בעונתו. מברכים את ברכת "שהחיינו" בנוסף לברכה הרגילה על אכילת הפרי. סדר הברכות הוא שקודם מברכים "שהחיינו" ואחר כך מברכים על הפרי.
- על פירות וירקות (כמו מלפפון), שלא ניכר שהם חדשים (מפני שהם מצויים בשווקים כל השנה), אין מברכים ברכת "שהחיינו".
- על קניית בגדים חשובים או כלים וחפצים חשובים נהוג לברך בשעה שמשתמשים בהם לראשונה.
- על מצוות הבאות מזמן לזמן, כגון: ישיבת סוכה, אכילת מצה ועוד.
- על חגים וימים טובים בקידוש (בנות קהילות אשכנז מברכות בעת הדלקת נרות החג).

ג. ברכת "הגומל"

1. נוסח הברכה

"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות, שגמלני כל טוב".

2. החייבים בברכה זו

מי שהחלים ממחלה קשה, מי שעבר באמצעות מטוס או באמצעות אניה את הים או עבר ברגל או באמצעות רכב או באמצעות מטוס את המדבר גם אם לא היה נתון במדבר ובים בסכנה, או שיצא מבית-הסוהר חייב בברכה זו. גם מי שהיה נתון בסכנות אחרות וניצל מהן (כגון: שניצל מדריסה או ממפולת, אשה לאחר לידה), צריך לברך "הגומל".

3. מתי מברכים

את ברכת "הגומל" צריך לברך בפני עשרה אנשים. בני קהילות ספרד קמים ואומרים לפני הברכה: "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה". בסיום הברכה הנוכחים עונים: "אמן, מיהא-ל שגמלך כל טוב, הוא יגמלך כל טוב סלה". נוהגים לברך את ברכת "הגומל" בזמן קריאת התורה. נשים מברכות ברכה זו מעזרת נשים בתום התפילה.

ד. ברכות הרעם, הברק והקשת

על הברק מברכים מיד כאשר רואים אותו: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית".

על הרעם מברכים מיד: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שכוחו וגבורתו מלא עולם".

אם אדם ראה ברק ושמע רעם **בבת-אחת**, מברך רק את ברכת "עושה מעשה בראשית".
ברכות אלו מברכים **רק פעם אחת ביום**. אולם אם באותו יום התפזרו העננים לגמרי ולאחר
מכן חזרו העננים והופיעו, מברכים על הברק והרעם פעם נוספת.
על ראיית קשת מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **זוכר הברית**, (ו) **נאמן בבריתו**
וקיים במאמרו". אין להסתכל על הקשת יותר מדי.

ה. ברכת האילנות

היוצא בימי **חודש ניסן** ורואה עצי פרי (ואפילו מאותו סוג) בזמן שהם מוציאים פרחים,
מברך: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **שלא חיסר בעולמו דבר וכלום וברא בו בריות**
טובות ואילנות טובים וטובות ליהנות בהם בני אדם". בני קהילות ספרד נוהגים לומר פרקי
תהילים בעת אמירת הברכה כמובא בסידורים.
את ברכת האילנות מברכים **פעם אחת בשנה**.

ו. תפילת הדרך

1. נוסח הברכה

היוצא לדרך אומר את תפילת הדרך **בלשון רבים**: "יהי רצון מלפניך... שתוליכנו
לשלום..."

ומסיים "ברוך אתה ה' שומע תפילה".

בנוסח התפילה כלולה בקשה לה' שישמור עלינו בדרך מכל מיני צרות ויעזור לנו
להגיע למחוז חפצנו לשלום. נוהגים להוסיף לאחר תפילת הדרך פסוקים שבהם
מוזכרות שמירת ה' ותשועתו מכל צרה, כגון: "ועקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי
אלוקים" (בראשית ל"ב, ב').

2. דיני הברכה

- אומרים את תפילת הדרך **פעם אחת ביום**.

- יש לברך **מיד כשיוצאים מהעיר**.

- אומרים את תפילת הדרך על נסיעה בין עירונית של **לפחות 72 דקות**, או כשהדרך
היא **כארבעה ק"מ**. בנסיעה קצרה יותר יאמר את תפילת הדרך **בלי הסיימת "ברוך**
אתה ה' שומע תפילה".

אם נוסעים בדרך מסוכנת - אומרים את תפילת הדרך גם בנסיעה קצרה.
- אם הדבר אפשרי **יעמוד האדם מהליכתו** או יעצור את הרכב בשעת אמירת תפילת
הדרך.

שבת

פרק יא - חשיבותו של יום השבת

א. מבוא

"אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גִּזְזִי (בית האוצר שלי) ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם" (מסכת שבת דף י' ע"ב).
ה' העניק ליום השבת **ברכה וקדושה**, כפי שנאמר בתורה לאחר בריאת שמים וארץ: "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות" (בראשית ב', ג').

שמירת השבת היא זכר ל**בריאת העולם** וגם זכר ל**יציאת מצרים**:

- בשמירת השבת אנו מביעים את **אמונתנו שהקב"ה ברא את השמים ואת הארץ**. כשם שה' ברא את העולם בששת ימי המעשה ונח ביום השביעי, כך גם אנו שובתים ממלאכה ביום השביעי. וכך נאמר בתורה: "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורותם ברית עולם...כי ששת ימים עשה ה' את השמיים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש" (שמות ל"א, ט"ז-י"ז).
- השבת הינה גם **זכר ליציאת מצרים**. כך נאמר בתורה: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלוקיך משם... על כן ציווה ה' אלוקיך לעשות את יום השבת" (דברים ה', ט"ו).

ב. קדושה והתעלות רוחנית המשפיעות על כל ימת השבוע

את השבת צריך לנצל לא רק למנוחה גשמית אלא גם ל**התקדשות ולהתעלות רוחנית**, וכך נאמר בתפילת מנחה של שבת: "**יום מנוחה וקדושה לעמך נתת**".
בכוחו של יום השבת לנתק אותנו משגרת ימי החול, לאפשר לנו להתרומם מאווירתם של ששת ימי המעשה ולקרר אותנו לבורא העולם.
לכן, האדם צריך לנצל את יום השבת גם ל**לימוד תורה, למנוחה והתבוננות**. המנצל את יום השבת להתעלות רוחנית יזכה שהתעלות זו תשפיע עליו **בימי החול** שיבואו אחריו.

פרק יג - סדר ליל שבת

(על הדלקת נרות שבת - ראה בפרק מד)

א. תוספת שבת

"מוסיפים מחול על הקודש", לכן מפסיקים לעשות מלאכה ומקבלים את קדושת השבת זמן מסוים לפני שקיעת השמש. זמן ההוספה נקרא "תוספת שבת".

ב. קבלת שבת

את תפילות השבת, פותחים בליל שבת באמירת פרקי "קבלת שבת". קבלת שבת מורכבת ממספר פרקי תהלים, הפיוט "לכה דודי" (שחיברו המקובל רבי שלמה אלקבץ מצפת) ועוד.

ג. תפילת ערבית בליל שבת

לאחר קבלת שבת מתפללים תפילת ערבית של ליל שבת:

מתחילים את התפילה באמירת "ברכו את ה' המבורך" (לא אומרים "והוא רחום"). לאחר מכן אומרים את קריאת שמע וברכותיה ומסיימים אותם בצורה מיוחדת: "ברוך אתה ה' הפורש סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים".

לאחר מכן מתפללים את תפילת-העמידה ("שמונה עשרה").

בכל תפילות העמידה הנאמרות בשבת (ערבית, שחרית, מוסף ומנחה) ישנן שבע ברכות: שלוש ברכות השבח הראשונות ושלוש ברכות ההודיה האחרונות כבימי החול, וביניהן ברכה אחת הכוללת את ענייני השבת ובקשות המתאימות ליום קדוש זה. הברכה מסתיימת במילים "מקדש השבת".

לאחר תפילת העמידה אומרים בעמידה את הפסוקים "ויכולו השמים והארץ..." (בראשית ב', א'-ג') ואת "ברכת מעין שבע": "מגן אבות בדברו... זכר למעשה בראשית". שליח הציבור מסיים: "אלוקינו ואלוקי אבותינו רצה נא במנוחתנו... ברוך אתה ה' מקדש השבת".

ברכה זו נקראת "מעין שבע" כי רמוזים בה בקצרה ענייניהן של שבע הברכות של תפילת העמידה.

ד. לפני הקידוש

כאשר חוזרים הביתה לאחר תפילת ערבית, נהוג לפני הארוחה:

- לשיר את הפיוט: "שלום עליכם מלאכי השרת" ואחריו את הפרק "אשת חיל" (משלי ל"א).

- יש הנוהגים לברך את הילדים. את הבנים מברכים: "ישימך אלוקים כאפרים

וכמנשה" ואת הבנות מברכים: "ישימך אלוקים כשרה, רבקה, רחל ולאה". לאחר מכן אומרים את פסוקי ברכת כהנים: "יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" (במדבר ו', כ"ד-כ"ו).

ה. הקידוש

1. מקור המצווה

לפני הסעודה עושים קידוש על היין. אסור לאכול מזמן כניסת השבת ועד לאחר הקידוש.

הרמב"ם כותב בהלכות שבת (פרק כ"ט, הלכות א', ו'):

מצוות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ', ח').

וכיצד עושים זאת ?

"מדברי סופרים (פירוש: מדברי חז"ל) לקדש על היין".

2. נוסח הקידוש

הקידוש כולל הקדמה ושתי ברכות:

הוא נפתח באמירת הפסוקים "ויכולו השמים והארץ..." (בראשית פרק ב'), בהמשך, מברכים על היין "בורא פרי הגפן". לאחר מכן אומרים ברכה על יום השבת המסתיימת במילים "ברוך אתה ה' מקדש השבת".

הגביע והיין לקידוש

יש כמה דברים שצריך להקפיד בנוגע לגביע ולחיי הקידוש:

- על גביע הקידוש להכיל לפחות "רביעית" (כחצי כוס רגילה).

- יש להקפיד שהגביע יהיה מלא עד שפתו בין.

- על הגביע להיות שלם.

- צריך שהיין של הקידוש לא יהיה פגום, כלומר, שלא ישתה אדם מהיין שבגביע

לפני הקידוש. אם שתו מהגביע, ניתן לתקן זאת על ידי הוספת יין לגביע.

3 יציאה ידי חובה בקידוש

כאשר יש מספר אנשים המסובים סביב שולחן השבת, נוהגים שבעל הבית או אחד מהמסובים אומר בקול רם את הקידוש ומוציא את האחרים ידי חובה. הטעם הוא: "ברוב עם- הדרת מלך"- כאשר אנשים רבים מתקבצים יחד לקיום מצווה, כבודו של הקב"ה גדל.

על המקדש **לכוון בליבו** להוציא את המסובים ידי חובה. הם צריכים להקשיב לברכותיו, **לכוון בליבם** לצאת ידי חובה ולאחר הברכות לענות **"אמן"**.

4. כיסוי הלחם

בזמן הקידוש **מכסים את החלות**: פורסים מפה על השולחן מתחת לחלות ומפה נוספת פורסים על החלות. אחד הטעמים לכיסוי החלות במפה הוא שהחלות הן זכר למן שירד במדבר לבני ישראל. המן במדבר היה מכוסה בשכבת טל מעליו ומתחתיו.

ו. נטילת ידיים ו"המוציא"

"אין קידוש אלא במקום סעודה", כלומר, שיש לסעוד מיד לאחר הקידוש, במקום בו קידשו על היין.

נוטלים את הידיים לסעודה, מברכים את ברכת **"על נטילת ידיים"**, מנגבים את הידיים ולאחר מכן, מברכים את ברכת **"המוציא"** על **"לחם משנה"** - שני כיכרות שלמים של לחם, חלות, לחמניות, פיתות וכדומה. **"לחם משנה"** הוא **זכר למן**, שירד במדבר סיני ביום ששי בכמות כפולה, עבור יום שישי ועבור השבת.

ז. מאכלי הסעודה

"וקראת לשבת עונג" (ישעיהו נ"ח, י"ג), מצווה לענג את השבת במאכלים ובמשקאות טובים. לכבוד השבת מרבים בדגים, בבשר, ביין וכדומה.

ח. זמירות שבת

זמירות השבת חוברו על ידי האר"י הקדוש ועל ידי גדולי תורה ומקובלים נוספים. הזמירות מדברות על:

- גודל קדושת השבת.
- שבח לבורא עולמים שהנחיל לעמו ישראל יום קדוש זה.
- הרצון של האדם להתקרב לבורא. כמו שכתוב בפיוטו של רבי אברהם אבן עזרא: **"צמאה נפשי לאלוקים לא-ל חי, לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי"**.
- האמונה בה' שברא את עולמו בששת ימי המעשה ושבת ביום השביעי. כדוגמת הפיוט: **"מנוחה ושמחה אור ליהודים, יום שבתון יום מחמדים, שומריו וזוכריו המה מעידים, כי לשישה כל ברואים ועומדים"**.
- בקשה לביאת המשיח. לדוגמה, נאמר בזמירות השבת: **"מעין עולם הבא - יום שבת מנוחה"**. **"יזכו לרב טוב המתענגים בה, בביאת גואל לחיי העולם הבא"**.

ט. **ברכת המזון**
בברכת-המזון מוסיפים בברכת "בונה ירושלים" את נוסח "רצה והחליצנו", ובבקשות "הרחמן" מוסיפים: "הרחמן הוא ינחילנו יום־עולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים".

פרק י"ד - סדר יום השבת

א. תפילת שחרית

ב"פסוקי דזמרה" מוסיפים מזמורי תהלים מיוחדים ליום השבת כמו: "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" ומסיימים בתפילת "נשמת כל חי".
בברכות קריאת שמע מוסיפים את הפיוט "אל אדון על כל המעשים..."
תפילת העמידה כוללת **שבע ברכות** (כמו בתפילת ערבית).

ב. קריאת התורה

לאחר תפילת שחרית של שבת, קוראים בתורה את **פרשת השבוע**: התורה נחלקת לפרשות ובכל שבת קוראים פרשה אחרת. הפרשה שאותה קוראים בשבת של אותו שבוע, נקראת "פרשת השבוע".
מעלים לתורה **שבעה בני אדם**, ואדם נוסף עולה ל"מפטיר" (פסוקי ה"מפטיר" הם הפסוקים האחרונים בפרשת השבוע שאותם חוזרים וקוראים לעולה האחרון). העולים מברכים את "ברכות התורה"
(לפני הקריאה: "אשר בחר בנו מכל העמים..." ו. ואחריה: "אשר נתן לנו תורת אמת...").
סיום קריאת כל התורה חל בכל שנה בשמחת תורה.

ג. הפטרה

לאחר שגללו את ספר התורה קורא העולה ל"מפטיר" את **הפטרה**. הפטרה היא פסוקים מספרי הנביאים הקשורים בתכניהם לפרשת השבוע. נוסח הפטרות מובא בחומשים.
לפני הפטרה ואחריה מברך הקורא את **ברכות הפטרה**.
העולים לתורה והמפטיר צריכים לברך **בקול רם** כדי שכל הקהל ישמעו ויוכלו לענות "אמן".

ד. תפילת מוסף

לאחר תפילת שחרית וקריאת התורה אומרים את **תפילה לשלום המדינה ולחיילי צה"ל** ותפילות נוספות. לאחר מכן אומרים את מזמור "אשרי יושבי ביתך", מחזירים את ספר התורה להיכל, ומתפללים את תפילת העמידה ("שמונה עשרה") של מוסף. תפילה זו

נאמרת **כנגד קרבן מוסף** - קרבן מיוחד שהיו מקריבים בשבת ב בית המקדש. בברכה האמצעית של התפילה מובאים פסוקים העוסקים בקרבן מוסף של שבת וכן תפילה לה' ששייב את עבודת בית המקדש ושנזכה להקריב לפניו את הקרבנות שאנו חייבים בהם **"תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם"**. ברכה זו מסתיימת במילים: **"ברוך אתה ה' מקדש השבת"**. לאחר תפילת מוסף אומרים את הפיוט **"אנעים זמירות"**.

ה. הקידוש

לפני סעודת שחרית בשבת מקדשים על היין:
יש הנוהגים לפתוח את הקידוש באמירת פסוקים העוסקים בעניין השבת כמו:
"ושמרו בני ישראל את השבת.." (שמות ל"א, ט"ז)
מסיימים בברכת **"בורא פרי הגפן"** ושותים את היין.

ו. לימוד תורה בשבת

אחרי סעודת שחרית בשבת **"קובעים מדרש"**, כלומר קובעים שיעורים ומסגרות בהן לומדים תורה.
חיוב לימוד התורה בשבת **מוטל על כולם**, אולם הוא חל במיוחד על האנשים העוסקים בפרנסתם במשך כל ימות השבוע. עליהם להקדיש את יום השבת ללימוד התורה וכך לזכות לא רק למנוחה גשמית אלא גם להתעלות רוחנית.

ז. תפילת מנחה

התפילה נפתחת באמירת **"אשרי יושבי ביתך"** ואחריו **"ובא לציון גואל"**.
לאחר מכן **קוראים בתורה** את הפסוקים הראשונים בפרשת השבוע הבאה (לפחות עשרה פסוקים).
אחר כך מתפללים את **תפילת העמידה** הכוללת שבע ברכות (כמו בשאר תפילות השבת).

ח. סעודה שלישית

מצווה לאכול בשבת **שלוש סעודות**. בכל סעודות השבת בוצעים על "לחם משנה", כמבואר בסעודת ליל שבת.
זמנה של הסעודה השלישית מתחיל בזמן מנחה גדולה (דהיינו חצי שעה זמנית לאחר חצות היום). יש להתחיל לאכול סעודה זו לפני שקיעת השמש. אם התחילו לאכול מבעוד יום, ניתן להמשיך לאכול גם לאחר השקיעה.

אין מקדשים על היין לפני הסעודה השלישית.
מי ששבע מאוד וקשה לו לאכול לחם בסעודה השלישית, יכול לאכול בסעודה זו מיני **מאפה** (עוגות, עוגיות וכד').

פרק ט"ו - מוצאי שבת

א. עשיית מלאכה בצאת השבת
אין לעשות מלאכה לפני זמן צאת השבת המצוין בלוחות השנה.
מי שלא התפלל ערבית, יאמר בצאת השבת: **"ברוך המבדיל בין קודש לחול"** ואז יוכלו לעשות מלאכה.

ב. ברכות ההבדלה
לאחר צאת השבת מברכים **על כוס יין** את ברכת ההבדלה, בברכה זו מבדילים בין הקודש לבין החול (דיני כוס היין להבדלה הם כדיני כוס הקידוש).
אין לאכול עד לאחר ההבדלה.
זהו סדר ההבדלה:

פותחים אותה בפסוקים שונים כמו: **"כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא"** (תהלים קט"ז, י"ג); **"הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד"** (ישעיהו י"ב, ב').
לאחר מכן מברכים על היין את ברכת **"בורא פרי הגפן"**.
בהמשך מברכים על **בְּשָׁמַיִם** המפיצים ריח טוב: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא מיני בשמים"** ומריחים אותם מיד לאחר הברכה.
לאחר מכן מברכים על **הנר**: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא מאורי האש"** ומביטים על כפות הידיים והציפורניים לאור הנר.
מצווה מן המובחר לברך את ברכת **"מאורי האש"** על נר שיש לו שתי פתילות הנחשב כאבוקה.
לבסוף מברכים את ברכת ההבדלה: **"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול... ברוך אתה ה' המבדיל בין קודש לחול"**.
בגמר ההבדלה המבדיל **שותה את היין**.

פרק ט"ז - מלאכות שבת

א. הסיבה לאיסורי מלאכה בשבת
מן הראוי להדגיש: ההנחה העממית, **שהקושי** בביצוע המלאכה הוא סיבת האיסור, **איננה**

נכונה. לדוגמה: אסור בשבת להפעיל חשמל שהיא מלאכה קלה מבחינה פיסית אך מותר לסחוב כסא כבד במהלך כל השבת למרות שמדובר במלאכה קשה מבחינה פיסית. הסיבה האמתית לאיסורי המלאכה בשבת היא שהתורה אסרה עשיית פעולות המהוות מלאכת יצירה, מלאכות היוצרות דבר חדש בעולם. את כללי המלאכות האסורות למדו חז"ל מהאמור בתורה.

ב. המקור לאיסורי מלאכה - אבות ותולדות

הציווי לבנות את המשכן במדבר סיני (שמות ל"א, א'-י"א) נאמר בסמוך לאזרהה שלא לחלל שבת. מסמיכות הפרשות לומדים, שאסור לבנות את המשכן בשבת ושהמלאכות המשמשות לבניית המשכן הן המלאכות האסורות בשבת. בבנין המשכן היו שלושים ותשע (ל"ט) מלאכות. מלאכות אלו נקראות "אבות-מלאכות" של איסורי שבת.

לכל אב מלאכה של איסורי שבת, משתייכים איסורים נוספים הדומים לאב המלאכה. הם נקראים "תולדות" דהיינו: מלאכות הדומות בדרך פעולתם או במטרת פעולתם ל"אבות". איסור עשיית ה"תולדות" שווה בחומרתו לאיסור עשיית "אב המלאכה".

ג. החלוקה של ל"ט המלאכות

- את ל"ט מלאכות שבת מקובל לחלק לפי הקבוצות הבאות, בהתאם לסוגיהן השונים:
- מלאכות הקשורות להכנת מזונותיו של האדם. המלאכות הן: חורש, זורע, קוצר, מעמר, דש, זורה, בורר, מרקד, טוחן, לש ואופה [בישול, טיגון].
 - מלאכות הקשורות להכנת בגדיו של האדם. המלאכות הן: גוזז, מלבן [מכבס], מנפץ [סורק את הצמר במסרק כדי להפריד את השערות], צובע, טווה, מיסך [מתיחת חוטי השתי בכסא האריגה], עושה שני בתי נירין [עשיית או תיקון שתי טבעות או שתי לולאות בהן מכניסים חוט שתי אחד בכל טבעת או לולאה], אורג, פוצע [הסרת חוט השתי או חוט הערב], קושר, מתיר, תופר וקורע.
 - מלאכות הקשורות לכתיבה או להכנת חומרי כתיבה. המלאכות הן: צד, שוחט, מפשיט, מעבד, ממחק, משרטט, מחתך, כותב ומוחק (מלאכות אלו שימשו לצורך עשיית קלף הראוי לכתיבה).
 - מלאכות הקשורות לבניין ביתו של האדם והן: בונה, סותר.
 - מלאכות הקשורות לשימוש באש והן: מבעיר, מכבה.
 - מלאכת מכה בפטיש (גמר מלאכה).
 - מלאכת הוצאה מרשות לרשות (מרשות היחיד לרשות הרבים ולהפך).

ד. איסור בישול

אסור לבשל מאכלים בשבת על ידי חום האש או באמצעות מקור חום אחר. במלאכת בישול כלולים גם איסורי אפייה, צלייה וטיגון. ולכן:

- אין לשים בשום אופן מאכל על אש גלויה בשבת, וכן אסור לבחוש בסיר העומד על האש.

- שימוש בפלטה בשבת:

- אסור לשים על הפלטה בשבת עצמה מאכל נוזלי (כמו מרק) כדי שיתחמם בשבת, אפילו אם הוא מבושל לגמרי ("כל צורכו").

- מותר לשים על הפלטה בשבת עצמה, מאכל מוצק קר (כמו עוף בלי מרק או רוטב) כדי שיתחמם בשבת בתנאי שהוא מבושל לגמרי ("כל צורכו") לפני השבת. יש לשים אותו על גבי כלי הפוך וכדומה (ולא ישירות על הפלטה), כדי שהדבר לא יראה כבישול.

- יש לדאוג שהמאכלים יהיו מבושלים כל צורכם לפני כניסת השבת. סיר שיש בו מאכל שאינו מבושל כל צרכו והוא חם (אפילו לאחר שהסירו אותו מהפלטה), אסור להוציא ממנו מאכלים וכל שכן שאסור לבחוש בו. כמו כן, אם מכסה הסיר הוסר ממנו, אסור לכסות אותו בחזרה במכסה, וכן אסור להחזיר את הסיר לאש אם הורידו אותו ממנה. - כאשר התבשיל מבושל כל צורכו, ניתן להוציא ממנו בעדינות מאכלים בעודו עומד על האש אך אסור לבחוש בו. עדיף להסיר את הסיר מהאש ואז לקחת ממנו את המאכלים.

פרק י"ז - איסור מוקצה

א. מהות האיסור וסיבתו

איסור מוקצה הוא גזירה של חכמים שלא לטלטל (להזיז) חפצים מסוימים בשבת. הרמב"ם (הלכות שבת פרק כד הלכות יב-יג) כותב שני טעמים לגזירה זו:

- הגזירה מהווה המשך למה שכבר תיקנו הנביאים. בלשונו של הרמב"ם: "שלא יהיה הילוך בשבת כהילוך בחול, ולא שיחת השבת כשיחת החול... קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול...". כלומר, טלטול חפצים מסוימים עלול להוביל למעשים שייצרו אווירה של יום חול ויפגמו בקדושת השבת.

- חשש שמא מתוך התעסקות בחפץ יבואו לעשות מעשים שאסור לעשותם בשבת מדין תורה.

ה. סוגי מוקצה

סוגי המוקצה העיקריים הם: כלי שמלאכתו לאיסור, מוקצה מחמת חסרון כיס, מוקצה מחמת גופו ובסיס לדבר האסור.

ו. כלי שמלאכתו לאיסור

1. הגדרה

כלי שמלאכתו לאיסור הוא חפץ המשמש לעשיית מלאכה שאסור לעשותה בשבת, כגון: מכשירי כתיבה, גפרורים, כלי עבודה (כמו פטיש ומסור), מסמרים, כלי תפירה ועוד.

2. היתר טלטול במקרים מיוחדים

כלי שמלאכתו לאיסור מותר לטלטלו "לצורך גופו" או "לצורך מקומו":

- "לצורך גופו" פירושו, שמותר לקחת כלי שמלאכתו לאיסור כדי להשתמש בו למלאכה המותרת בשבת, כגון: לקחת פטיש לצורך פיצוח אגוזים, אם אין לו מפצח אגוזים שזהו כלי שמותר להשתמש בו.

- "לצורך מקומו" פירושו, שרוצים להשתמש במקום עליו מונח הכלי. לדוגמה: פטיש המונח על כסא ורוצים לשבת עליו. במקרה כזה מותר להעביר את הפטיש (שהוא כלי שמלאכתו לאיסור) למקום אחר.

את שאר סוגי המוקצה אין לטלטל אפילו לצורך גופם או לצורך מקומם.

ז. מוקצה מחמת חסרון כיס

מוקצה מחמת חסרון כיס הוא חפץ יקר העומד לשימוש האסור בשבת ובעליו מקפיד שלא להשתמש בו לשימוש אחר. לדוגמה: מחשב, מצלמה, שטרות כסף או כלים העומדים למכירה שמקפידים עליהם שלא להשתמש בהם כדי שלא יתקלקלו.

ח. מוקצה מחמת גופו

מוקצה מחמת גופו הוא דבר שאינו כלי ואינו ראוי למאכל, כגון: אבנים וחול, קליפות וגלעינים, מטבעות, אסימונים, בעלי חיים, דברי מאכל שאינם ראויים לאכילה ללא בישול (כגון: קמח, שעועית לא מבושלת, תפוחי אדמה חיים) וכדומה. עם זאת, אם נותרו על השולחן לאחר האכילה, הרבה קליפות או עצמות והדבר מפריע לאדם שהשולחן יישאר כך במשך השבת, מותר לזרוק אותם לפח האשפה.

ט. בסיס לדבר האסור

1. הגדרה

בסיס לדבר האסור הוא **חפץ ששמו עליו לפני השבת דבר מוקצה מתוך כוונה שהוא יישאר שם** בשעת כניסת השבת. במקרה כזה, החפץ (הבסיס) שעליו מונח המוקצה נעשה גם הוא מוקצה ואין לטלטלו במשך כל השבת, אפילו אם המוקצה הוסר או נפל ממנו. לדוגמה: מגירת שולחן שמונחים בה כלי עבודה או כסף נעשית "בסיס לדבר האסור" ואין לטלטלה בשבת. אם החפץ הונח **במקרה** וללא כוונה על ה"בסיס" ואח"כ נפל ממנו, מותר לטלטל את הבסיס.

2. בסיס לדבר האסור והמותר

אם על "הבסיס" מונחים בעת כניסת השבת גם חפצי מוקצה וגם חפצים המותרים בטלטול בשבת ("חפצי היתר"), הוא נעשה "בסיס לדבר האסור והמותר". דינו הוא שאם **חפצי היתר חשובים לאדם יותר מחפצי האיסור - מותר לטלטל את ה"בסיס"** בשבת (כשזה אפשרי, רצוי לנער מה"בסיס" את חפץ המוקצה). למשל: שולחן שעליו מונחים פמוטים של כסף עם גרות דולקים (שהם מוקצים) וגם חלות לסעודת שבת, מותר לטלטל את השולחן לאחר שכבו הנרות.

מועדים

מועדים

מועדים

פרק י"ח - ראש חודש

א. ימי ראש חודש

חודש עברי הוא בן 29 או 30 יום:

חודש בן 29 יום נקרא "חודש חסר" וראש החודש שאחריו יהיה יום אחד. (לדוגמה: חודש אייר הוא תמיד "חודש חסר" ולכן ראש חודש סיוון הוא בן יום אחד - א' סיון).

חודש בן 30 יום נקרא "חודש מלא" וראש החודש שאחריו יהיה בן יומיים. (לדוגמה: חודש ניסן הוא תמיד "חודש מלא" ולכן ראש חודש אייר הוא יומיים: ל' ניסן וגם א' אייר).

ב. תפילות ראש חודש

בתפילות ערבית שחרית ומנחה אומרים בתפילת העמידה (בברכת "רצה"): "אלוקינו ואלוקי אבותינו...יעלה ויבוא".

בתפילת שחרית, לאחר תפילת העמידה, אומרים "חצי הלל" (מדלגים על שני פרקים). לאחר מכן קוראים בתורה את הפרשה העוסקת בקורבן מוסף של ראש חודש. בהמשך מתפללים תפילת מוסף שבה הברכה האמצעית מסתיימת במילים: "ברוך אתה.. מקדש ישראל וראשי חודשים".

ג. כבוד ראש חודש

ראוי לכבד את ראש חודש בבגדים נאים ובמאכלים מיוחדים.

פרק י"ט - ימים נוראים וימי דין ותשובה

א. מבוא

הימים המתחילים בחודש אלול ומסתיימים ביום הכיפורים הם ימי תשובה ורחמים. עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים (עשרת ימי תשובה) הם ימי דין והם

נקראים "ימים נוראים". בימים אלו הקב"ה דן את **כל הברואים** וקובע את גורלם לעתיד. האדם נידון על כל מעשיו, דיבוריו ומחשבותיו, אם אמנם הלך בדרך התורה והמצוות ועבד את בוראו באמונה או שחלילה, חָטָא ולא מילא את תפקידו בעולם. אין אפשרות להתחמק ממשפטו של ה'. העצה להינצל מהפורענות היא: **לשוב בתשובה.**

להמליך את ה' עלינו ועל כל העולם.

לכן, תפילות ראש השנה ויום הכיפורים מוקדשות לחזרה בתשובה ולהמלכת ה' בעולמו. בעשרת ימי תשובה יש להרבות בלימוד תורה, בעשיית מצוות ובנתינת צדקה. בכוחן של התשובה, לימוד התורה, המעשים הטובים וההכרה בגדלות ה' ובמלכותו, לשנות את גזר-הדין לטובה.

ב. מצוות החזרה בתשובה

"הימים הנוראים" הינם ימים המיוחדים לקיום מצוות התשובה. חובה לעשות תשובה בכל ימות השנה, אולם בתחילת השנה חיוב זה גדל. בימים אלו ה' מתקרב לעמו ומצפה שכולם ישובו אליו בלב שלם, והנביא קורא: **"דרשו ה' בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב"** (ישעיהו נ"ה, ו').

ג. שלבי החזרה בתשובה

התשובה כוללת שלושה שלבים מרכזיים:

- א. **עזיבת החטא** - להפסיק לעשות את החטא.
- ב. **חרטה** בלב שלם על החטא ויודי על המעשה הרע (בוודאי מפרטים את החטאים שעשינו **"אשמנו, בגדנו, גזלנו..."** ומתחרטים עליהם).
- ג. **קבלה לעתיד** - קבלת החלטה אמתית שלא לחטוא עוד בעתיד.

ד. עבירות שבין אדם לחברו

"עבירות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה (שיפייס) את חברו" (מסכת יומא דף פ"ה ע"ב). לכן, כל אדם צריך לבקש מחילה וסליחה מכל האנשים שהוא פגע בהם על ידי דיבוריו או מעשיו במשך השנה (או בשנים שעברו), כדי שבבואו ליום הכיפורים לא ירבצו עליו חטאים כבדים אלו. - אם ביד האדם מצוי כסף או חפץ שאינם שלו, שהגיעו לידו שלא ביושר, מלבד בקשת הסליחה, עליו להחזירם לבעליהם. - מי שמבקשים ממנו מחילה, לא יסרב לבקשה, אלא ימחל למבקש בלב שלם. מובא בדברי חז"ל ש"כל המעביר (כלומר, המתגבר) על מידותיו ומוחל, מעבירים לו על פשעיו (ה' סולח לו על חטאיו)" (מסכת דרך ארץ ז, ג).

פרק כ' - חודש אלול וראש השנה

א. סליחות והוספות בתפילה

בני ספרד מתחילים לומר **סליחות** מ-ב' באלול. בני אשכנז מתחילים לומר סליחות ממוצאי השבת שלפני ראש השנה (אם ראש השנה חל בימים שני או שלישי הם מתחילים ממוצאי השבת בשבוע שקודם לכן).

החל מא' באלול מוסיפים לתפילה את מזמור "**לדוד ה' אורי וישעי**" (תהילים כ"ז).
בחודש אלול **תוקעים בשופר** כדי להתעורר לתשובה.

ב. ערב ראש השנה

כ"ט באלול, ערב ראש השנה, הוא היום האחרון של השנה. על האדם להשתדל להרבות ביום זה בלימוד תורה ובקיום מצוות התשובה.

אין תוקעים בשופר ביום זה, כדי להפסיק בין תקיעות הרשות (התקיעות שתוקעים, על פי המנהג, בחודש אלול) לתקיעות החובה (מצוות תקיעת שופר של ראש השנה הכתובה בתורה).

ביום זה עושים "**התרת נדרים**": האדם עומד בפני שלושה אנשים (שנחשבים כבית דין) ומודיע שהוא מתחרט על כל הנדרים שנדר במשך השנה (יש הנוהגים לעשות זאת בערב יום הכיפורים).

ג. שני ימי ראש השנה - ימים טובים

בתורה נאמר שראש השנה חל בא' בתשרי (ויקרא כ"ג, כ"ד). בתקופה קדומה קבעו חכמים שיקיימו את ראש השנה גם ב-ב' בתשרי. בשני ימים אלו, ב-א' וב-ב' בתשרי, **חלים דיני יום טוב**, הכוללים איסור עשיית מלאכה ועוד. אסור להדליק אש, אך **מותר לבשל מאש שכבר דולקת**.

ד. התפילות והקריאה בתורה

1. המחזור

סידור התפילה של ראש השנה ויום הכיפורים (וגם של שלושת הרגלים: פסח, שבועות וסוכות) נקרא בפי רבים "**מחזור**" משום שימים אלו חוזרים על עצמם במחזור השנה.

2. תפילות ערבית, שחרית ומנחה

בימי ראש השנה מרבים בתפילות. תפילת העמידה כוללת **שבע ברכות**:
- מאריכים בברכה השלישית ומסיימים בה "**המלך הקדוש**".

- הברכה האמצעית עוסקת בענייני ראש השנה ובהמלכת ה' על עולמו. ברכה זו מסתיימת במילים: "מקדש ישראל ויום הזיכרון".
- בתפילת שחרית ומוסף מוסיפים "פיוטים" (שירי קודש) העוסקים גם הם בהמלכת ה'.

3. קריאה בתורה

מוציאים שני ספרי תורה:

ביום הראשון של ראש השנה קוראים בספר הראשון "וה' פקד את שרה..." (בראשית כ"א) משום שעל פי המדרש בראש השנה ה' פקד את שרה (היא הרתה את יצחק), ובספר השני קוראים על קורבן המוסף של ראש השנה (במדבר כ"ט). כהפטרה קוראים את תחילת ספר שמואל (א, א') העוסקת בלידתו של שמואל הנביא. ביום השני של ראש השנה קוראים בספר הראשון על עקידת יצחק (בראשית כ"ב), משום שעל פי המדרש עקידת יצחק הייתה בראש השנה, ובספר השני קוראים שוב על קרבן מוסף של ראש השנה. כהפטרה קוראים דברי נחמה: "מצא חן במדבר עם שרידי חרב..." (ירמיהו ל"א).

4. תקיעה בשופר

מצוות עשה מהתורה לתקוע בשופר בראש השנה בקרן של איל.

לפני התקיעה התוקע מברך: "ברוך אתה... לשמוע קול שופר" וגם "שהחיינו". בני קהילות אשכנז מברכים "שהחיינו" גם ביום השני. הקולות היוצאים מהשופר הם: תקיעה (קול אחד ארוך), שברים (שלושה קולות בינוניים) תרועה (תשעה קולות קצרים). תקיעת השופר מתבצעת פעמיים:

- "תקיעות דמיושב" - אחרי קריאת התורה, לפני מוסף.
- "תקיעות דמעומד" - בתפילת מוסף.

יש לעמוד בעת התקיעות, לענות "אמן" על הברכות של התוקע ולהתכוון לצאת ידי חובה. אסור לדבר בין התקיעות. בסך הכל תוקעים 100 תקיעות. כשראש השנה חל בשבת, אין תוקעים בשופר.

5. תפילת מוסף

בתפילת מוסף יש תשע ברכות:

באמצע תפילת מוסף נאמרות שלוש ברכות מיוחדות. ברכות אלו נקראות: מלכויות, זכרונות ושופרות. כל ברכה כוללת עשרה פסוקים:

בברכת **"מלכויות"** מוזכרים פסוקים העוסקים במלכות ה' על עולמו, ושלעתיד לבוא, בעת הגאולה השלמה, יכירו כל הברואים שה' מולך על כל הארץ. ברכה זו מסתיימת במילים: **"ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזיכרון"**.

בברכת **"זכרונות"** מוזכרים פסוקים המדגישים את השגחת ה' על יצוריו ושה' זוכר את מעשי כולם. כלולה בה גם תפילה לה' שיזכור את זכות עקידת יצחק. הברכה מסתיימת במילים: **"ברוך אתה ה' זוכר הברית"**.

בברכת **"שופרות"** מוזכרים פסוקים העוסקים במעמד הר סיני וקול השופר שנשמע בו. מתפללים בה לה' שנזכה לשמוע את קול השופר בעת הגאולה השלמה. הברכה מסתיימת במילים: **"ברוך אתה ה' שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים"**.

בסוף כל אחת מברכות אלו **תוקעים בשופר**.

ד. תשליך

ביום הראשון של ראש השנה לאחר תפילת מנחה, לפני שקיעת השמש, נהוג לומר את תפילת **"תשליך"** ליד **מקום עם מים** (חוף ים, מאגר מים וכדומה). המקור לשם זו הוא בפסוק הנאמר בתפילה זו: **"ותשליך במצולות ים כל חטאתם"** (מיכה ז', י"ט). בתפילה זו מובע רצוננו להשליך מעלינו את כל החטאים, לחזור בתשובה ולהישאר נקיים מחטא.

פרק כ"א - עשרת ימי תשובה (מראש השנה ועד יום הכיפורים)

א. ההתנהגות הראויה בימים אלו

ראוי לאדם להחמיר בעשרת ימי תשובה **בחומרות הלכתיות**, אף על פי שבשאר ימות השנה, אין הוא מחמיר בחומרות אלו (לדוגמה: להקפיד לאכול מאכלים ברמת כשרות "מהדרין"). הסיבה לכך היא שבימים אלו אנו מבקשים מה' שיתנהג עמנו במידת הרחמים ולא מידת הדין, ולכן, ראוי שנתנהג גם אנו בהם **"לפנים משורת הדין"**.

ב. הוספות בתפילות

בעשרת ימי תשובה מוסיפים בתפילה הוספות אלו:

- אמירת **סליחות** לפני התפילה.

- אחרי ברכת **"ישתבח"** מוסיפים את המזמור: **"שיר המעלות ממעמקים"** (תהלים ק"ל).

- בתפילת שמונה עשרה אומרים **"המלך הקדוש"** (במקום **"האל הקדוש"**), ו**"המלך המשפט"** (במקום **"מלך אוהב צדקה ומשפט"**).

- מוסיפים בתפילת שמונה עשרה הוספות נוספות כמובא בסידורים.
- לאחר תפילת שמונה עשרה אומרים את התפילה "אבינו מלכנו".
- בסוף התפילה ממשיכים לומר את מזמור "לדוד ה' אורי וישעי" (תהילים כ"ז).

ג. צום גדליה

יום ג' תשרי (היום שלאחר ראש השנה) הוא יום צום. הצום הוא מהבוקר עד הערב ואסור לאכול ולשתות ביום זה. הסיבה לכך היא שביום זה נהרג גדליה בן אחיקם, שהיה מנהיג היהודים מטעם הבבלים לאחר חורבן בית המקדש. הוא נרצח בידי יהודי אחר. כתוצאה מכך, היהודים שעדיין גרו בארץ ברחו ממנה, והארץ נהפכה לשממה.

ד. שבת תשובה

השבת שחלה בעשרת ימי תשובה נקראת על שם הימים שבהם היא חלה: "שבת תשובה" או "שבת שובה". בשבת זו מפטירים בנביא (לאחר קריאת התורה) את ההפטרה: "שובה ישראל עד ה' אלוקיך" (הושע י"ד). בשבת תשובה הרב דורש בבית-הכנסת לפני הציבור וקורא לחזרה בתשובה ולהתעלות בעבודת ה'.

פרק כ"ב - ערב יום הכיפורים

א. אכילה מרובה והתרת נדרים

מצווה להרבות באכילה בערב יום הכיפורים. חז"ל אמרו ששכר מצווה זו גדול הוא מאוד והאוכל בתשעה בתשרי וצם בעשרה בו, כאילו צם גם בתשיעי וגם בעשירי. באכילה זו אנו מתכוננים לצום יום הכיפורים. יש הנוהגים להתיר נדרים בערב יום הכיפורים (ראה לעיל בהלכות ראש השנה).

ב. מנהג "כפרות"

אומרים את נוסח הכפרות המופיע בסידורים או במחזורים. נוהגים לקחת מטבעות כסף, לסובב סביב הראש ולומר: "זה הכסף ילך לצדקה ואנו נכנס ונלך לחיים טובים ארוכים ולשלום". את הכסף נותנים לצדקה. יש העושים כפרות עם תרנגול, שוחטים אותו ונותנים לעניים.

ג. וידוי בתפילת מנחה

לפני "סעודה מפסקת" (ראו להלן) מתפללים תפילת מנחה. בסוף תפילת שמונה עשרה אומרים וידוי ארוך בו אנו מפרטים את החטאים שעשינו ומבקשים לחזור עליהם בתשובה. וידוי זה נאמר בכל תפילות יום הכיפורים.

ד. סעודה מפסקת

לפני כניסת יום הכיפורים אוכלים "סעודה מפסקת" (הסעודה האחרונה לפני הצום). נוהגים לאכול מאכלים קלים שלא יקשו על הצום. מפסיקים לאכול זמן מה לפני שקיעת השמש, כי צריך "להוסיף מן החול על הקודש", כלומר להתחיל את הצום מבעוד יום. (גם במוצאי יום כיפורים יש מצווה "להוסיף מן החול על הקודש" ולהמשיך לצום בזמן שהוא כבר ודאי לילה).

ה. ברכת הבנים וההכנות לתפילה

לפני שהולכים לבית-הכנסת נהוג שההורים מברכים את בניהם ובנותיהם שייחתמו לחיים טובים, שליבם יהיה מלא ביראת ה', שיזכו להתעלות בלימוד התורה ולהצליח בכל. בתפילה בליל יום-הכיפורים **לובשים טלית**. מתעטפים בטלית מבעוד יום (לפני שקיעת השמש) ומברכים עליה. יש הנוהגים ללבוש **בגדים לבנים** ביום הכיפורים, כמו מלאכי השרת.

פרק כ"ג - יום הכיפורים

א. קדושת היום וחשיבותו

יום הכיפורים הִקָּל ב' בתשרי, הינו יום קדוש המיוחד להתעלות רוחנית ולשיבה אל ה'. ביום זה מרבים בתפילה.

קדושתו של היום היא כה גדולה עד שבכוחה, **יחד עם התשובה, לכפר על חטאי האדם**. התפילות הנאמרות ביום זה בכוונה רבה מסייעות לקיום מצוות התשובה ולקבלת החלטה לשיפור המעשים בכל שטחי החיים.

ב. איסור עשיית מלאכה

"ובעשור לחודש השביעי מקרא קודש יהיה לכם ועיניתם את נפשותיכם כל מלאכה לא תעשו" (במדבר כ"ט, ז). **כל המלאכות שאסור לעשותן בשבת, אסור לעשות אותן ביום הכיפורים**. לפיכך, בניגוד לשאר החגים, **אסור לבשל ביום הכיפורים**.

ג. חמישה עינויים

אנו מצווים להתענות בחמישה עינויים בליל יום-הכיפורים וביומו. הצום מתחיל בערב **יום הכיפורים לפני שקיעת השמש והוא נמשך עד לאחר צאת-הכוכבים במוצאי יום-הכיפורים**.

להלן חמשת העינויים שנצטוונו בהם ביום הכיפורים:

- **אכילה ושתיה** - אסור לאכול או לשתות, אפילו כל-שהוא. כמו כן, אין לצחצח שיניים או לשטוף את הפה.
 - **רחצה** - אסור להתרחץ במים. כאשר נוטלים ידיים בשעת הקימה בבוקר או לאחר יציאה מהשירותים, שופכים את המים עד סוף האצבעות בלבד ולא נוטלים את כפות הידיים.
 - **סיכה** - הסיכה היא מריחת אברי הגוף בסבון, בשמן או בתמרוקים וכדומה.
 - **נעילת הסנדל** - אסור לנעול נעליים או סנדלים **מעור**.
 - **קשרי אישות** - אסורים בין איש לאשתו, ואפילו נגיעה זה בזו.
- נכים ילדים וילדות להתענות "תענית שעות" (מספר שעות ביום) ולקיים את שאר איסורי יום הכיפורים, לפי כוחו של הילד.

ד. פיקוח נפש (סכנת נפשות)

פיקוח נפש דוחה את איסורי יום הכיפורים, ולכן אדם חולה שאם הוא לא יאכל או לא ישתה חייב יהיו נתונים בסכנה, **צריך לאכול או לשתות גם ביום הכיפורים**. פרטי ההלכה בענייני פיקוח נפש ביום הכיפורים רבים: אכילה פחות מהשיעור (כלומר, כמויות קטנות פחות מהשיעור ההלכתי האסור מהתורה), הפסק זמן בין אכילה לאכילה ועוד. אדם היודע מראש שקיימת אצלו בעיה רפואית, עליו להתייעץ על כך עם רב לפני יום הכפורים, כדי שיוורה לו כיצד לנהוג.

ה. התפילות והקריאה בתורה

ביום הכיפורים מתפללים חמש תפילות: ערבית (ולפניה "כל נדרי"), שחרית, מוסף, מנחה ונעילה.

1. "כל נדרי"

ליל יום הכיפורים נקרא "ליל כל נדרי" על שם החלק בתפילה הפותח את תפילות היום. בתפילת "כל נדרי" אנו מתירים את הנדרים שנדרנו במשך השנה. לפני התפילה **מוציאים שני ספרי תורה** ומוסרים אותם לשני אנשים העומדים מימין לשליח הציבור ומשמאלו. לאחר "כל נדרי" שליח הציבור והקהל מברכים את ברכת "שהחיינו".

2. תפילות ערבית, שחרית ומנחה

ביום הכיפורים מרבים מאוד בתפילות. תפילת העמידה כוללת **שבע ברכות**:
- מאריכים בברכה השלישית ומסיימים בה בברכת "המלך הקדוש".
- הברכה האמצעית עוסקת בענייני יום הכיפורים, והיא מסתיימת במילים: "מקדש ישראל ויום הכיפורים".

- בחזרת הש"ץ בכל התפילות מוסיפים "פיוטים" העוסקים בחזרה בתשובה ובבקשת מחילה מבורא עולם על חטאינו.

- לאחר כל תפילות העמידה אומרים **וידוי ארוך**, בו מפרטים את החטאים שעשינו במשך השנה ומבקשים סליחה ומחילה.

3. קריאה בתורה

מוציאים שני ספרי תורה:

- בספר הראשון קוראים על **עבודת הכהן הגדול בבית המקדש ביום הכיפורים** (ויקרא ט"ז). זו עבודה מיוחדת בה הכהן הגדול נכנס, פעם אחת בשנה, לקודש הקדשים, שם נמצא ארון הברית ומתפלל על עם ישראל.
בספר השני קוראים על **קרבן מוסף** של יום הכיפורים (במדבר כ"ט).

4. תפילת מוסף

בזמן חזרת הש"ץ של תפילת מוסף אומרים את "**סדר העבודה**". פיוט המתאר את עבודתו המיוחדת של הכהן הגדול ביום הכיפורים בבית המקדש.

5. תפילת מנחה וקריאה בתורה

בתפילת מנחה קוראים בתורה ב"**פרשת העריות**" המתארת את איסורי החיתון עם קרובי משפחה (ויקרא פרק י"ח). לאחר מכן כך מפטירים בנביא את כל **ספר יונה**, העוסק בתשובת אנשי נינוה.
מהנאמר בספר ניתן ללמוד גם מוסר-השקל: יונה ניסה ללא הצלחה לברוח מפני ה', כדי שלא יצטרך ללכת ולומר את נבואתו לאנשי העיר נינוה. כשם שיונה הנביא לא הצליח לברוח מפני ה', כך גם אנו **לא נוכל לברוח מה'**, וכדי להינצל מהדין עלינו לחזור בתשובה, כפי שעשו אנשי נינוה.

6. תפילת נעילה

התפילה המיוחדת המסיימת את יום-הכיפורים היא **תפילת נעילה**. מתחילים להתפלל נעילה כשהשמש נמצאת "בראש האילנות", כלומר מעט לפני השקיעה. נוהגים שארון הקודש יהיה פתוח בכל מהלך התפילה. בנוסח התפילה מזכירים את חתימת הדין: "**חתמנו לחיים**" (במקום "כתבנו לחיים").
בסיום התפילה קוראים בקול את הפסוק "**שמע ישראל, ה' א-להינו ה' אחד**" ותוקעים בשופר - **דבר המודיע על סיום הצום**. התקיעה גם מזכירה לנו את תקיעת השופר שהיו תוקעים ביום הכיפורים כשהיו מקיימים את **שנת היובל** (היובל חל פעם

בחמישים שנה. בשנה זו העבדים היו משתחררים לביתם וכל השדות היו חוזרות לבעלים הראשונים שלהם).

ו. מוצאי יום הכיפורים

במוצאי יום הכיפורים נוהגים להתחיל בבניית הסוכה.

פרק כ"ד - חג הסוכות

א. מבוא

שבעת ימי חג הסוכות חלים בין התאריכים ט"ו-כ"א בתשרי.

היום הראשון של סוכות (ט"ו בתשרי) הוא **יום טוב** וחלים בו דיני איסור עשיית מלאכה ושאר הלכות יום טוב (לדוגמה: אסור להדליק אש, אך **מותר לבשל באש** שהודלקה לפני החג). הימים החלים בין התאריכים: ט"ז-כ"א בתשרי הם ימי **חול המועד** סוכות, ונאסר לעשות בהן חלק מהמלאכות.

חג הסוכות הוא **אחד משלושת הרגלים**: פסח שבועות וסוכות. בזמן שבית המקדש היה קיים עם ישראל היה מצווה לעלות לירושלים ולהקריב קרבנות בבית המקדש. בסוכות היו מנסכים המים על המזבח ושמחים בשמחת בית השואבה.

כיום, בחג הסוכות אנו מקיימים שתי מצוות עיקריות: **ישיבה בסוכה ונטילת ארבעה מינים**.

ב. מצוות סוכה והסיבה - זכר ליציאת מצרים

מצווה מהתורה לשבת בימי חג הסוכות בסוכה. מצווה זו היא זכר **לענני הכבוד** וגם זכר **לסוכות ממש** שהיו לבני ישראל בצאתם ממצרים. וכך נאמר בתורה: "בסוכות תשבו שבעת ימים... כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, בהוציא אותם מארץ מצרים" (ויקרא כ"ג, מ"ב-מ"ג).

למרות שיצאנו ממצרים בניסן - חודש האביב, **את הסוכות עושים בתשרי** - בתחילת הסתיו: "לפי שהוא (חודש ניסן) ימות הקיץ, ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא הייתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצוות הבורא יתברך. לכן ציווה אותנו שנעשה בחודש השביעי (תשרי) שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו ואנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה, **בזה יראה לכל שמצוות המלך** (הקב"ה) **היא שעלינו לעשותה**" (רבנו יעקב בן רבנו אשר, טור, אורח חיים סימן תרכ"ה)

ג. דיני הסוכה

1. מקום הסוכה, גודלה ודפנותיה

את הסוכה מקימים **מתחת לכיפת השמיים**, במקום גלוי, ולא מתחת לבית או לעץ. לסוכה צריכות להיות **לפחות שלוש דפנות**. אם הדבר אפשרי **רצוי לבנות סוכה עם ארבע דפנות**. מי שאין באפשרותו לבנות שלוש דפנות שלמות, ישאל רב כיצד לבנות את הסוכה, כי בנושא הזה קיימים פרטי הלכות רבים. **את הדפנות ניתן לבנות מכל חומר ובלבד שהדפנות תהיינה יציבות**. אם משתמשים בבדים או ביריעות לעשיית הדפנות, יש למתוח אותן ולקושרן היטב כדי שהרוח לא תניע אותן. אורכה ורוחבה של הסוכה צריכים להיות **לפחות שבעה טפחים על שבעה טפחים** (כ-70X70 ס"מ) גובהה של כל דופן צריך להיות לפחות **עשרה טפחים** (כ-100 ס"מ).

2. הסכך

יש שלושה דינים בכשרות הסכך:

1. הסכך צריך להיות מדברים הצומחים מן הארץ - **"גידולו מן הארץ"**.
2. הוא צריך להיות **תלוש** - שאינו מחובר לארץ או לעץ.
3. הוא צריך להיות מצומח שאינו **מקבל טומאה**.

לכן אין מסככין:

בענפים שעדין מחוברים לעץ,

בשברי כלים מעץ, קרשים שעשו מהם בעבר כלים, סולמות וכדומה,

בפירות ובירקות.

כיום מצוי **"סכך לנצח"**, שזוהי מחצלת שנעשתה במיוחד לשם סכך. הרוצה להשתמש בסכך מסוג זה, עליו להקפיד על **מחצלת שיש לה הכשר**, כי קיימים פרטי הלכה רבים שיש להקפיד עליהם.

את הסכך מניחים רק לאחר הקמת הדפנות. אם הניחו את הסכך על עמודים, ורק לאחר מכן הקימו את הדפנות, הסוכה פסולה. פסול זה נקרא: **"תעשה - ולא מן העשוי"**.

רוב שטחה של הסוכה צריך להיות מכוסה בסכך, באופן שהצל שיטיל הסכך יהיה מרובה על אור השמש שיחדור מבעד למקומות הריקים מסכך. ענין זה נקרא בהלכה: **"צילתה מרובה מחמתה"**.

הסכך צריך להיות מפוזר על פני כל שטח הסוכה באופן **שלא יהיה חלל ריק** שגודלו שלושה טפחים (כ-27 ס"מ) או יותר.

ד. מצוות ישיבת סוכה

"בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כ"ג, מ"ב). במשך שבעת ימי החג האדם צריך לגור בסוכה ביום ובלילה, כדרך שהוא גר בביתו בשאר ימות השנה: לאכול, לשתות ולישון בסוכה. בלילה הראשון של סוכות חייבים לקדש על היין ולאכול בסוכה. מותר לאכול אכילה עראית מחוץ לסוכה. שתייה ואכילת פירות נחשבים כאכילה עראית. מי שמקפיד שלא לאכול אפילו אכילה עראית או שלא לשתות אפילו מים מחוץ לסוכה, הרי זה משובח. בכל ימי החג, כאשר אוכלים לחם או עוגות בסוכה, מלבד הברכה על האוכל מברכים על הישיבה בסוכה: "ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו ליישב בסוכה".

ה. דיני ארבעת המינים

"ולקחתם לכם וכו' פרי עץ הדר, כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל" (ויקרא כ"ג, מ'). בכל יום משבעת ימי חג הסוכות (מלבד שבת) נוטלים ארבעה מיני צמחים: אתרוג, לולב, שלושה הדסים ושתי ערבות. לכל אחד מארבעת המינים יש הלכות מיוחדות. דרושה מומחיות כדי לבדוק את ארבעת המינים שיהיו כשרים לפי כל פרטי ההלכה. בשל כך, יש להקפיד לקנות ארבעה המינים שיש להם תעודת הַכשר או לשאול על כשרותם אצל הבקי בהלכה. מן הראוי לשמור היטב, במשך כל ימי החג, על ארבעת המינים שלא יינזקו או יתייבשו. ניתן לעשות זאת על ידי הכנסתם לנרתיק מיוחד מפלסטיק. נציין בקצרה את העניינים העיקריים שיש להקפיד עליהם בעת בדיקת כשרותם של ארבעת המינים:

1. אתרוג

יש להקפיד שהאתרוג יהיה בלתי-מורכב. זאת אומרת, שהוא גדל על עץ אתרוגים שלא עשו לו הרכבה עם עץ ממין אחר. יש לבדוק שהאתרוג אינו חסר (כלומר, שלא יהיה חסר אפילו כלשהו מגוף האתרוג). יש לבדוק גם שהעוקץ (הגבעול שבו מחובר האתרוג לעץ) והפיטם (גבעול המצוי בראש האתרוג) לא יהיו חסרים (ישנם סוגי אתרוגים שבעודם על העץ נושר מהם הפיטם והם כשרים). יש לבדוק שאין חזזית (צורת אבעבועות) על האתרוג, וכן שלא יהיו עליו נקודות שחורות. בכל מקרה של ספק יש להתייעץ עם רב מומחה. שיעור גודלו של האתרוג הוא לפחות "כביצה" (כשתי קופסאות גפרורים).

אתרוג מהודר הוא:

- נקי מכתמים,
- בנוי כמגדל (כלומר, שבתחתיתו הוא רחב ונעשה צר בהדרגה לכיוון ראש האתרוג)
- הפיטם שבראש האתרוג מכוון כנגד העוקץ שלמטה.

2. לולב

- יש לשים לב, שהלולב יהיה **ישר ולא כפוף**.
- על הלולב להיות **לח וירוק**, ללא יובש בשדרתו או בעליו.
- יש לבדוק שהלולב **לא יהיה קטום**.
- העלה הכפול העליון שבראש הלולב נקרא **תיומת**. על התיומת להיות **סגורה**. בכל מקרה שנפרדו עלי התיומת זה מזה - יש להתייעץ עם רב מומחה.
- אורך שדרתו של הלולב צריך להיות לפחות **ארבעה טפחים** (כ-40 ס"מ) מלבד העלים שבראשו.

3. הדס

- שיעור אורכו של ענף ההדס, מלבד העלים שבראשו, צריך להיות **שלושה טפחים** (כ-29 ס"מ).
- יש להקפיד שלפחות **רוב שיעורו של ההדס יהיה "משולש"**, כלומר: שיצאו מההדס קבוצות של שלושה, שלושה עלים מאותו גובה.
- יש לבדוק שההדס **לא יהיה יבש** (במיוחד יש לשים לב שהעלים העליונים לא יתייבשו), ושראשו לא יהיה **קטום**.
- במקרה של נשירת עלים רבים מההדס - יש להתייעץ עם רב מומחה.

4. ערבה

- שיעור אורכו של ענף הערבה, מלבד העלים שבראשו, צריך להיות **שלושה טפחים** (כ-29 ס"מ).
- יש להקפיד שהערבה **לא תהיה יבשה**, ושראש הערבה אינו **קטום**.
- יש להקפיד **שלא ינשרו** רוב העלים.
- בדרך כלל הערבה מתייבשת במהלך חג הסוכות ויש צורך להחליף אותה בערבה חדשה ורעננה.

1. מצוות נטילת ארבעה מינים

1. כיצד אוגדים את ארבעה המינים

אוגדים (מחברים) את הלולב יחד עם שלושה הדסים מימין ללולב, ושתי ערבות משמאלו (יש קהילות הנוהגות לאגוד הדסים רבים מסביב ללולב). השדרה של הלולב צריכה להיות גבוהה לפחות בטפח מעל ההדסים והערבות. את ההדסים יש לקשור ללולב באופן שהם יהיו גבוהים יותר מהערבות.

2. אופן קיום המצווה

את מצוות נטילת ארבעה המינים מקיימים בכל יום מימי חג הסוכות (מלבד שבת). מברכים על ארבעת המינים פעם אחת בכל יום.

זמן קיום המצווה הוא ביום, ולא בלילה. אסור לאכול לפני שמקיימים את מצוות נטילת לולב.

בשעת קיום המצווה עומדים ומחזיקים את הלולב עם ההדסים והערבות ביד ימין כשההדסים מימין הלולב, ואת האתרוג ביד שמאל, כשהם צמודים זה לזה. ומברכים: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב". ביום הראשון מברכים גם את ברכת "שהחיינו".

3. הנענועים

מנענעים את ארבעת המינים לאחר ברכת "על נטילת לולב" וכן בעת אמירת ה"הלל" בפסוקים: "הודו לה' כי טוב" ו"אנא ה' הושיעה נא". הנענועים הם לארבע רוחות השמיים, למעלה ולמטה.

2. תפילות בחג הראשון של סוכות

התפילות ביום הראשון של חג הסוכות

ביום הראשון של סוכות מתפללים בתפילות ערבית, שחרית ומנחה תפילת עמידה הכוללת שבע ברכות. הברכה האמצעית עוסקת בחג הסוכות ומסתיימת במילים: "ברוך... מקדש ישראל והזמנים".

בשחרית, לאחר תפילת העמידה, אומרים את ה"הלל". במשך כל ימי הסוכות אומרים "הלל שלם" ללא דילוג (שלא כבראש חודש בו מדלגים על שני קטעים בהלל).

כאמור לעיל, בשעת אמירת ההלל אוחדים את ארבעת המינים ומנענעים אותם במילים "הודו לה'..." וב"אנא ה' הושיעה נא". אסור להפסיק בדיבור באמצע אמירת ההלל.

לאחר ההלל פותחים את ארון הקודש. מוציאים ספר תורה ועומדים איתו בבימה, ואומרים פיוטים מיוחדים הנקראים "הושענות". שם זה נובע מהמילים "הושע נא", עליהן חוזרים

במהלך אמירת ההושענות. בפיוטים אלו אנו מבקשים מה' שיושיענו מכל צרותינו. בכל יום אומרים פיוט הושענות אחר.

כל מי שיש לו ארבעה מינים אוחד אותם בידיו ומקיף איתם, יחד עם הציבור, את הבימה. הקפה זו היא זכר למקדש שבו היו מקיפים, בימי חג הסוכות, את המזבח. לאחר גמר ההושענות מוציאים שני ספרי תורה: בספר הראשון קוראים את הפרשה העוסקת במועדים (ויקרא כ"ג), ובספר השני קוראים את קרבן מוסף של החג (במדבר כ"ט). לאחר מכן מתפללים תפילת מוסף ומזכירים בה את קרבנות החג.

ח. חול המועד

ששת הימים שבין התאריכים ט"ז-כ"א בתשרי הם ימי חול המועד סוכות. מצווה לשמוח בימי חול המועד ולכבד אותם בבגדים נאים ונקיים, בסעודות ועוד. ימי חול המועד מיועדים ללימוד תורה ולהתעלות רוחנית. חלק מהמלאכות אסורות בימים אלו. האדם צריך להשתדל שלא לעבוד בימים אלו. - בכל ימי חול המועד אומרים "אלוקינו ואלוקי אבותינו יעלה ויבוא" בכל התפילות (מלבד מוסף). בבוקר נוטלים לולב, אומרים "הלל שלם", קוראים בתורה את קרבנות החג ומתפללים תפילת מוסף.

ט. הושענא רבה - היום האחרון של חול המועד סוכות

כ"א בתשרי הוא היום האחרון של חול המועד סוכות, והוא נקרא "הושענא רבה". ביום זה, בזמן שבית המקדש היה קיים, היו מקיפים את המזבח עם ערבות שבע פעמים (משנה סוכה פרק ד משנה ה).

יום זה נחשב כסיומם של הימים הנוראים והוא גמר חתימת גזר הדין של האדם במשפטו של הקב"ה. נוהגים לעשות "סדרותיקון ליל הושענא רבה" - ללמוד תורה במשך הלילה, כדי שנזכה ל"חתימה טובה".

בתפילת שחרית, אומרים "הלל שלם". לאחר מכן מביאים את כל ספרי התורה ומסובבים את הבימה עם ארבעת המינים שבע פעמים תוך אמירת פיוטי "הושענא" רבים (וזוה מקור שמו של היום).

אחר כך לוקחים ביד חמישה ענפי ערבות הקשורים יחדיו ואומרים מספר פיוטים הקשורים לבקשת גשם וגאולה. לבסוף חובטים את הערבה חמש פעמים על הקרקע. בהמשך קוראים בתורה ומתפללים מוסף (כמו בשאר ימי חול המועד).

פרק כ"ה - שמיני עצרת ושמחת תורה

א. מבוא

לאחר שבעת ימי חג הסוכות, היום השמיני, כ"ב בתשרי הוא יום טוב ששמו: "שמיני עצרת". "ביום השמיני מקרא קודש יהיה לכם... עצרת היא" (ויקרא כ"ג, ל"ו). שמיני עצרת הוא גם חג "שמחת תורה".

שמיני עצרת, הוא סמוך לחג הסוכות, אך הוא חג בפני עצמו:
- אין יושבים בו בסוכה, ואין נוטלים בו את ארבעת המינים.
- בשמיני עצרת מברכים את ברכת "שהחיינו".
שמיני עצרת הינו יום טוב וחלים עליו דיני איסור מלאכה ושאר הלכות יום טוב.

ב. סיום המחזור השנתי של הקריאה בתורה

מידי שבת קוראים בבית הכנסת את פרשת השבוע. את הפרשה האחרונה שבספר דברים, פרשת "וזאת הברכה", קוראים בשמחת תורה. ביום זה שמחים על שסיימו לקרוא את כל התורה.

מעלת שמחה זו - גדולה היא, ולכן יש להתאמץ לרקוד ולזמר לכבוד התורה בעת ההקפות, כמו שכתוב על דוד המלך, שהיה מפזז ומכרכר בכל עוז לפני ה' בעת שהעלה את ארון ה' לירושלים (שמואל ב', ו', ט"ז).

ג. סדר תפילות החג

1. תפילת ערבית

מתפללים תפילת עמידה הכוללת שבע ברכות. הברכה האמצעית עוסקת בחג שמיני עצרת ומסתיימת בברכה: "ברוך.. מקדש ישראל והזמנים".
לאחר תפילת העמידה מוציאים את כל ספרי התורה מארון הקודש, מקיפים אתם שבע הקפות סביב הבימה בבית-הכנסת, ומרבים בשמחה לכבודה של תורה. יש הנוהגים לקרוא בתורה בפרשת "וזאת הברכה".

2. תפילת שחרית

ביום שמחת תורה, לאחר תפילת שחרית ואמירת "הלל שלם" מקיימים שוב את מנהג ההקפות כמו בערב. חלק מקהילות בני ספרד מקיימים את מנהג ההקפות לאחר תפילת מנחה.

אחר כך מוציאים שלושה ספרי תורה:

בספר התורה הראשון קוראים את פרשת "וזאת הברכה". נוהגים שכל

המתפללים נקראים בזה אחר זה לעלות לתורה. כדי שכל המתפללים יעלו לתורה, חוזרים וקוראים מספר פעמים מתחילת הפרשה עד המילים "מעונה א-להי קדם". כמו כן, נוהגים שקוראים לכל הנערים (הילדים הקטנים) לתורה. עלייה זו נקראת "**כל הנערים**". העולה לתורה שמסיים את התורה נקרא "**חתן תורה**".

בספר התורה השני קוראים את תחילת פרשת "**בראשית**" והעולה להתחלת התורה נקרא "**חתן בראשית**".
בספר התורה השלישי קוראים את **קרבנות החג**.

3. תפילת גשם

שליח הצבור אומר בתפילת מוסף את "**תיקון תפילת הגשם**". בתפילה זו משבחים את ה' על גבורתו בהורדת גשמים ומתפללים שיוריד גשמים רבים בעונת החורף. מכאן ועד חג הפסח אומרים בתפילה: "**משיב הרוח ומוריד הגשם**".

ד. הקפות שניות

במוצאי שמחת תורה נוהגים לערוך "**הקפות שניות**" עם ספרי תורה בשירה וריקודים. ה"הקפות" נערכות במרכזי הערים בליווי תזמורת.

פרק כ"ו - חנוכה

א. נס חנוכה

שמונת ימי החנוכה מתחילים בכ"ה בכסלו. החג הוא זכר **לניצחון החשמונאים** על היוונים בימי בית המקדש שני וזכר **לנס פך השמן** שהספיק לשמונה ימים. יש מספר מקורות לשם "חנוכה":

- **על שם חנוכת המזבח** ובית המקדש בידי החשמונאים שהייתה בימים אלו.
- **חנו כ"ה** - ביום כ"ה בכסלו חנו (ניצלו ונצחו) החשמונאים בעזרת ה' את אויביהם.

ב. תפילות החג

1. על הניסים

בכל התפילות בתפילת העמידה (בברכת "מודים") מוסיפים את התפילה "**על הניסים... בימי מתתיהו...**". בתפילת "על הניסים" אנו מודים לה' ומהללים אותו על תשועתו בימי גזירות היוונים.
בברכת המזון מוסיפים את "על הניסים" בברכת הארץ ("נודה לך...").

2. הקריאה בתורה

בתפילת שחרית אומרים "הלל שלם" וקוראים בתורה בפרשת "חנוכת המזבח", על הקרבנות שהנשיאים הקריבו בחנוכת המזבח במדבר (במדבר פרק ז'). קוראים פרשה זו כי מלאכת המשכן במדבר סיני הסתיימה גם היא בכ"ה בכסלו.

בין מנחה לערבית מדליקים נרות בברכה בבית הכנסת.

בשבת חנוכה מוציאים שני ספרי תורה:

- בספר התורה הראשון קוראים את פרשת השבוע.

- בספר התורה השני קוראים את קרבן הנשיא של אותו היום (לדוגמה, ביום

השני של חנוכה קוראים בתורה "ביום השני...").

ג. הדלקת נרות חנוכה

בשמונת ימי חנוכה מדליקים נרות, זכר לגנס פך השמן. בעת ההדלקה **מכנסים את כל בני המשפחה**, כדי לפרסם את הגנס.

ביום הראשון מדליקים נר אחד ובכל יום **מוסיפים** נר נוסף, עד היום השמיני בו מדליקים שמונה נרות (בלשון ההלכה "מוסיף והולך").

בני קהילות אשכנז נוהגים **שכל אחד מבני המשפחה מדליק נרות לעצמו** (מלבד האישה שיוצאת ידי חובה בהדלקת הנרות של בעלה). כל אחד מבני הבית מניח את נרותיו במקום נפרד, כדי שמספר הנרות שמדליק כל אחד יהיה ניכר. בני קהילות ספרד נוהגים **שרק ראש המשפחה** מדליק עבור כל בני המשפחה.

לפני ההדלקה מברכים שתי ברכות:

- "ברוך אתה ה'... להדליק נר (של) חנוכה".

- "ברוך אתה ה'... שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה".

- ביום הראשון מוסיפים גם את ברכת "שהחיינו".

לאחר הדלקת הנרות שרים פזמונים הקשורים להדלקה ולחסדי ה' על עמו: "הנרות הללו", "מעוז צור", ויש האומרים את המזמור: "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהלים פרק ל').

ד. הנרות והשמנים

את הנרות ראוי להדליק **בשמן זית**, שבו נעשה הגנס בבית המקדש, אך גם שאר סוגי הנרות והשמנים כשרים להדלקה.

הנרות או פתילות השמן צריכים להיות **בשורה שווה ולא בעיגול**. בין נר לנר צריך להיות רווח ברוחב **אצבע** לפחות.

מדליקים נר נוסף הגבוה משאר הנרות והוא הנקרא "שְׁמֵשׁ".

אסור להשתמש בנרות חנוכה. ולכן יש צורך בשְׁמֵשׁ כדי שאם בכל זאת נטעה ונשתמש באור הנרות, ייחשב שהשתמשנו באורו של השְׁמֵשׁ.

ה. מקום ההדלקה

כדי לפרסם את הנס, יש מספר מקומות בהם ניתן להדליק את הנרות:

1. המקום הטוב ביותר הוא **בפתח הבית הפונה לרחוב**.
 2. אם אין פתח הפונה לרחוב, מדליקים את הנרות **בחלון הנראה מרשות הרבים**.
 3. אם החלון גבוה **מעשרים אמה** (כעשרה מטרים) ואנשים העוברים ברחוב לא יראו את הנרות, מדליקים אותם **בחדר המדרגות ליד דלת הכניסה לבית**. שמים את הנרות בצד שמאל של הכניסה, מול המזוזה הקבועה בצד ימין.
- יש להדליק את הנרות **במקומם הראוי** ולא להדליק אותם בפנים ואחר להוציא אותם החוצה.

ו. זמן ההדלקה

יש הנוהגים להדליק את נרות חנוכה **בזמן שקיעת השמש** ויש המדליקים **בשעת צאת הכוכבים**. אם לא הדליקו בשעה זו, ניתן להדליק לאחר מכן בלילה, כל זמן שבני הבית ערים כדי שהם יהיו נוכחים בהדלקת הנרות.

יש צורך לשים נרות שידלקו לפחות **חצי שעה לאחר צאת הכוכבים**. לכן, **בליל שבת** שמדליקים את נרות החנוכה לפני שמדליקים את נרות השבת לפני השקיעה, יש להקפיד לשים נרות שדולקים זמן רב יותר.

ז. מנהגים בחנוכה

אחד הניסים הקשורים לחנוכה הוא המעשה של יהודית, שהרגה את הולופורנס הרשע, שר צבא יוון. היא האכילה אותו בגבינה כדי שיהיה צמא, ישתכר ויירדם. לאחר שנרדם, היא כרתה את ראשו. בעקבות כך, כל צבאו ברח והייתה תשועה גדולה לישראל. זכר למעשה זה עם ישראל קיבל על עצמו מנהגים מיוחדים:

1. **נשים נוהגות שלא לעשות מלאכה** במחצית השעה שבה דולקים הנרות. דווקא הנשים נוהגות כך משום שהנס נעשה על ידי אישה.
2. אוכלים בחנוכה **מאכלי חלב** משום שהנס נעשה על ידי מאכלי חלב.

פרק כ"ז - חודש אדר

א. משנכנס אדר

"משנכנס אדר **מרבית בשמחה**". החודש כולו עומד בסימן הנס הגדול שנעשה ליהודים בימי מרדכי ואסתר. באותו דור כל עם ישראל היה נתון בסכנת השמדה בגלל גזירת המן. ה' הצילם מיד אויב והפך את צערם לששון ולשמחה.

ב. ארבע פרשות

1. "מפטיר" בארבע פרשות

בשבתות של חודש אדר קוראים בתורה, לאחר קריאת פרשת השבוע, קוראים "מפטיר" **ארבע פרשות מיוחדות: שקלים, זכור, פרה והחודש** העוסקות בעניינים שונים, כפי שיתבאר להלן.

בארבע השבתות הללו מוציאים **שני ספרי תורה:**

בספר התורה הראשון קוראים את **פרשת השבוע** ובשני את **אחת מארבע הפרשות.**

אם באותה שבת חל **ראש חודש** (ראש חודש אדר שיכול לחול בשבת פרשת שקלים או ראש חודש ניסן שיכול לחול בשבת פרשת החודש), מוציאים **שלושה ספרי תורה:**

בספר התורה הראשון קוראים את **פרשת השבוע**, בספר התורה השני קוראים את הקריאה של **ראש חודש**, ובספר התורה השלישי את **אחת מארבע הפרשות.**

2. פרשת שקלים

את "**פרשת שקלים**" (שמות ל', י"א-ט"ז), קוראים **בשבת שלפני ראש חודש אדר** (או בראש חודש אדר עצמו, אם הוא חל בשבת). בחודש אדר היו **מכריזים על השקלים** ומודיעים שעל כל אדם להביא מחצית שקל לבית המקדש. בכסף זה השתמשו לקניית קרבנות הציבור, שהקריבו בבית המקדש (לדוגמה: קורבן התמיד). זכר לכך קוראים את פרשת שקלים העוסקת בעניין זה.

לאחר קריאת התורה קוראים את הפטרה את הפסוקים "**ויזכרות יהודע...**" (מלכים ב' י"א-י"ב) העוסקים בנדבת העם לשיפוץ בית המקדש בימי המלך יואש.

3. פרשת זכור

את "**פרשת זכור**" (דברים כ"ה, יז-יט), קוראים **בשבת שלפני פורים**. תוכנה הוא הציווי למחות את זכר עמלק.

מצווה מן התורה לשמוע את פרשת זכור. לדעת פוסקים רבים גם נשים חייבות לשמוע קריאה זו.

הפטרת פרשת זכור היא: "**פקדתי את אשר עשה עמלק**" (שמואל א' ט"ו) העוסקת במלחמת שאול בעמלק. הסיבה לקריאה היא שהמן הוא מזרע עמלק.

4. פרשת פרה

את "פרשת פרה" (במדבר י"ט, א-כב) קוראים באחת השבתות לאחר פורים לקראת חג הפסח. היא עוסקת בטהרה מטומאת מת על ידי אפר פרה אדומה. בזמן שבית המקדש היה קיים, הייתה קיימת חובה להיטהר לפני העלייה לרגל למקדש. לכן, קוראים פרשה זו, העוסקת בטהרה, כאשר חג הפסח מתקרב. הפטרת פרשת פרה היא: "וזרקתי עליהם מים טהורים..." (יחזקאל פרק ל"ו) העוסקת בגאולת ישראל והסיוע שייתן ה' לעם להיטהר מהחטאים ולחזור בתשובה. יש פוסקים הסוברים שגם חיוב קריאת פרשת פרה הוא מן התורה.

5. פרשת החודש

את "פרשת החודש" (שמות י"ב, א-כ), קוראים בשבת הסמוכה לראש חודש ניסן (אם ראש חודש ניסן חל בשבת קוראים אותה בראש חודש עצמו). בפרשה זו נאמר שחודש ניסן הוא החודש הראשון בשנה ומפורטים בה דיני קרבן הפסח. קוראים פרשה זו כהכנה לקראת הקרבת קרבן הפסח וחגיגת חג הפסח. הפטרת פרשת החודש היא: "בראשון באחד לחודש..." (יחזקאל פרק מ"ה) המדברת על חג הפסח שיהיה לעתיד לבוא.

ג. תענית אסתר

י"ג באדר, יום לפני פורים, נקרא "תענית אסתר". הצום הוא זכר לשלושת הימים בהם צמו בני ישראל בימי מרדכי ואסתר. ביום זה צמים מהבוקר עד הערב. אם י"ג באדר חל בשבת, צמים ביום חמישי שלפניו.

ד. זכר למחצית השקל

בזמן שבית המקדש היה קיים, היו כל ישראל תורמים מחצית שקל לצורך קניית קרבנות הציבור לבית המקדש (כפי שהזכרנו ב"פרשת שקלים"). כיום תורמים כסף "זכר למחצית השקל" ולאחר מכן, מחלקים אותו לעניים. את הכסף תורמים בבית הכנסת בתענית אסתר לפני תפילת מנחה או בליל פורים לפני קריאת המגילה.

פרק כ"ח - פורים

א. השם "פורים"

מקורו של השם "פורים" נובע מהמילה "פור" שהוא הגורל שהטיל המן, כדי לקבוע את החודש שבו הוא יבצע את השמדת היהודים. ה' בחסדו הגדול הציל את עמו והפך את הצרה לישועה גדולה.

ב. פורים ו"שושן פורים" - פורים דמוקפין

בימי מרדכי ואסתר, היהודים בכל מלכות אחשוורוש נלחמו באויבים ביום י"ג אדר ועשו פורים ביום י"ד אדר. היהודים שבשושן הבירה, שהייתה עיר מוקפת חומה, נלחמו באויבים גם ביום י"ד אדר ועשו פורים ביום ט"ו אדר. לכן נקבע:

ברוב המקומות יש לחגוג את פורים ביום י"ד אדר.

בשושן הבירה שם היה הנס, **ובערים מוקפות חומה מימי יהושע בן נון** יש לחגוג את פורים ביום **ט"ו אדר**. כיום רק **בירושלים** חוגגים פורים בט"ו אדר מפני שזו העיר היחידה שידוע בוודאות שהייתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון.

ג. מצוות חג הפורים

1. מקרא מגילה

קוראים את מגילת אסתר פעמיים, **פעם בלילה ופעם וביום**. הקריאה היא מתוך מגילה הכתובה על קלף (כמו ספר תורה).

גם **נשים חייבות** לשמוע את קריאת המגילה ולקיים את שאר מצוות הפורים, משום ש"אף הן היו בכלל הנס" - גזירת המן להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים כללה גם את הנשים.

חייבים לשמוע את קריאת המגילה, בלי להחסיר **אפילו מילה אחת**. אם השומע לא שמע כמה מילים מפי הקורא מהמגילה הכשרה, עליו לקרוא אותן מיד לעצמו מהספר שלפניו או בעל פה. **אסור לדבר** בשעת קריאת המגילה.

2. ברכות המגילה:

לפני הקריאה מברכים שלוש ברכות:

- "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם ... **על מקרא מגילה**,"

- "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם **שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה**"

- ברכת **"שהחיינו"**. יש לכונן בה גם על שאר מצוות היום.

בני קהילות ספרד מברכים "שהחיינו" רק בלילה ולא ביום.

לאחר הקריאה בציבור (במנין) מברכים: "ברוך אתה ה'... **הרב את ריבנו**."

בני קהילות ספרד אומרים אח"כ שלוש פעמים: "ארור המן, ברוך מרדכי, ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים הרשעים שונאי ה', ברוכים כל הצדיקים המאמינים בה', וגם חרבונה זכור לטוב". בני קהילות אשכנז שרים את הפיוט **"שושנת יעקב"**.

3. "על הניסים" וקריאת התורה

בתפילת שמונה עשרה, בערבית, שחרית ומנחה, בברכת "מודים" מוסיפים את הקטע **"על הניסים... בימי מרדכי ואסתר"**. גם בברכת המזון מוסיפים "על הניסים".

בתפילת שחרית, לפני קריאת מגילת אסתר, קוראים בתורה את פרשת "ויבוא עמלק" (שמות י"ז, ח-טז) משום שהמן היה מזרע עמלק. אין אומרים הלל בפורים.

4. משלוח מנות

מצווה לשלוח בפורים **מנות איש לרעהו**. מצווה זו מרבה את האחוה והשלום בין האנשים. יש לשלוח לפחות **שני סוגי מאכל הראויים לאכילה** ללא צורך בבישול נוסף, לאיש אחד. מצווה זו יש לקיים **ביום** ולא בלילה.

5. מתנות לאביונים

מצווה לתת בפורים מתנות לאביונים. נותנים לפחות **שתי מתנות לשני אביונים** (מתנה אחת לכל עני). את מצוות מתנות לאביונים אפשר לקיים **בכסף או במאכלים**. גם מצווה זו יש לקיים **ביום** ולא בלילה.

6. סעודת פורים

מצווה לאכול בפורים בשעות **היום** (ולא בלילה) את "סעודת הפורים". נהוג לערוך את הסעודה לאחר תפילת מנחה, אך יקפיד שרוב הסעודה תהיה ביום לפני שיחשיך. גם כאשר הסעודה נמשכה לתוך הלילה, יאמר "**על הניסים**" בברכת המזון. בסעודת פורים מרבים **בשמחה ובשתיית יין**, כפי שאמרו חז"ל: "חייב איניש לבסומי בפוריא (חייב אדם להתבשם על ידי שתיית יין בפורים) עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן".

טוב לעסוק מעט **בתורה** לפני שיתחיל בסעודה. על הפסוק במגילת אסתר: "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", דורשים חז"ל: "אורה - זו תורה". השמחה לא נועדה להוללות אלא **להתקרבות לה' ולמצותיו**.

פרק כ"ט - חודש ניסן וערב פסח

א. קמחא דפסחא

מנהג קדום מזמן הגמרא, לדאוג שתהיינה **מצות לעניים** לצורך חג הפסח. מנהג זה נקרא: "**קמחא דפסחא**" (קמח לפסח). יש לתרום כסף לצדקה לצורך קניית צרכי חג לעניים.

ב. שבת הגדול

- השבת שלפני חג הפסח נקראת "שבת הגדול". יש לכך מספר טעמים:
- מפני **הנס הגדול** שנעשה בה. בשבת שלפני היציאה ממצרים לקחו בני ישראל שה לקרבן הפסח, ואף על פי שהשה היה האליל של מצרים, המצרים לא פגעו בהם.
 - בשבת זו קוראים בהפטרה את דברי מלאכי, אחרון הנביאים: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' **הגדול** והנורא" (מלאכי פרק ג').
 - בשבת זו דורש הרב (**גדול העיר**) בהלכות פסח.

ג. בדיקת חמץ

בתחילת **ליל י"ד בניסן** (לילה לפני ליל הסדר), מיד לאחר צאת הכוכבים בודקים את החמץ. אין לעשות מלאכה וכן אין לאכול עד לאחר בדיקת החמץ. הבדיקה נעשית לאור נר יחידי ולא לאורה של אבוקה או של מספר נרות המחוברים ביחד. זאת, כדי שיוכל, בלי חשש, להכניס את הנר לכל מקום בבית. לפני הבדיקה מברכים: "ברוך אתה ה' .. על ביעור חמץ". נוסח הברכה על הבדיקה הוא "על ביעור חמץ", כי מטרת הבדיקה ותכליתה בביעור החמץ מהבית. מיד לאחר הברכה בודקים היטב לאור הנר, את כל המקומות שעלול להימצא בהם חמץ. יש לבדוק גם את המכונות, המשרד, החנות וכדומה (במקום שיש סכנת שריפה יבדוק לאור פנס).

ההליכה ממקום למקום אינה נחשבת כהפסק. לכן מברכים פעם אחת בלבד. יש הנוהגים להניח בבית, לפני הבדיקה, עשרה פתיתי לחם ולאוספם בשעת הבדיקה. אין להסתפק באיסוף פתיתי הלחם בלבד, אלא יש לבדוק היטב את כל הבית. לאחר הבדיקה מבטלים את החמץ שאינו ידוע לנו ואומרים: "כל חמץ ושאר שנמצא ברשותי, שלא ראיתיו ושלא ביערתיו יבטל ויהיה הפקר כעפר הארץ".

ד. ביעור חמץ

בי"ד בניסן בבוקר מותר לאכול חמץ רק עד סוף השעה הרביעית הזמנית מתחילת היום (קרוב לשעה 9 בבוקר). בבוקר יום זה, שורפים את החמץ שנשאר ברשותנו. לאחר השריפה מבטלים את כל החמץ (הידוע לנו וגם שאינו ידוע לנו) ואומרים: "כל חמץ ושאר שנמצא ברשותי ושראיתיו ושלא ביערתיו, יבטל ויהיה הפקר כעפר הארץ". יש לשרוף את החמץ עד סוף השעה החמישית (קרוב לשעה 10:15 בבוקר).

ה. מכירת חמץ לגוי

אדם שיש ברשותו חמץ רב או תערובת חמץ, וכן בעלי חנויות ומפעלים, יכולים **למכור את החמץ לגוי** למשך חג הפסח. עושים זאת על ידי מינוי הרב **לשליח** למכור לגוי את החמץ שלנו.

חשוב להקפיד על העניינים הבאים:

- **אין למכור כלי חמץ** אלא מוצרי מזון בלבד.
- את החמץ המכור יש **לרכז ולסגור** לכל ימי חג הפסח.
- מוכרים את החמץ בימים שלפני חג הפסח. לאחר **סוף השעה החמישית** ביום י"ד ניסן אין יותר אפשרות למכור את החמץ.

ו. תענית בכורות

בערב פסח (י"ד בניסן) ביום, חלה תענית בכורות. תענית זו היא **לזכר הנס** שנעשה בזמן מכת בכורות בה נהרגו בכורי מצרים ולבכורי ישראל לא אירע דבר. הבכורים יכולים להשתתף **בסעודת מצווה** ולאחריה לאכול במשך היום, נוהגים לערוך בבתי הכנסת **סיום** מסכת מהתלמוד לאחר תפילת שחרית, ולאחר מכן לערוך "סעודת מצווה".

ז. איסור אכילת מצה בערב פסח

אין אוכלים מצה בערב פסח (י"ד בניסן) במשך **כל היום**, כדי שמצוות אכילת מצה בליל הסדר, תהיה חביבה עלינו.

פרק ל' - איסור חמץ בפסח

א. מהות האיסור

נצטוונו בתורה **שלא לאכול חמץ** במשך כל חג הפסח **ולא ליהנות** ממנו (למשל: אסור להאכיל כלב בחמץ). כמו כן, **אסור שהוא ימצא ברשותו** (שנהייה הבעלים של החמץ). על כך נאמר בתורה: "לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך" (שמות י"ג, ז'). קמח **מחמשת מיני דגן** (חיטה, שעורה, שיפון, שיבולת-שועל וכוסמין) שבא במגע עם מים נעשה חמץ **תוך שמונה עשרה דקות**, אם הוא לא נאפה בתוך זמן זה.

ב. מוצרי מזון

לחם, עוגות, ביסקוויטים, ופלים, גביעי גלידה העשויים מקמח, אטריות, שקדי מרק, בירה וכדומה הינם **חמץ גמור**, כי הם נעשים מתבואה שהחמיצה. בנוסף, במוצרים רבים מאוד, אף אלו שאינם חמץ גמור, מעורב חמץ. לכן, יש לקנות לפסח אך ורק מוצרים עם **חותמת**

מטעם הרבנות או מטעם גוף מוכר וידוע המעניק תעודות כשרות, המעידה שהם כשרים לפסח (אין להסתפק בתווית או בחותמת סתמית: "כשר לפסח"). בני קהילות אשכנז נוהגים **שלא לאכול בפסח אורז וקטניות**, כגון: חמוס, גרעיני חמניה, ועוד. גם חלק מבני קהילות ספרד נזהרים בפסח מאכילת אורז. הנוהגים לאכול קטניות בפסח ייקנו אך ורק מאכלי קטניות שיש להן הכשר לפסח.

ג. הכשרת כלים לפסח

אסור להשתמש בפסח **בכלי אוכל** (כגון: צלחות, סירים, סכו"ם, כוסות ועוד) שהשתמשו בהם במשך השנה למאכלי חמץ. הסיבה היא שדפנות הכלים בלעו חמץ והוא עלול להיפלט ולהיבלע באוכל הכשר לפסח.

רצוי להשתמש בימי החג **בכלים** כשרים המיועדים **אך ורק לחג-הפסח**. אם אין אפשרות לעשות זאת, מכשירים את הכלים שמשתמשים בהם במשך השנה. **מטרת ההכשרה** היא לגרום שכל החמץ הבלוע בדפנות הכלים יפלט החוצה. הכלל בהכשרה הוא **"כבולעו כך פולטו"**, זאת אומרת, בדרך שהחמץ נכנס לכלי כך הוא ייצא ממנו.

לכן יש מספר צורות של הכשרת כלים:

- **הגעלה** - כלים שמבשלים בהם באש **עם מים** (כגון: סירי בישול, סכו"ם וכדומה) צריך להגעיל אותם בתוך דוד עם מים רותחים. לפני ההגעלה **מנקים היטב** את הכלים ויש לבדוק שלא נשארו שיירי לכלוך או חלודה בחריצי הכלים. לפני ההגעלה לא משתמשים בכלים במשך 24 שעות.

- **ליבון** - כלים שמשתמשים בהם **על האש ללא מים**, כגון: כלי צלייה, אפייה וכדומה, צריך ללבן אותם באש עד שיצאו מהם ניצוצות כדי להכשירם.
- **השריה** - כלים שמשתמשים בהם בדברים קרים, יש לשים אותם במים למשך **שלוש יממות** ובכל יממה להחליף את המים.

אין אפשרות להכשיר **כלי חרס**.

משטחי השיש והכיורים שבמטבח, הכיריים של הגז, תנורי האפייה, מדיחי הכלים, המיקסרים ועוד טעונים הכשרה לפסח. קיימים ספרי הלכה המפרטים בצורה מדוייקת כיצד להכשיר אותם.

פרק ל"א - חג הפסח

א. ימי חג הפסח

שבעת ימי חג הפסח חלים בין התאריכים ט"ו-כ"א בניסן.

היום הראשון והיום השביעי הם ימים טובים. הימים שביניהם נקראים **"חול המועד פסח"**.

(את דיני חול המועד ונוסח התפילה - ראו בחול המועד סוכות).
פסח הוא אחד **משלושת הרגלים** (פסח, שבועות וסוכות) בהם היו עולים לרגל לבית המקדש.

ב. ליל הסדר

ארבע מצוות מרכזיות יש בלילה חשוב זה:

1. סיפור יציאת מצרים

מצווה **מהתורה** לספר על עבודת הפרך שעבדו אבותינו במצרים, על כך שה' גאל אותם בניסים גדולים ועל היציאה מעבדות לחרות. **מטרות הסיפור** הן:
- להודות לה' על החסדים הגדולים שעשה עם אבותינו ועמנו.
- להשריש בליבנו את האמונה בהשגחתו הפרטית של ה' בעולם.
- לקבוע בליבנו את הידיעה שה' בחר בעם ישראל להיות לו לעם סגולה.
באמירת **ההגדה של פסח** מקיימים את מצוות "סיפור יציאת מצרים", ו"**כל המרבה לספר ביציאת מצרים - הרי זה משובח**".

בליל הסדר מושם דגש רב על הסבר נושאים אלו **לילדים**, כדי להקנות להם את ערכי האמונה והמצוות. מחלקים להם אגוזים וכדומה כדי שהם יתעוררו וישימו לב לכל השינויים והמנהגים של ליל הסדר וישאלו שאלות ("**מה נשתנה**") ויקשיבו לסיפור יציאת מצרים.

2. אכילת מצה

מצווה **מהתורה** על כל אחד לאכול בלילה הראשון של פסח "**כזית מצה**". שיעור "**כזית**" לעניין אכילת מצה הוא כשלושת רבעי **מצת מכונה**.
למצוות אכילת מצה יש לאכול **מצה שמורה** (מצה ששמרו עליה לפסח מרגע הקצירה). רבים אוכלים בליל הסדר **מצות יד**.
לפני אכילת המצה נוטלים ידיים ומברכים, מלבד ברכות "**על נטילת ידיים**" ו"**המוציא לחם מן הארץ**", ברכה על אכילת המצה: "ברוך אתה ה'... **על אכילת מצה**". יש לאכול את "כזית" המצה בתוך פרק זמן של "**אכילת פָּרֶס**" (כ-4 דקות).

3. אכילת מרור

זכר לעבודת הפרך, שבה מיררו המצרים את חייהם של בני ישראל במצרים, אוכלים "**כזית**" מרור. לקיום מצוות מרור אוכלים **חסה** או חזרת. כיוון שקשה מאד לבדוק את עלי החסה מתולעים, מומלץ לקנות "**חסה ללא חרקים**".

את המרור מטבילים לפני האכילה **בחרוסת**, שהיא זכר לטיט אתו עבדו בני ישראל במצרים. מכינים חרוסת מפירות שעם ישראל נמשל בהם, כגון: תפוחים, תאנים, אגוזים, תמרים, ושופכים לתערובת מעט יין אדום. לפני האכילה מברכים: "ברוך אתה ה'... על אכילת מרור". שיעור כזית הוא כ-2 עלי חסה בינוניים. בזמן שביית המקדש היה קיים- הייתה קיימת מצווה מהתורה לאכול את המרור עם קרבן הפסח. בימינו, כשאין קרבן פסח, מצוות אכילת מרור היא **מדרבנן**.

4. ארבע כוסות

במהלך אמירת ההגדה בליל הסדר שותים ארבע כוסות יין (רצוי יין אדום), כנגד ארבע לשונות גאולה שנכתבו בתורה: "והוצאתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים" (שמות ו, ו-ז) על כל אחת מארבע הכוסות להכיל לפחות "רביעית" יין (מעט יותר מחצי כוס פלסטיק חד פעמית). מצווה זו היא **מדרבנן**.

5. עניינים נוספים בליל הסדר

כרפס

לאחר הקידוש ושתיית הכוס ראשונה, נוטלים את הידיים במים ואין מברכים את ברכת "על נטילת ידיים". אחר כך טובלים פחות מ"כזית" כרפס (או ירק אחר) במי מלח (או בחומץ), מברכים את ברכת "בורא פרי האדמה" ואוכלים.

כורך

לאחר אכילת מצה ומרור כל אחד בפני עצמו, לוקחים "כזית" מהמצה ו"כזית" מהמרור ואוכלים אותם יחד.

אפיקומן

בסיום סעודת החג אוכלים "כזית" מצה הנקראת "אפיקומן". אוכלים "אפיקומן" זכר לקרבן פסח שהקריבו ב בית המקדש. קרבן הפסח היה נאכל בלילה זה, לאחר סיום אכילת שאר קרבנות החג, ואף אנו אוכלים מצה זו לאחר הסעודה.

יש לסיים את אכילת האפיקומן לפני חצות הלילה.
לאחר אכילת האפיקומן אין לאכול שום דבר.

הסבה

את מצוות הסדר: שתיית ארבע כוסות יין ואכילת המצה, הכורך והאפיקומן, שהם זכר ליציאה מעבדות לחרות, מקיימים בהסיבה, כאשר נשענים על **צד שמאל**. כך נהגו בני חורין לאכול בתקופות קדומות (את המרור, שהוא זכר לשעבוד, אוכלים בלי הסבה).

קערת ליל הסדר

מכינים קערה מיוחדת לליל הסדר שבה מונחים:

זרוע צלויה - זכר לקרבן פסח.

ביצה קשה - זכר לקרבן חגיגה.

כרפס - ירק שברכתו "בורא פרי האדמה" (סלרי, תפוח אדמה).

מרור - חסה.

חרוסת - תערובת של תפוחים, תאנים, תמרים, אגוזים ומעט יין אדום.

שלוש מצות

סידור הקערה מופיע בהגדות של פסח

ג. תפילות החג

1. ערבית, שחרית ומנחה

בליל הסדר אומרים "הלל שלם" גם בתפילת ערבית. תפילת שחרית ביום הראשון של פסח כוללת את תפילת העמידה ובה שבע ברכות, הלל שלם והוצאת שני ספרים לקריאה בתורה.

2. תפילת טל

בתפילת מוסף ביום הראשון של פסח שליח הצבור אומר את "תפילת הטל". בתפילה זו משבחים את ה' על גבורתו בהורדת טל ומתפללים שהטל יהיה לברכה. מכאן ועד שמחת תורה אומרים בברכה השנייה של שמונה עשרה "מוריד הטל".

ד. שביעי של פסח

היום השביעי של פסח, כ"א בניסן הוא יום טוב. בהדלקת הנרות ובקידוש בליל שביעי של פסח אין מברכים "שהחיינו", כי יום זה הוא

המשכו של חג הפסח וכבר ברכו "שהחיינו" בתחילת החג.
 בכ"א בניסן היה נס "**קריעת ים סוף**". הקריאה בתורה בשביעי של פסח היא פרשת קריעת
 ים-סוף ושירת הים (שמות פרקים י"ד-ט"ו).
 ביום זה (ובחול המועד פסח) אומרים "**חצי הלל**" (כמו בראש חודש).

ה. חמץ שעבר עליו הפסח

חמץ שעבר עליו הפסח הוא חמץ שבזמן חג הפסח **היה של יהודי** ולא נמכר לגוי. חמץ זה
אסור באכילה ובהנאה לעולם. לכן יש להקפיד, לאחר חג הפסח, לקנות מזון רק בחנות
 שיש לה "**תעודת מכירת חמץ**" מטעם הרבנות.

פרק ל"ב - ספירת העומר

א. מצוות הספירה

"וספרתם לכם **ממחרת השבת** מיום הביאכם את **עומר** התנופה, **שבע שבתות** תמימות
 תהינה, עד ממחרת השבת השביעית תספרו **חמישים יום**" (ויקרא כ"ג, ט"ו-ט"ז).
 מצווה לספור את הימים החל **מט"ז בניסן** (יום אחרי ליל הסדר) ועד **לחג השבועות**.
 מצווה זו נקראת: "**ספירת העומר**", על שם **קרבת העומר** (מנחה של השעורים הראשונות
 שגדלו בשדות) שהקריבו ב בית המקדש בט"ז בניסן.
 ב"ספר החינוך" (מצוה ש"ו) מובא, שבני ישראל נגאלו ממצרים, כדי שהם יקבלו את התורה
 ויקיימו את מצוותיה. לכן, מונים **מיציאת מצרים - יום החירות הגשמית ועד יום מתן תורה**
- יום החירות הרוחנית. המניין עד ליום מתן תורה מראה עד כמה אנו מצפים למתן תורה.

ב. זמן המצווה והברכה

מקיימים את המצווה בכל ערב **לאחר תפילת ערבית**. אין לספור מבעוד יום, אלא בזמן
 שהוא ודאי לילה.

תחילה **עומדים** ומברכים: "ברוך אתה ה'... **על ספירת העומר**" ואחר-כך מונים את מספר
 הימים והשבועות שחלפו מאז תחילת הספירה הספירה (דוגמא: ע"פ מנהג קהילות ספרד:
"היום תשעה עשר יום לעמר שהם שני שבועות וחמשה ימים". ע"פ מנהג קהילות אשכנז:
"היום תשעה עשר יום שהם שני שבועות וחמשה ימים לעמר").

הזמן שבו סופרים את העומר:

לכתחילה מברכים וסופרים **בתחילת הלילה**.

מי שלא ספר בתחילת הלילה, סופר **במשך הלילה בברכה**.

מי ששכח לספור בלילה, סופר בשעות היום בלי ברכה, ובשאר הימים ממשיך לספור בברכה.

מי ששכח ולא ספר גם ביום, ממשיך בשאר הימים לספור בלי ברכה. רצוי שאדם זה ישמע מאדם אחר את הברכה, יענה "אמן" ואחר כך יספור בעצמו. מי שאינו בטוח אם ספר ביום מסוים - ממשיך בשאר הימים לספור בברכה.

ג. מנהגי אבלות בימי הספירה

בימי ספירת העומר מתו עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא. לזכר אותם ימים קשים, שבהם התמעט לימוד התורה בעולם כולו, חלים בימי הספירה כמה דיני אבלות: אין מסתפרים, אין מתגלחים ואין נושאים נשים (חתונה) וכן לא עורכים ריקודים, מחולות ומופעים בימי הספירה. אם מזדמן בימי הספירה דבר שמברכים עליו את ברכת "שהחינו", כגון: פרי חדש, מותר לברך עליו ולאכול.

ד. הימים בהם נוהגת האבלות

ישנם מנהגים שונים באלו ימים נוהגים את דיני האבלות: יש הנוהגים בדיני האבלות מתחילת ימי הספירה עד ל"ג בעומר ביום (בליל ל"ג בעומר עדיין לא מסתפרים). בני קהילות ספרד ממשיכים את דיני האבלות יום נוסף ואינם מסתפרים עד ל"ד בעומר ביום.

ה. ימים מיוחדים בספירת העומר

בתקופת ספירת העומר חלים מספר ימים מיוחדים: יום העצמאות - ה' באייר, היום בו קמה מדינת ישראל (בשנת תש"ח). ע"פ תקנת הרבנות הראשית לישראל. בליל החג מתפללים תפילה חגיגית בבית הכנסת, ובתפילת שחרית מוסיפים מזמורי תהילים וקוראים "הלל שלם". ל"ג בעומר - י"ח באייר. יום ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי, מחבר ספר הזוהר (ספר העוסק בסודות התורה). נוהגים להדליק מדורות ונערכת הילולא מרכזית במירון. יום ירושלים - כ"ח באייר. יום שחרור העיר העתיקה ומקום המקדש (במלחמת ששת הימים בשנת תשכ"ז). ע"פ תקנת הרבנות הראשית לישראל מתפללים ביום זה תפילה חגיגית וקוראים "הלל שלם".

פרק ל"ג - חודש סיון וחג השבועות

א. שלושת ימי הגבלה

ימים ג'-ה' בחודש סיון נקראים "שלושת ימי הגבלה". בני ישראל התכוננו בימים אלו לקבלת התורה, ואף כיום חשוב שכל אדם יתכונן בימים אלו מבחינה רוחנית לחג מתן תורה.

ב. חג שבועות - חג מתן תורה

חג השבועות, שהוא **חג מתן תורה**, חל ב-ו' בסיוון, לאחר **שבעה שבועות** של ספירת העומר.

בחג השבועות חלים כל **דיני יום טוב** הכוללים איסור עשיית מלאכה, ואפשרות בישול רק מאש שהודלקה לפני החג.

חג שבועות הוא אחד **משלושת הרגלים** (פסח, שבועות, סוכות) בהם היה עם ישראל עולה למקדש בירושלים.

ג. תיקון ליל שבועות

בליל חג השבועות, נוהגים רבים להישאר **ערים כל הלילה ולעסוק בתורה**. בקהילות ספרד נוהגים לקרוא: תיקון ליל שבועות, הכולל התחלות וסיומים של פרקי התורה.

ד. מגילת רות

בחג השבועות קוראים את **מגילת רות**. אחד הטעמים לקריאת מגילה זו הוא שדוד המלך, שהיה נין של רות המואביה (כפי שכתוב בסוף מגילת רות), נולד בחג השבועות.

ה. סדר התפילה

תפילות חג השבועות דומות לתפילות **היום הראשון של חג הסוכות**: תפילת עמידה הכוללת שבע ברכות, הלל שלם והוצאת שני ספרים לקריאה בתורה:

- בספר התורה **הראשון** קוראים את פרשת **מתן התורה ועשרת הדיברות** (בפרשת "יתרו").

- בספר התורה השני קוראים על הקרבנות שהוקרבו ביום זה במקדש (בפרשת "פינחס").

יש קהילות בהן אומרים לפני תחילת קריאת התורה את הפיוט "**אקדמות**" - פיוט בשפה הארמית העוסק בשבח הקב"ה, ישראל והתורה.

ו. מנהגי החג

יש נוהגים לקשט את הבית ואת בית הכנסת **בעשבים ובירק**, זכר להר סיני שהיה מלא בירק בזמן מתן תורה. נוהגים לאכול בחג השבועות **מאכלי חלב**, כי התורה נמשלה לדבש ולחלב, כמו שנאמר: "דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד', י"א). פסוק זה הינו משל לדברי התורה.

פרק ל"ד - הלכות תענית ציבור

א. מהות ימי התענית

הימים ג' בתשרי (צום גדליה), עשרה בטבת, י"ז בתמוז ותשעה באב הם ימים של תענית ציבור הקשורים לחורבן בתי המקדש הראשון והשני:

- **צום גדליה** - ביום זה נהרג גדליהו בן אחיקם, פחות מחודשיים לאחר חורבן בית המקדש הראשון. הוא היה האיש שהבבלים מינו כאחראי על היהודים לאחר חורבן בית המקדש הראשון (ראו על כך בהרחבה בהלכות "עשרת ימי תשובה").

- **עשרה בטבת** - ביום זה החל המצור על ירושלים בבית ראשון (בדורנו, הרבנות הראשית לישראל קבעה יום זה גם כ"יום הקדיש הכללי" - היום שבו קרובי משפחה של יהודים שנספו בשואה ולא ידוע יום מותם אומרים קדיש יתום).

- **י"ז בתמוז** - נפרצה חומת ירושלים בימי בית המקדש השני. בימי בית המקדש הראשון החומה נפרצה בט' בתמוז (ראו על כך בהרחבה בהמשך).

- **תשעה באב** - בתי המקדש הראשון והשני נחרבו (ראו על כך בהרחבה בהמשך).

תענית נוספת היא **תענית אסתר** (י"ג באדר) לזכר הצום בימי מרדכי ואסתר (ראו על כך בהרחבה ב"הלכות פורים").

כאשר תענית ציבור חלה בשבת, היא **נדחית ליום ראשון**. מלבד תענית אסתר שכאשר היא חלה בשבת מקדימים אותה ליום חמישי.

ב. מטרת הצום

ימי צום אלו מיוחדים **הם לעשיית תשובה, לעריכת חשבון נפש ולתיקון המעשים**. החורבן, הגלויות והצרות שאירעו לאבותינו בעבר, מעוררים אותנו לשוב אל ה'. בכוחה של ההליכה בדרך ה' למנוע את המשך הצרות.

על תשובתם של אנשי העיר נינווה נאמר בנביא: "וירא האלוקים את מעשיהם" (יונה ג', י). חז"ל אמרו על פסוק זה: "וירא את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא 'וירא האלוקים את מעשיהם, כי שבו מדרכם הרעה'" (מסכת תענית דף ט"ז עמ' א'). עיקרה של התענית הוא תיקון המעשים וחזרה בתשובה שלמה.

ג. איסור אכילה ושתיה

בתענית ציבור **לא אוכלים ולא שותים**. מי שאכל או שתה ביום התענית, בטעות או במזיד (בכוונה), חייב להמשיך לצום. אין לשטוף את הפה או לצחצח שיניים בתענית ציבור. תעניות אלו (מלבד תשעה באב), מתחילות **בעלות השחר** (אור ראשון) **והן נמשכות עד לצאת הכוכבים**. בנוגע לדיני תשעה באב, ראו בהמשך. **מקילים** בצומות אלו לגבי חולים ולגבי נשים בהריון או מניקות. אף אלו שאוכלים ושותים בימים אלו **אל להם להתענג במאכלים ובמשקאות משובחים**, אלא יאכלו כפי מה שהם צריכים כדי שימשיכו להתאבל עם הציבור.

ד. התפילות בתענית ציבור

בתפילת שחרית, לאחר תפילת שמונה עשרה:

- אומרים **"סליחות"**. הסליחות הן תפילות ובקשות לה' שיסלח לחטאינו ולעוונותינו ויגאל אותנו מצרותינו.
- מוסיפים את תפילת **"אבינו מלכנו"**.
- קוראים בתורה את פרשת **"ויחל משה"** (שמות ל"ב). בפסוקים אלו מובאים ענייני תשובה, י"ג מידות הרחמים של ה' ("ה' ה', א-ל רחום וחנון, אך אפיים ורב חסד") ועוד. לא מעלים לתורה את מי שלא צם.

בתפילת מנחה:

- אומרים **"אשרי"** ואחר כך שוב קוראים בתורה את פרשת **"ויחל משה"**. בני קהילות אשכנז קוראים בנביא את הפטרה **"דרשו ה' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב"** (ישעיהו נ"ה). גם הפטרה עוסקת בענייני התשובה וההתקרבות לה'. בני קהילות ספרד אינם קוראים הפטרה בתענית ציבור.
- בשמונה עשרה בברכת **"שמע קולנו"** מוסיפים המתפללים הצמים את תפילת **"עננו"**. בני קהילות ספרד מוסיפים את תפילת **"עננו"** גם בתפילת שמונה עשרה בשחרית.

פרק ל"ה - ימי בין המצרים

משבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב

א. שבעה עשר בתמוז

- בי"ז בתמוז אירעו **חמש צרות גדולות** לעם ישראל:
- נשברו **הלוחות** (לאחר מעמד הר סיני).

- בטל **קרבת התמיד** לפני חורבן בית המקדש.
- הובקעה **חומת ירושלים** על ידי האויבים.
- שרף אפוסטמוס את **התורה**.
- הועמד **צֶלָם** (פסל) בהיכל בבית המקדש.

ב. ימי בין המצרים

הימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב נקראים "ימי בין המצרים" כי בתקופה זו היו בני ישראל בצרה ומצוקה גדולה בירושלים הנצורה. שם זה נקבע לפי הפסוק במגילת איכה (א', ג'): "כל רודפיה השיגוה בין המצרים".
קהילות אשכנז נוהגים במנהגי אבלות בתקופה זו:
- אין נושאים נשים (לא מתחתנים).
- אין **מסתפרים** ואין מתגלחים.
- אין לערוך **ריקודים**, מחולות ומופעים.
קהילות ספרד נוהגים במנהגי אבלות אלו מר"ח אב.

בימי בין המצרים אין מברכים "שהחיינו". יש המברכים ברכה זו בשבת.

ג. תשעת הימים ושבע שחל בו תשעה באב

"משנכנס אב ממעטים בשמחה". מראש חודש אב ואילך **נוהגים מנהגי אבלות חמורים יותר** על חורבן בית המקדש:

- לא קונים **בגדים חדשים**, ואפילו אם מתכוונים ללבוש אותם רק לאחר תשעה באב.

- לא **מכבסים** או מנהגים בגדים או מוסרים אותם למכבסה, גם כאשר מתכוונים ללבוש אותם לאחר תשעה באב.

- לא מתרחצים רחיצה של תענוג. מותר לרחוץ פנים, ידיים ורגליים.

- נוהגים לא לאכול **בשר** ולא לשתות **יין**. לחולה, וכן בסעודת מצווה (כגון סעודת ברית מילה או פדיון הבן) מותר לאכול בשר.

יש מנהגים שונים כמה זמן נוהגים במנהגי האבלות הללו: יש שאינם מכבסים ואינם אוכלים בשר ויין רק "**בשבע שחל בו**" תשעה באב (החל ממוצאי שבת) ויש שנוהגים במנהגים אלו החל מראש חודש אב, כפי שנכתב לעיל, וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו.

ד. שבת חזון

השבת הסמוכה לתשעה באב נקראת "**שבת חזון**", על שם ההפטרה שקוראים בשבת זו: "**חזון ישעיהו בן אמוץ**" (ישעיהו פרק א'). בנבואה זו מובאת תוכחה קשה על חטאי עם ישראל.

מותר בשבת זו ללבוש בגדי שבת, לאכול בשר ולשתות יין.
במוצאי שבת עושים **הבדלה** על כוס יין. כיון שנוהגים שלא לשתות יין בתקופה זו:
- אם מצוי ילד שהגיע לגיל חינוך לברכה - נותנים לו לשתות את הכוס.
- אם לא מצוי ילד - המבדיל ישתה בעצמו את היין.

פרק ל"ו - תשעה באב

א. ערב תשעה באב

בערב תשעה באב (ח' באב) אוכלים "**סעודה המפסקת**" (הסעודה האחרונה שלפני הצום):

- **אין אוכלים יותר מתבשיל אחד**. מותר לאכול מאכלים לא מבושלים כמו ירקות, גבינה וכדומה.

- יש האוכלים בסעודה זו **ביצה טבולה באפר**.

- יושבים על מקום נמוך כאבלים, משום שאנו אבלים על שריפת בית המקדש.

- לא ישבו שלושה אנשים לאכול ביחד, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. **אין**

מזמנים בברכת המזון שלאחר סעודה זו.

בערב תשעה באב החל מחצות היום נוהגים **ללמוד** רק הלכות הקשורות לימי הצום, פרקי **פורענות** בתנ"ך וכדומה.

יש **להפסיק לאכול** לפני שקיעת השמש, מפני שמאותה שעה ואילך חייבים לצום. כמו כן, צריך **לחלוץ את הנעליים** לפני השקיעה, כי לא נועלים נעלי עור בתשעה באב (ראו להלן פירוט העיוניים).

ב. מהות תשעה באב

בתשעה באב אירעו **חמש צרות גדולות** לעם ישראל:

- נגזר על אבותינו **במדבר** שלא ייכנסו **לארץ ישראל**, כי אז חזרו המרגלים, ובכו

ישראל בכייה של חינום ונקבעה בכייה לדורות.

- **נחרב בית המקדש** הראשון.

- **נחרב בית המקדש** השני.

- נלכדה העיר **ביתר** בימי מרד בר כוכבא.

- טורונסורפוס חרש את **ההיכל** (המקדש) לאחר חורבן המקדש כהכנה להפיכת

ירושלים לעיר אלילית.

דיני האבלות שאנו מקיימים בתשעה באב, מלווים **בציפייה לבנינו המחודש של בית**

המקדש ולביאת הגאולה השלמה במהרה בימינו.

ג. זמן התענית והעינויים

מתענים החל משקיעת השמש בליל תשעה באב ועד לצאת הכוכבים למחרת (כ-25 שעות).

העינויים בתשעה באב דומים לאלו של יום הכיפורים:

- **אכילה ושתיה** - אסור לאכול או לשתות, אפילו כל-שהוא. כמו כן, אין לצחצח שיניים או לשטוף את הפה.

- **רחצה** - אסור להתרחץ במים. לא הולכים לים או לבריכה. כאשר נוטלים ידיים בשעת הקימה בבוקר או לאחר יציאה מהשירותים שופכים את המים עד סוף האצבעות בלבד ולא נוטלים את כפות הידיים.

- **סיכה** - אין למרוח את אברי הגוף בסבון, בשמן או בתמרוקים.

- **נעילת הסנדל** - לא הולכים בנעליים או בסנדלים **מעור**.

- **קשרי אישות** - אסור לבעל ולאשתו אפילו לגעת זה בזה.

נוסף על כך מקיימים הלכות נוספות:

- אין אומרים "שלום" איש לרעהו.

- יושבים על מקום נמוך עד חצות היום.

- לא עושים **מלאכה** עד חצות היום. מותר לעשות מלאכות שאינן גורמות להסחת דעת מהאבלות, כמו הדלקת אור.

- נוהגים ל**למוד** רק הלכות הקשורות לימי **צום**, פרקי **פורענות** בתנ"ך, וכדומה.

- ממעטים את **האור** בבית הכנסת, ויש שמסירים את **הפרוכת** מארון הקודש והבימה.

ד. התפילות בתשעה באב

1. ליל תשעה באב

בליל תשעה באב לאחר תפילת שמונה עשרה:

- קוראים את מגילת "איכה" שנכתבה על ידי ירמיהו הנביא. במגילה זו מבכה ירמיהו את חורבן בית המקדש.

- לאחר קריאת המגילה אומרים **קינות**. הקינות הן פרקי אָבָל, שבהם מבכים את חורבן בית המקדש ואת הצרות והגלויות.

התפילות והקינות מצויות בספר מיוחד ששמו: "**קינות לתשעה באב**".

גם יחיד, שאינו מתפלל עם הציבור, צריך לקרוא את מגילת איכה ואת הקינות.

2. תפילת שחרית

בתפילת שחרית רבים אינם מתעטפים **בטלית** ואינם מניחים **תפילין**.

בתפילה עצמה:

- בקהילות ספרד כל הציבור אומר "עננו" בתפילת שמונה עשרה.
- בקהילות אשכנז רק שליח הציבור אומר תפילה זו.
- קוראים בתורה בפרשת ואתחנן מהפסוקים "כי תוליד בנים..." (דברים פרק ד'). לאחר הקריאה מפטירים בנביא בניגון של מגילת "איכה" את ההפטרה "אסוף אסיפם..." (ירמיה פרק ח').
- לאחר מכן מאריכים באמירת ה"קניות" העוסקות הן בחורבן המקדש והן באסונות נוספים שאירעו לעם ישראל בגלות: עשרת הרוגי מלכות ומסעי הצלב. בימינו הוסיפו קניות גם לזכר **קדושי השואה**.
- קוראים את מגילת "איכה" בלי ברכה.
- בתשעה באב לא אומרים תחנון.

3. תפילת מנחה

בתפילת מנחה מתעטפים בטלית, מניחים תפילין ויושבים על ספסל.
בתפילה עצמה:

- אומרים "אשרי" וקוראים בתורה את פרשת "ויחל משה" ולאחר מכן, קוראים בנביא את הפטרת "דרשו ה' בהימצאו, קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיהו נ"ה) כמו בכל תענית ציבור במנחה.
- בתפילת שמונה עשרה מוסיפים את "נחם ה' אלוקינו את אבלי ציון" בברכת "בונה ירושלים", ואת "עננו" בברכת "שמע קולנו".

ה. עשרה באב

שריפת בית המקדש החלה בתשעה באב, והיא נמשכה גם בעשרה באב. לכן, גם בעשרה באב **עד חצות היום** נוהגים **בחלק מדיני האבלות**: לא מתרחצים רחיצה של תענוג, לא מכבסים ומסתפרים ולא אוכלים בשר או שותים יין.
כאשר תשעה באב חל ביום חמישי מותר להתרחץ ביום שישי לכבוד שבת. כאשר תשעה באב חל בשבת ונדחה ליום ראשון, ביום שני בבוקר מותר לאכול בשר ולשתות יין.

מצוות

מצוות

מצוות

פרק ל"ז - מצוות שבין אדם למקום: לימוד תורה, שעטנז, מזוזה, ברית מילה ופדיון הבן

א. לימוד תורה

מצוות לימוד התורה מהווה יסוד גדול לקיום כל התורה ומצוותיה. על ידי לימוד התורה האדם מגיע להכרת בוראו ולקיומן המעשי של כל המצוות. שכרה של מצווה זו רב ביותר ועל זה נאמר: "ותלמוד תורה כנגד כולם" (משנה פאה פרק א משנה א).

מצוות לימוד התורה נמשכת כל החיים, כדברי ה' ליהושע: "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א', ח). מובא בדברי חז"ל שאחת השאלות ששואלים את האדם בבית דין של מעלה היא: "קבעת עיתים לתורה?" (שבת לא).

החיוב ללמוד תורה מוטל על כל איש מעם ישראל: בין עשיר ובין עני, בין בריא ובין חולה. חשוב עד מאוד, לדעת היטב את ההלכות המעשיות, כגון: דיני תפילות וברכות, דיני שבת ומועדים, הלכות כשרות ועוד. ידיעות מקיפות וברורות בהלכה הינן תנאי ראשוני לקיום אורח חיים יהודי מושלם.

כיום, קיימות תכניות לימוד יומי של ספרי יסוד ביהדות, כגון: "פרק תנ"ך יומי", "המשנה היומית", "הדף היומי", "ההלכה יומית". ראוי להצטרף לתוכניות אלו.

ב. שעטנז

"לא תלבש שעטנז, צמר ופשתים יחדיו" (דברים כ"ב, י"א).

אסור ללבוש בגד שתפורים בו חוטי צמר וחוטי פשתן. הימצאותו של חוט פשתן אחד בבגד צמר או חוט צמר אחד בבגד פשתן אוסרת בגדים אלו באיסור שעטנז, ואסור ללבושם או להתכסות בהם. האיסור כולל את כל סוגי הבגדים.

כמו כן, אין לשבת על כסאות מרופדים, ספות, כורסאות וכדו' שתפורים בהם או מצויים בריפוד שלהם חוטי צמר וחוטי פשתן.

הצמר נפוץ מאוד בתעשיית בגדים ואריגים מסוגים שונים. גם הפשתן מצוי כיום. הבעיה המרכזית היא בבגדים יקרים (חליפות וכד') ובמעילים. לכן ראוי לקנות בגדים אלו מחברה ידועה הבודקת את מוצריה. אין לסמוך על הצהרותיהם של חייטים ומוכרים

האומרים שהבגד הינו כשר ללא שעטנז, מפני שהטעות מצויה מאוד. יש למסור למעבדה לבדיקת שעטנז כל בגד שקיים ספק לגבי כשרותו.

ג. מזוזה

1. מקור החיוב

"וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" (דברים י"א, כ'). מצווה לקבוע מזוזה בפתח הבית ובשערים.

2. דיני המזוזה

המזוזה עשויה מקלף שעליו כתובות הפרשיות: **"שמע ישראל"** (דברים ו', ד'-ט') ו"**והיה אם שמוע**" (דברים י"א, י"ג-כ"א). פרשיות אלו כתובות **בדיו מיוחד ובכתב יד של סופר סת"ם** (ראשי תיבות: ספרי תורה, תפילין, מזוזות).

יש לקבוע מזוזות בשערי החצרות (אם יש להם משקוף מלמעלה), **בפתח הכניסה לבית**, בפתח הכניסה לדירה **ובכל פתחי החדרים שבבית** (כולל כל החדרים הפנימיים, מלבד חדרי הרחצה והשירותים). בפתח שאין בו דלת קובעים את המזוזה **בלי ברכה**.

מקום קביעתה של המזוזה הוא **בדופן הימני של הפתח** (כלומר, מימינו של הנכנס לחדר או לבית). קובעים את המזוזה בתחילת השליש העליון של הפתח. גוללים את המזוזה **מצד שמאל לצד ימין** (מהמילה "אחד" שבפסוק "שמע ישראל" ה' אלוקינו ה' אחד", כלפי המילה "שמע").

על המזוזה להיות **קבועה במקומה** ולא תלויה. לכן, קובעים את בית המזוזה במסמרים או מדביקים את בית המזוזה מלמעלה ומלמטה. מקובל **לעטוף את המזוזה** או לשים אותה בנרתיק מיוחד, כדי שלא תינזק וכדי למנוע חדירת מים.

פרטי כשרותה של המזוזה (צורת האותיות, אופן כתיבתה ועוד) רבים מאוד. עלולות להימצא למכירה מזוזות פסולות, שלא נכתבו בהתאם לכללי ההלכה. לכן, יש לקנותה אך ורק **מאדם נאמן וירא שמיים** המעיד על כשרותה. אין להתפתות לקנות מזוזה זולה ממקור לא ידוע.

3. הברכה וקיום המצווה

לפני קביעת המזוזה מברכים: **"ברוך אתה ה'... לקבוע מזוזה"**. מיד לאחר הברכה קובעים את המזוזה. אם קובעים מזוזות במספר דלתות, מברכים את הברכה רק לפני קביעת המזוזה הראשונה ואחריה קובעים, מבלי להפסיק בדיבור, את שאר המזוזות.

את המזוזות הקבועות בבית נוהגים למסור לבדיקה **פעמיים בשבע שנים**. מוסרים אותן לסופר סת"ם והוא בודק אם המזוזות לא נפסלו במשך הזמן (בגלל נפילת דיו מהקלף, חדירת מים ועוד).
בעת שעוברים על פני המזוזה בכניסה וביציאה **מנשקים** אותה, כדי לזכור ולהחדיר ללב את דברי האמונה הכלולים בה.
בכל מקרה של ספק בדבר הצורך לשים מזוזה (צורת הפתח, גודל החדר וכדו') יש להתייעץ עם רב.

ד. ברית מילה

ברית המילה נערכת **ביום השמיני** להולדתו של התינוק. הימים נספרים על פי היממה שמתחילה **בתחילת הלילה**. לכן, תינוק שנולד במוצאי שבת מלים אותו ביום ראשון שבשבוע הבא (שהוא היום השמיני להולדתו).
אם תינוק נולד **בשבת** (בליל שבת לאחר שהחשיך או בשבת ביום), מלים אותו **בשבת הבאה**. אם התינוק נולד **בניתוח קיסרי** אין ברית המילה שלו דוחה את השבת. תינוק זה נימול **ביום ראשון** (כלומר, ביום התשיעי ללידתו). כמו כן, ברית שנעשית שלא בזמנה (כגון שהתינוק היה חולה) אינה דוחה את השבת.
מי שלא מלו אותו בזמנו, חייבים למול אותו **לאחר מכן**. אם האדם גדול וטרם קיימו בו מצוות מילה, עליו לדאוג בעצמו לקיום המצווה ולפנות לרב שיורה לו כיצד לקיים את המצווה.
את הברית יש לבצע על ידי **מוהל מומחה וירא שמיים** הבקי בהלכות מילה ומנוסה בביצוע המילה.
לפני קיום המצווה מברכים ברכות מתאימות והמוהל מורה לאב כיצד לנהוג.

ה. פדיון הבן

מצוות פדיון הבן חלה כאשר מתקיימים **שלושה תנאים** עיקריים:
- הבן הוא בכור לאמו ולא הייתה לפניו לידה או הפלה.
- התינוק לא נולד בניתוח קיסרי.
- האב אינו כהן או לוי והאם אינה בת כהן או בת לוי.
פדיון הבן נערך **שלושים יום מהולדת הבן**. לדוגמה: אם התינוק נולד ביום ראשון פודים אותו ביום שלישי לאחר ארבעה שבועות.
אין פודים בשבת או ביום טוב. אם היום שבו חייבים לפדות חל בשבת או ביום טוב, מקיימים את מצוות פדיון הבן במוצאי שבת או במוצאי החג.
מקיימים את המצווה ע"י נתינת סכום של חמישה סלעים לכהן.
מן הראוי לקיים את מצוות פדיון הבן על ידי **כהן הבקי היטב** בפרטיה של מצווה זו.

בכור שלא שלח פדו אותו בזמנו חייבים לפדות אותו לאחר מכן. אם האדם גדול וטרם פדו אותו, עליו לפדות את עצמו.

פרק ל"ח - מצוות שבין אדם לחברו: צדקה, ביקור חולים, לשון הרע, פגיעה בזולת, קידוש ה'

א. צדקה

מצוות עשה **לתת צדקה לעניים**. בתורה נאמר: **"פתוח תפתח את ירך לך"** (דברים ט"ו, ח') וכן נאמר: **"וחי אחיך עמך"** (ויקרא כ"ה, לו). מוטלת עלינו חובה לעזור לאחינו ולאפשר להם לחיות עִמָּנו על ידי סיוע וסיפוק צרכיהם השונים.

מעלתה של מצוות צדקה **גדולה מאוד**. בתורה נאמר על אברהם אבינו: **"כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו... לעשות צדקה..."** (בראשית י"ח, י"ט). ה' משבח את אברהם על כך שהוא מחנך את בניו לקיים מצוות צדקה.

כאשר אדם מקיים מצווה זו **בסתר**, ללא פרסום או התפארות, נוספת חשיבות רבה למצוות הצדקה.

כל אדם, ואפילו אם הוא עני מאוד, חייב לתת צדקה. על העשיר להרבות במתן צדקה לפי אפשרויותיו והכנסותיו, והעני מחויב לתת לפי יכולתו.

יש לתת את הצדקה **בשמחה, בלב טוב ובסבר פנים יפות**. על זה נאמר בתורה: **"לא ירע לבבך בתתך לו, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוקיך בכל מעשיך"** (דברים ט"ו, י').

ב. ביקור חולים

מצווה לבקר חולים. עיקרה של המצווה הוא:

- **לדאוג לצרכי החולה** - לברר למה זקוק החולה ולסייע בכל הדרוש לו.

- **תפילה** - לבקש רחמים מה' שישלח לו רפואה שלמה.

מצווה לבקר את החולה **פעמים רבות**, בתנאי שהדבר אינו מהווה מטרה או טרחה לחולה.

ג. רכילות, לשון הרע ומוציא שם רע

נאמר בתורה: **"לא תלך רכיל בעמך"** (ויקרא י"ט, י"ז), נאסר עלינו לדבר דברי רכילות.

רכילות פרושה **לספר סיפורים העלולים לגרום למריבה או לשנאה בין האנשים, כגון,**

לספר לראובן ששמעון דיבר עליו וכדומה.

חטא **נוסף** הוא דיבור **לשון הרע**.

עוברים על איסור זה כאשר מדברים דברי **גנאי** על אנשים ואפילו הם דברי **אמת** (לדוגמה:

"פיטרו את יוסי מהעבודה כי הוא איחר באופן קבוע").

כמו כן יש להימנע מלספר **דברים העלולים לגרום לסיפור לשון הרע**, כגון, לספר בשבחו של אדם בפני שונאיו.

החטא הגדול ביותר הוא: **"הוצאת שם רע"** - אמירת דבר שקר שיש בו גנאי על הזולת. (לדוגמה: "חיים הוא גנב", כשהדבר כלל לא נכון).

אסור **לשמוע** לשון הרע ואסור **להאמין** לדיבורים אלו. קיימים ספרים, כמו: **"חפץ חיים"**, **"שמירת הלשון"**, **"נצור לשונך"** ועוד, בהם מפורטים עניינים אלו. הימנעות מדיבורים אסורים והסתכלות על הזולת בעין טובה שאינה מחפשת פגמים וחסרונות, יוצרת אווירה טהורה, אווירה של מעשים טובים ושל שלמות.

ד. זהירות מפגיעה בזולת

נמנה מספר איסורים מצויים:

"ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוקיך" (ויקרא כ"ה, י"ז). בפסוק זה הוזהרו **באיסור אונאת דברים** - אסור לצער את החבר בדיבורים גם כאשר לא ייגרם לו מכך הפסד ממזני (לדוגמה, לומר לבעל תשובה: "אני עוד זוכר שחיללת שבת").

גניבת דעת - להטעות את הזולת ולגרום לו שיחשוב עלינו דברים שאינם נכונים.

ביוש אנשים - גרימת בושה לזולת נחשבת חטא חמור. חז"ל אמרו: **"המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא"** (מסכת בבא מציעא דף נ"ח עמ' ב'). (לדוגמה: אין לקרוא לאדם בכינוי גנאי אף על פי שאותו אדם כבר הורגל שמכנים אותו בכינוי זה).

ה. קידוש ה'

קיימת חובה לטפח את **מידות הנפש הטובות**, כמו: ענווה, צניעות, בושה, חמלה, שמחה, נדיבות וכדומה. מידות אלו הן ערובה לחיי טוהר ושלימות ולקידוש ה' בעיני הבריות. מאידך, מצווים אנו **להרחיק מעצמנו מידות נפש רעות**, כמו: אכזריות, כעס, קנאה, נקימה ונטירה, עצלות, גאווה וצרות עין. מידות אלו מרחיקות את האדם מהקב"ה ועלולות לגרום **לחילול ה'** בעיני הבריות.

על כל אדם קיימת חובה לכוון את **מעשיו** כך שיהיה ניכר עליו שהוא נמנה עם אלו העושים בנאמנות את רצון הקב"ה. בזכות התנהגות זו **שמו של הקב"ה מתקדש**.

לכן:

- על האדם **להימנע מניבול פה**, קללות, נדרים, שבועות שלא לצורך ושאר דיבורים שאינם ראויים. השמירה על טהרת הפה והלשון, מטהרת את נפש האדם, שומרת עליו מירידה רוחנית וגם מעלה את כבודו, וממילא את כבוד בוראו, בעיני הבריות. (לגבי נדרים ושבועות - רצוי שאדם לא ינדור **נדרים** ולא **ישבע** שבועות, גם מפאת החטא החמור הקיים כאשר לא מקיימים את הנדרים והשבועות).

על האדם **להתלבש בצורה צנועה ומכובדת**. ועל כך אמר הנביא מיכה: "הוצנע לכת עם ה' אלוקיך" (מיכה ו', ח').
על האדם להקפיד גם על **התספורת** שלו וגם על **גודל הכיפה**.

פרק ל"ט - מצוות התלויות בארץ: תרומות ומעשרות, ערלה ונטע רבעי

א. מבוא

ארץ ישראל **מקודשת מכל הארצות**. ה' בחר בארץ זו ובה הוא השרה את שכינתו. גם על הפירות הגדלים בארץ ישראל חלה קדושה. התורה ציוותה אותנו במצוות הקשורות לעבודת האדמה ולפרי הארץ, והן נקראות: "**מצוות התלויות בארץ**".
השנים בלוח העברי מסודרות במחזור של **שבע שנים**. כל שנה שביעית היא **שנת שמיטה** שבה כל הפירות הם הפקר (שנות השמיטה הבאות הן: תשע"ה, תשפ"ב).

ב. תרומות ומעשרות

1. איסור "טבל"

גידולי-קרקע (פירות, ירקות, תבואה, קטניות ועוד) שגדלו בארץ-ישראל וטרם הופרשו מהם תרומות ומעשרות, נקראים **"טבל"** והם אסורות **באכילה ובהנאה** (כגון: להאכילן לבהמה, לזרוע אותן באדמה)
מקור השם הוא מהמילים: **טוב לא**, שפירושו שהפירות אינם טובים (אינם ראויים) לאכילה.
איסור טבל חל גם על **כל המוצרים** שנעשו מגידולי קרקע (מיצים, תמציות, אבקות, תבשילים וכדו'), אם טרם הופרשו תרומות ומעשרות.
התרומות והמעשרות ניתנות **לכהן וללוי** וחלקן ניתנות **לעני**.

2. תרומה גדולה

החלק הראשון שמפרישים מהפירות, נקרא "תרומה גדולה". מצווה לתת את התרומה **לכהן**. שיעור גודלה של התרומה מן התורה הוא **כל שהוא**. מדרבנן מפרישים אחד מחמישים (שני אחוזים). בתרומה יש **קדושה חמורה** ורק כהנים טהורים יכולים לאכול אותה.
כיום, גם חייבים להפריש תרומה, אך כיון שהכהנים היום טמאים, מפרישים משהו מהפירות ולא נותנים אותו לכהנים, אלא **עוטפים אותו וזורקים**.

3. מעשר ראשון

לאחר הפרשת תרומה גדולה, מפרישים **עשירית** מהפירות. עשירית זו נקראת "מעשר ראשון". על פי דין תורה היא צריכה להינתן **ללוי**. **אין בה קדושה חמורה** וכל אחד יכול לאכול אותה. **כיום**, מפרישים את המעשר ואחר כך מותר לבעלים לאכול אותו.

4. תרומת מעשר

מתוך המעשר הראשון מפריש הלוי עשירית (כלומר, מאית מכמות הפירות הכללית) ונותן אותה **לכהן**, תרומה זו נקראת "תרומת מעשר". בתרומת מעשר יש **קדושה חמורה** ורק כהנים טהורים יכולים לאכול אותה. **כיום**, כיון שהכהנים טמאים, בעל הפירות מפריש מאית מהפירות ולא נותן אותה לכהנים, אלא **עוטפים אותה וזורקים אותה**.

5. מעשר שני

בשנים הראשונה, השנייה, הרביעית והחמישית לשמיטה מפרישים "מעשר שני". כמות המעשר השני היא **עשירית** מהפירות שנותרו לאחר הפרשת המעשר הראשון (כלומר, כ-9% מהכמות הכללית של הפירות). בזמן שבית המקדש היה קיים, היו פירות המעשר השני **נאכלים על ידי הבעלים בירושלים**. אם הדרך לירושלים הייתה רחוקה והיה קשה להביא לשם את הפירות עצמם, היו **פודים אותם בכסף**: היו מעבירים את הקדושה שחלה על הפירות לכסף, הפירות היו יורדים מקדושתם ונעשים חולין וכך היו מותרים באכילה בכל מקום. את הכסף היו מעלים לירושלים וקונים בו מזון, שהיה נאכל בירושלים, כדין מעשר שני. **כיום** פודים את הפירות על **מטבע**, ואת המטבע זורקים לים או למקום שאיש לא יוכל להשתמש בו.

6. מעשר עני

בשנים השלישית והשישית לשמיטה מפרישים **עשירית** מהפירות שנותרו לאחר הפרשת המעשר הראשון (כלומר, כ-9% מכלל הפירות) ונותנים אותה **לעני**. **מעשר עני בשנה זו בא במקום מעשר שני**. **כיום**, בעל הפירות יכול לאכול את המעשר בעצמו. אם מדובר במעשר עני ודאי, עליו לתת את שווי הפירות **לעניים**.

7. אופן ההפרשה

המפריש תרומות ומעשרות מוציאים **כמות שהיא מאית ועוד משהו** מהכמות הכללית (יותר מ-1%), ואומרים את נוסח ההפרשה המופיע בסידורים.
 - בטבל ודאי מברכים: "ברוך... להפריש תרומות ומעשרות".
 - בספק טבל (כגון שקנה בחנות בלי השגחה) לא יברך.
 לאחר מכן, עוטפים את הכמות שהוצאה ומשליכים אותה לפח. את המעשר השני פודים על מטבע (כלול בנוסח ההפרשה).

8. דינים נוספים

יש להפריש מכל **מין על מינו** ולא על מין אחר (למשל: מעגבניות על עגבניות ומתמרים על תמרים).
 אין מפרישים **מפירות שנה אחת על פירות שנה אחרת**, וכן אין מפרישים מפירות שחיובם מסופק על פירות שחיובם ודאי (או להיפך).
 הזמן בו מתחלפת שנת המעשר בפירות האילן הוא **ט"ו בשבט**. בירקות השנה מתחלפת בראש השנה.
 כיון שדיני המעשר רבים, רצוי לקנות פירות וירקות רק **בחנות שיש בה השגחה להפרשת תרומות ומעשרות**.
 כמו כן מי שמפריש הרבה תרומות ומעשרות ראוי שיהיה מנוי על "**קן המעשרות**" ויקבל ממנה הוראות מדויקות בקשר להפרשה.

ג. עורלה ונטע רבעי

פירות שגדלו **בשלוש** השנים הראשונות של העץ נקראים: "**ערלה**". פירות אלו **אסורים באכילה ובהנאה**. איסור ההנאה כולל: מכירת הפירות ליהודים או לגויים, נתינתם למאכל לבעלי חיים שברשותנו ועוד.

פירות שגדלו בשנה ה**רביעית** של העץ נקראים: "**נטע רבעי**". הדין שלהן **דומה לדין מעשר שני**:

בזמן שבית המקדש היה קיים היו מעלים את הפירות לירושלים ואוכלים אותם שם. אם הדרך לירושלים הייתה רחוקה והיה קשה להביא את הפירות עצמם לירושלים, היו פודים אותם בכסף. את הכסף היו מעלים לירושלים, קונים בו דברי מאכל ואוכלים אותם שם.

בזמן הזה, הפירות מותרים באכילה רק לאחר שפודים את קדושתם על מטבע כמו במעשר שני.

בימינו, בגלל שיטות העיבוד המתקדמות, פירות העץ ראויים לאכילה כבר בשנה השנייה לנטיעתו. לכן, יש **לקנות פירות רק בחנות שבה יש השגחה לגבי ערלה**, כדי לא להיכשל באיסור זה.

מצוות (בחירה)

אפשרות א

ציצית, תפילין, קריאה בתורה, כיפה

פרק מ' - מצוות ציצית

א. מבוא

"ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם..." (במדבר ט"ו, לח). מצווה להטיל ציציות בבגד שלובשים אותו ויש לו "ארבע כנפות", כלומר, ארבע פינות מרובעות. "והיה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם..." (במדבר ט"ו, לט).

מצוות הציצית מזכירה לנו את מצוות ה' ואת חובתנו לקיים אותן. חז"ל נתנו רמז לכך: המילה "ציצית" בגימטריה שווה 600. מוסיפים את שמונת חוטי הציצית (ארבעה חוטים כפולים) ועוד חמישה קשרים שיש בכל כנף. סך כל החשבון יוצא 613 - שזהו רמז לתרי"ג מצוות התורה.

הציצית היא בגד שה' ציווה את עם ישראל ללבוש, וכך אנו זוכרים תמיד שאנו עם הבחירה של הקב"ה.

נאמר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן כד): "גדול עונש המבטל מצוות ציצית... הזהיר במצוות ציצית זוכה ורואה פני שכינה".

ניתן לקיים את המצווה בשני אופנים: על ידי לבישת ב"טלית קטן" (ציצית) או על ידי התעטפות ב"טלית גדול".

התורה מצווה שחוט אחד יהיה "פתיל תכלת". זהו חוט הצבוע בצבע תכלת שהופק מחילזון הגדל בים. במשך השנים הפסיקו להטיל חוט זה מפני שזיהוי התכלת לא היה ברור. כיום, יש המזהים את החילזון ממנו הופק התכלת ועל סמך הזיהוי הזה חזרו להטיל פתיל תכלת בטלית.

ב. "טלית קטן" (ציצית)

במשך כל היום לובשים "טלית קטן", שבה מוטלות (תלויות) ציציות. "טלית קטן" צריך להיות "בגד" ולכן גודלו המינימלי יהיה 36X72 ס"מ. רצוי ללבוש ציצית בגודל 48X96 ס"מ לפחות. בכל פינה של הציצית משחילים ארבעה חוטים כפולים ועושים חמישה קשרים כפולים. בין קשר כפול אחד למשנהו כורכים את אחד מחוטי הציצית. קיימים מנהגים שונים לגבי מספר הכריכות. הנקב שלתוכו משחילים את החוטים צריך להיות מרוחק כ-4 ס"מ (כגודל גפרור) משפת הציצית. יש להקפיד שחוטי הציצית לא יקרעו. כדי שלא ללכת ארבע אמות (כ-2 מטרים) בלי ציצית, לובשים את הציצית מיד לאחר נטילת הידיים של שחרית.

ג. מצוות העטיפה ב"טלית גדול"

לפני תפילת שחרית מתעטפים בטלית גדול למשך כל זמן התפילה. לפני ההתעטפות מברכים בעמידה: "ברוך אתה ה'... להתעטף בציצית", ואחר כך מכסים את הראש בטלית לזמן קצר. המתעטפים בתפילת שחרית ב"טלית גדול", צריכים להתכוון בעת הברכה לפטור גם את ה"טלית קטן". מי שאינו לובש "טלית גדול" צריך לברך על ה"טלית קטן". בעת ההתעטפות בטלית צריך להיזהר שחוטי הציצית לא יגררו על הארץ, כדי לא לבזות את המצווה וכדי שהחוטים לא ייקרעו וייפסלו.

פרק מ"א - מצוות תפילין

א. מבוא

מצוות תפילין כתובה בתורה בפסוק: "וקשרתם לאות עד ירך והיו לטוטפות בין עיניך" (דברים ו', ח') ובפסוקים נוספים. מניחים תפילין בכל יום מלבד שבתות, חגים וחול המועד. נאמר בתורה: "והיה לך לאות על ירך ולזיכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך, כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים" (שמות י"ג, ט'). מצוות תפילין מהווה עבורנו את זיכרון. באמצעותה אנו מחדירים לליבנו את יסודות האמונה ואת זיכרון יציאת מצרים.

ב. מבנה התפילין

התפילין עשויות מעור של בהמה טהורה. בתוך בתי התפילין מצוי קלף (העשוי גם הוא מעור בהמה טהורה) ועליו כתובות בכתב-יד של סופר סת"ם (ראשי תיבות: ספרי תורה, תפילין, מזוזות) ארבע פרשיות מהתורה שבהן כתובה מצוות תפילין:

- "קדש" (שמות י"ג, א'-י).

- "והיה כי יביאך" (שמות י"ג, י"א-ט"ז).

- "שמע" (דברים ו', ד'-ט').

- "והיה אם שמוע" (דברים י"א י"ג-כ"א).

את ארבעת הפרשיות שמים הן בתפילין של יד והן בתפילין של ראש:

את ארבע הפרשיות לתפילין של יד כותבים על קלף אחד.

את ארבע הפרשיות לתפילין של ראש כותבים כל אחת על קלף נפרד.

התפילין והרצועות (שגם הן עשויות מעור של בהמה טהורה), צריכות להיות צבועות בצבע שחור.

כל מספר שנים נותנים את התפילין לבדיקה אצל מומחה, בעיקר אם הן שהו בשמש. אם מטלטלים את התפילין ממקום למקום (כמו בצבא), רצוי לשים אותם בתוך "תפידנית" - קופסה קשיחה השומרת עליהן.

אם הצבע של הבתים או הרצועות דהה או נשחק, יש להשחיר אותם בצבע המיוחד לכך. לפני הצביעה יש לומר: "לשם קדושת תפילין".

בתי התפילין חייבים להיות בצורת ריבוע. אם נשחקה אפילו אחת מהפינות, יש לשאול רב אם חייבים לתקן זאת.

דיני התפילין רבים ואת כל שלבי ההכנה צריך לעשות בכוונה "לשם קדושת תפילין". לכן, חשוב לרכוש תפילין רק ממוכר בקי וירא שמיים, ואין להתפתות לקנות תפילין בזול ממקור לא ידוע.

ג. הנחת תפילין של יד

מניחים תפילין של יד תחילה ולאחר מכן תפילין של ראש. אין לדבר בין הנחת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש.

בני קהילות אשכנז מניחים תפילין של יד בעמידה, ובני קהילות ספרד - בישיבה.

מקום ההנחה הוא על יד שמאל, במקום הגבוה שבזרוע (מקום הנקרא בלשון חז"ל "קיבורת"). מטעים את התפילין מעט לצד הגוף, באופן שאם מכופפים את הזרוע מטה,

התפילין תהיינה כנגד הלב, כדברי הפסוק: "והיו הדברים האלה... על לבבך".

איטר (שיד שמאל היא ידו החזקה) ניח את התפילין על יד ימין. בכל מקרה של ספק - יש לשאול רב כיצד לנהוג.

לפני הידוק התפילין על הזרוע מברכים: "ברוך אתה ה'... להניח תפילין". מהדקים את התפילין לזרוע וכורכים את הרצועה **שבע כריכות סביב היד**.

ד. הנחת תפילין של ראש

לאחר הנחת תפילין של יד, מניחים תפילין של ראש:

- **מהצד הקדמי של הראש** - מניחים את הבית במקום צמיחת עיקרי (שורשי) השיער מעל המצח, **באמצע הראש כנגד בין העיניים**, בלי לנטות לימין או לשמאל.
- **בעורף** - מקום קשר התפילין צריך להיות **במקום השיער** (ולא מתחתיו), וטוב שיהיה עיקר הקשר מעל הגומה שבעורף.
- לדעת כולם מניחים תפילין של ראש **בעמידה**.
- חלק מבני קהילות **אשכנז מברכים** גם על תפילין של ראש:
- לפני הידוק התפילין מברכים: "ברוך אתה ה'... **על מצוות תפילין**".
- לאחר הידוק התפילין לראש אומרים: "**ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד**".
- בני קהילות **ספרד אינם מברכים** על תפילין של ראש. רק במקרה **שהפסיקו בדיבור** בין תפילין של יד לתפילין ראש הם מברכים ברכה זו.
- יש להיזהר שרצועת התפילין המקיפה את הראש **תתאים למידת ראשו** של האדם.

ה. סיום הנחת התפילין

לאחר הנחת תפילין של ראש, מסיימים לכרוך את רצועת התפילין של יד: כורכים **שלוש כריכות על האצבע האמצעית** ואת שאר הרצועה כורכים על כף היד. במהלך הכריכות אומרים את רצף הפסוקים: "**וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק ובמשפט...**" כמובא בסידורים.

ו. קדושת התפילין

בעת שהתפילין מונחות על הראש או על היד **אסור לדבר דיבורי שחוק וקלות ראש**, זאת על מנת לשמור על קדושתן של התפילין.

פרק מ"ב - קריאה בתורה

א. קריאה בתורה בימי שני וחמישי

משה רבנו תיקן לעם ישראל שיקראו בתורה **בימים שני וחמישי** (מלבד הקריאה בתורה בשבת), כדי שלא יהיו שלושה ימים בלא תורה. **עזרא** הסופר (שחי בתחילת ימי בית המקדש השני) הוסיף על תקנה זו, שבימים שני וחמישי יעלו לתורה **שלושה אנשים** ושלא יקראו פחות **מעשרה פסוקים** בכל קריאה

בימים אלו קוראים בתורה את תחילת **פרשת השבוע**, כלומר, את תחילת הפרשה שואותה יקראו בבית הכנסת בשבת הקרובה.
קוראים בתורה רק **במניין** (כאשר נוכחים לפחות עשרה אנשים).

ב. הוצאת ספר תורה

בעת הוצאת ספר התורה מארון הקודש נאמרים על ידי החזן והקהל פסוקים ותפילות שנוסחן מובא בסידורים.
יש **לעמוד** משעה שמוציאים את ספר התורה מארון הקודש עד שמניחים אותו על **הבימה**. בעת הולכת ספר התורה מחזיקים אותו **בצד ימין ומוליכים** את ספר התורה לבימה שעליה קוראים **בדרך הימנית**. מצווה ללוות את הספר משום כבוד התורה.

ג. העלייה לתורה

העולה לתורה ניגש ממקומו לבימה **בדרך הקצרה ביותר**, כדי להראות את חביבות התורה וכדי שלא לעכב את הציבור. אם הדרכים שוות באורכן, הוא עולה בדרך הימנית.
כך נוהג העולה לתורה:

- העולה פותח את ספר התורה ורואה את הפסוק שצריך להתחיל לקרוא בו, כדי שידע על מה הוא מברך.
- העולה **אוחז** בעמודים של ספר התורה (הנקראים "עצי-חיים"). אין לאחוז ביריעות (בקלף) של ספר התורה בלא הפסק של בגד או מטפחת וכדומה.
- העולה מברך בקול רם, כדי שהאנשים שבבית הכנסת ישמעו: "ברכו את ה' המבורך", הקהל עונה: "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", העולה חוזר אחריהם, ואומר: "ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ברוך אתה ה' נותן התורה".

ד. הקריאה בתורה

לאחר שהציבור עונה "אמן", "בעל הקורא" קורא בתורה והעולה קורא עמו **בלחש** מתוך הספר. על שניהם **לעמוד** בשעת קריאת התורה מבלי להישען על קיר או על שולחן הקריאה. גם בעת הקריאה העולה צריך לאחוז **בעמודי ספר התורה**.

ה. לאחר הקריאה

לאחר הקריאה:

- העולה **מנשק** את ספר התורה.
- העולה **גולל** את הספר ומברך בקול רם: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, ברוך אתה ה' נותן התורה" (יש עדות שנוסח הברכה אצלן הוא: "אשר נתן לנו את תורתו תורת אמת").

ו. הגבהת התורה וגלילתה

בני קהילות **ספרד** מגביהים את ספר התורה ומראים את הכתב לציבור לפני קריאת התורה. בני קהילות **אשכנז** מגביהים את ספר התורה **לאחר הקריאה**. המגביה פותח בספר התורה לפחות **שלוש עמודות**, מרים את ספר התורה ומראה את הכתב **לכל הציבור** העומד בבית הכנסת, מימינו ומשמאלו, מלפניו ומאחוריו. מצווה על כולם לראות את הכתב שבספר, ולומר מול הכתב: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל", או: "תורת אמת נתן לנו, ברוך אשר בחר בנו". טוב שהאנשים יתקרבו לראות את אותיות ספר התורה בשעת ההגבהה כך שיוכלו לקרוא אותן. גוללים את הספר באופן שהתפר המחבר שתי יריעות של ספר התורה יהיה באמצע. באופן זה, אם, חלילה, ייפול הספר או ייקרע, ייפרם התפר שבין היריעות ולא תיקרע היריעה עצמה. אם בשעת הגלילה יש צורך לגעת ביריעת ספר התורה, יש לעשות זאת על ידי בגד בלי לגעת ביריעה עצמה.

ז. הכנסת ספר התורה

כאשר מחזירים את ספר התורה לארון הקודש, לא יורדים מהבימה באותו צד שעלו אליה. לדוגמה: אם עלו לבימה בצד ימין, יורדים ממנה בצד שמאל. בעת הולכת ספר התורה והכנסתו לארון, הציבור **עומד** ואומר פסוקים ותפילות שנוסחם מובא בסידורים. מצווה על כל מי שספר התורה עובר לפניו **ללוות אותו** בדרכו לארון הקודש.

פרק מ"ג - כיפה

כל איש צריך לכסות את ראשו במשך כל היום **בכובע או בכיפה**, משום כבוד השכינה. מובא במסכת שבת (דף קנ"ו ע"ב) שכיסוי הראש מרגיל את האדם ליראת שמיים ולהכנעה מלפני ה', ומסייע לו לשפר את מידות נפשו. מידת חסידות היא לכסות את הראש אפילו **בשעת השינה** בלילה. ראוי לשים כיפה בגודל מתאים, כך שהיא **תראה מכל הצדדים**.

אפשרות ב

ההכנות לשבת והדלקת נרות; מצוות הפרשת חלה

פרק מ"ד - הדלקת נרות שבת

א. מבוא

לפני כניסת השבת, מדליקים נרות:

- האור מביא לשלום בית ונוסך אווירת שלווה.

- בהדלקת הנרות אנו מכבדים את השבת ומביעים את חשיבותה.

עיקרה של המצווה הוא להדליק נרות בחדר שבו אוכלים את סעודת השבת. על נרות אלו מברכים את ברכת הדלקת הנרות. עם זאת, צריך שיהיה אור במידה מספקת גם בשאר החדרים שמשתמשים בהם.

את הנרות מדליקה האישה, כי מצווה זו מוטלת בעיקר עליה. טוב שהבעל ישים את הנרות בפמוטים ויכין אותם להדלקה. כל בני המשפחה יוצאים ידי חובת המצווה בהדלקת הנרות של האישה.

כאשר אין אישה בבית האיש מדליק את הנרות.

בשעה שהאישה מדליקה את הנרות, חלה עליה קדושת השבת ומאותה שעה אסור לה לעשות מלאכה.

ב. אופן הדלקת הנרות

ברכת הנרות היא: "ברוך אתה ה'... להדליק נר של שבת".

בנות קהילות ספרד נוהגות לברך תחילה על הנרות ואחר-כך להדליק אותן.

בנות אשכנז נוהגות להדליק תחילה את הנרות, לכסות את הפנים (כדי לא ליהנות מאור הנרות עד הברכה) ואחר-כך לברך.

יש המדליקות שני נרות כנגד "זכור ושמור" ויש המדליקות נרות נוספים.

"זכור" ו"שמור" הם שני פסוקים המובאים בעשרת הדברות שנאמרו בעניין השבת. בשמות (כ' ח') כתוב: "זכור את יום השבת לקדשו", ובדברים (ה', י"ב) כתוב: "שמור את יום השבת לקדשו". שני הפסוקים נאמרו מפי ה' "בדיבור אחד" במעמד הר סיני).

לאחר ההדלקה נוהגות הנשים להתפלל לה' שיזכה אותן בבנים לומדי תורה ההולכים בדרכה של תורה ושיעזור להן בכל. מובא בגמרא (במסכת שבת דף כ"ג עמ' ב') שבזכות מצוות הדלקת נרות-שבת ההורים מסוגלים לזכות לבנים תלמידי חכמים וכפי שנאמר: "כי נר מצווה ותורה אור" (משלי ו', כ"ג), על ידי המצווה זוכים לאור התורה.

ג. הדלקת נרות כשמספר נשים מדליקות ביחד באותו חדר
 כאשר יש כמה נשים המדליקות נרות שבת באותו חדר:
 בנות קהילות **אשכנז** נוהגות **שכל אחת מהן מדליקה ומברכת**.
 בנות קהילות **ספרד** נוהגות **שכל אחת מהן מדליקה**, אלא **שרק אחת מהן מברכת** והיא מוציאה את כולן ידי חובה בברכתה.

ד. זמן הדלקת הנרות
 חייבים **"להוסיף מן החול על הקודש"**, כלומר, להפסיק מעשיית מלאכות האסורות בשבת זמן מסוים לפני שקיעת השמש. תוספת זו נקראת בלשון ההלכה **"תוספת שבת"**. לכן מדליקים את הנרות **זמן מסוים לפני שקיעת החמה**, כמופיע בלוח השנה.
 אם איחרו ולא הדליקו נרות בזמן הדלקת הנרות והתעכבו עד **סמוך לשקיעת השמש**, **אסור** להדליק את הנרות, כי אסור לעשות מלאכה זו בשבת.

פרק מ"ה - מצוות הפרשת חלה

א. מבוא

"ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה" (במדבר ט"ו, כ').
 חייבים להפריש **חלה** מעיסה שלשו אותה **מקמח**. אין לאכול מוצרים שנעשו מקמח (לחם, עוגות, ביסקויטים, מצות, קמח מצה, ופלים וכדומה) לפני שהופרשה מהם חלה. לכן יש להקפיד לקנות מוצרים אלו רק כשיש עליהם **חותמת כשרות** מגוף מוסמך. החותמת מעידה, בין היתר, על כך שהופרשה חלה מהמאכל.
 בזמן שבית המקדש היה קיים נתנו את החלה **לכהנים**. יש בחלה **קדושה מיוחדת** (כמו בתרומה גדולה) ורק כהנים טהורים רשאים לאכול אותה. **כיום**, שורפים אותה או משליכים אותה לאשפה בתורה מכובדת (ראו להלן).

ב. אופן הפרשת חלה

סדר הפרשת חלה:

- נוטלים (מפרישים) חלה **מהבצק** (ואם כבר נאפה, לוקחים חלק מהמוצר המוגמר).
 - מברכים: **"ברוך... להפריש חלה (תרומה)"**.
 - אומרים: **"הרי זו חלה"**.
 - לבסוף אומרים תפילת **"יהי רצון"** ומבקשים שפע והצלחה.
- ראוי להפריש שיעור **כזית** (כגודל קופסת גפרורים) מהעיסה, אך אם הפריש חלה בגודל **כל**

שהוא יצא ידי חובה (כאשר מפרישים חלה מספק, כגון: מדברי מאפה קנויים ממקום שבו אין השגחה על מצוות חלה, יש הנוהגים לכתחילה להפריש כל שהוא).

בימינו צריך לשרוף את החלה. מי שאינו יכול לשרוף את החלה, **יעטוף אותה בשקית** וישליך אותה לאשפה (כמו בתרומה גדולה).

אין לשרוף את החלה בתוך תנור אפיה שאופים בו עוגות או מוצרי אפיה אחרים.

ג. כמות העיסה המחייבת הפרשת חלה

יש מחלוקת בין הפוסקים על איזו כמות של קמח בעיסה יש להפריש חלה. למעשה יש לנהוג כדלהלן:

- אם אין בעיסה 1,200 גרם קמח **אין בכלל צורך להפריש חלה.**

- אם יש בעיסה בין 1,200 ל 1,666 גרם מפרישים חלה **בלי ברכה.**

- אם יש בעיסה מעל 1,666 גרם מפרישים חלה **בברכה.**

ד. נשים מפרישות חלה

במצוות הפרשת חלה יש **זכות קדימה לאשה.** אם אין אשה מפריש האיש.

יש מקומות בהם נוהגות הנשים לאפות חלה בערב שבת מעיסה שיש בה בצק בשיעור חיוב חלה. מנהג זה הוא משום **כבוד השבת**, וכן כדי שתוכלנה לקיים בערב שבת את **מצוות**

הפרשת חלה.